

Monitor

Brede Welvaart

2018

Monitor

Brede Welvaart

2018

Verklaring van tekens

Niets (blanco)	Een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
.	Het cijfer is onbekend, onvoldoende betrouwbaar of geheim
*	Voorlopige cijfers
**	Nader voorlopige cijfers
2017-2018	2017 tot en met 2018
2017/2018	Het gemiddelde over de jaren 2017 tot en met 2018
2017/'18	Oogstjaar, boekjaar, schooljaar enz., beginnend in 2017 en eindigend in 2018
2015/'16-2017/'18	Oogstjaar, boekjaar, enz., 2015/'16 tot en met 2017/'18

In geval van afronding kan het voorkomen dat het weergegeven totaal niet overeenstemt met de som van de getallen.

Colofon

Centraal Bureau voor de Statistiek
Henri Faasdreef 312, 2492 JP Den Haag
www.cbs.nl

Prepress

Studio Janneke Hendriks, Den Haag en CCN Creatie en visualisatie, Den Haag

Ontwerp

Edenspiekermann

Inlichtingen

Tel. 088 570 70 70

Via contactformulier: www.cbs.nl/infoservice

ISBN 978-90-357-2128-9

ISSN 2589-577X

© Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen/Bonaire, 2018.

Verveelvoudigen is toegestaan, mits het CBS als bron wordt vermeld.

Voorwoord

Wereldwijd groeit de vraag naar betere maatstaven voor brede welvaart. In het maatschappelijk debat is het bruto binnenlands product (bbp), een maatstaf voor de omvang van de economie, veelal nog steeds de dominante indicator op basis waarvan het debat over welvaart in een land plaatsvindt en op grond waarvan vaak nieuw beleid wordt ontwikkeld. Brede welvaart gaat echter niet alleen om inkomen, maar is ook gerelateerd aan de gezondheid en het onderwijsniveau van mensen, aan de kwaliteit van de natuurlijke leefomgeving, en vele andere factoren. In toenemende mate stellen politici, beleidsmakers, bedrijven en burgers zich daarbij de vraag of het huidige welvaartsniveau op de lange termijn wel houdbaar is. Deze zorgen hebben onder andere te maken met klimaatverandering, de houdbaarheid van pensioenen en sociale zekerheid, ontwikkelingen in gezondheidszorg en veiligheid. Duurzaamheid en houdbaarheid zijn daarmee kernbegrippen geworden in het politieke en maatschappelijke debat.

In deze eerste editie van de *Monitor Brede Welvaart* beschrijft het CBS hoe de welvaart in de brede zin van het woord zich in Nederland ontwikkelt. De monitor beschrijft zowel de economische als de ecologische en sociaal-maatschappelijke aspecten van welvaart. Er wordt daarbij niet alleen gekeken naar het niveau van brede welvaart "Hier en Nu", maar ook in hoeverre dit welvaartsstreven mogelijk een druk legt op volgende generaties in Nederland (brede welvaart "Later") of op andere landen (brede welvaart "Elders"). De monitor is in opdracht van het kabinet gemaakt als een vervolg op de aanbevelingen van de Tijdelijke Kamercommissie Breed Welvaartsbegrip (Commissie Grashoff) uit 2016. In het rapport "Welvaart in Kaart" van deze commissie wordt er onder andere voor gepleit de monitoring van brede welvaart te baseren op de Recommendations on Measuring Sustainable Development van de Conference of European Statisticians (CES). Dit internationale meetsysteem was eveneens de basis van de eerdere Monitor Duurzaam Nederland van het CBS in samenwerking met de planbureaus. Daarnaast pleitte de Commissie Grashoff voor meer aantrekkelijke visualisaties die kunnen helpen om het complexe en veelomvattende verhaal van de brede welvaart op een heldere en inzichtelijke manier te vertellen. Ook beklemtoonde deze Commissie het belang van actuele cijfers. Deze eerste editie van de Monitor Brede Welvaart komt al voor een belangrijk deel aan deze aanbevelingen tegemoet. In de volgende edities van de Monitor zal dit verder uitkristalliseren.

De Monitor Brede Welvaart 2018 verschijnt op Verantwoordingsdag en wordt door de minister van Economische Zaken en Klimaat samen met een kabinetsreactie naar het parlement gestuurd. Het rapport is daarmee beoogd onderdeel te zijn van het verantwoordingsdebat. Tegelijkertijd met het verschijnen van de Monitor Brede Welvaart brengen het CPB, het PBL en het SCP een gezamenlijke Verkenning Brede Welvaart uit, met specifieke focus op de circulaire economie. Daarmee wordt het samenwerkingsverband tussen CBS en de planbureaus voortgezet, zoals dat in het verleden bij de samenstelling van de Monitor Duurzaam Nederland bestond.

Directeur-Generaal
Dr. T.B.P.M. Tjin-A-Tsoi

Den Haag/Heerlen/Bonaire, mei 2018

Inhoud

Voorwoord	3
Samenvatting	7

1. Inleiding 16

1.1 Doel en opdracht	17
1.2 Internationale aanbevelingen	18
1.3 Definitie van brede welvaart	18
1.4 Gebruikte indicatoren	20
1.5 Opzet van de publicatie	22

Deel 1: Brede welvaart in Nederland

2. Brede Welvaart Trends 26

2.1 Samenvattend beeld	27
2.2 Selectie van thema's en indicatoren	33
2.3 Brede welvaart "Hier en Nu"	35
2.4 Brede welvaart "Later"	41
2.5 Brede welvaart "Elders"	47

3. Verdeling van de brede welvaart 52

3.1 Selectie van thema's en indicatoren	53
3.2 Samenvattend beeld	54
3.3 Subjectief welzijn	56
3.4 Inkomen	58
3.5 Vermogen	59
3.6 Onderwijs	60
3.7 Arbeid	61
3.8 Gezondheid	62
3.9 Veiligheid	63
3.10 Wonen	64
3.11 Sociaal kapitaal	66
3.12 Mobiliteit	68

Deel 2: Beleidsthema's in de brede welvaart

4. Beleidsthema's en Sustainable Development Goals 72

4.1 Samenvattend beeld	73
4.2 Selectie van thema's en indicatoren	77
4.3 Materiële welvaart	80
4.4 Duurzame productie en consumptie: circulaire economie	82

4.5	Duurzame productie en consumptie: duurzame voedselproductie	85
4.6	Gezondheid en zorg	88
4.7	Arbeid en vrije tijd	90
4.8	Onderwijs	93
4.9	Wonen	96
4.10	Veiligheid	98
4.11	Lokale milieukwaliteit	100
4.12	Natuur en ecosystemen	102
4.13	Mobiliteit	104
4.14	Klimaat en energie	106
4.15	Sociale samenhang	109
4.16	Instituties	111
4.17	Kennis en fysiek kapitaal	113
4.18	Financiële houdbaarheid	115
	Literatuur	118
	Monitor Brede Welvaart op de website	120
	Afkortingen	121
	Medewerkers	124

Samenvatting

In het maatschappelijke debat is het bruto binnenlands product (bbp) de dominante indicator van productie. Brede welvaart gaat echter om meer dan inkomen. Mensen hechten ook veel waarde aan zaken als gezondheid, onderwijs, sociale contacten, culturele identiteit, betrouwbare politiek en goed bestuur. Daarnaast stellen politici, beleidsmakers, bedrijven en burgers zich in toenemende mate de vraag of het huidige welvaartsniveau op de lange termijn wel houdbaar is. Met de keuzes die we in Nederland maken, hebben we bovendien invloed op de brede welvaart van mensen in andere landen. Politici, beleidsmakers en burgers hebben behoefte aan goede informatie over de brede welvaart in Nederland. In de Monitor Brede Welvaart presenteert het CBS een verzameling indicatoren die de relevante aspecten van brede welvaart op een systematische manier in kaart brengt.

In deze Monitor wordt de vraag beantwoord hoe het staat met de *brede welvaart* in Nederland. Deze is gedefinieerd als de kwaliteit van leven van de huidige inwoners van Nederland en de mate waarin die invloed heeft op de welvaart van latere generaties hier te lande en die van mensen elders in de wereld. Brede welvaart kent dan ook drie dimensies: "Hier en Nu", "Later" en "Elders". De staat van onze brede welvaart wordt niet uitgedrukt in één enkel cijfer. Het antwoord op de vraag hoe het met onze brede welvaart is gesteld is dan ook niet eenduidig te geven. Het wordt gevormd door de veelheid aan indicatoren af te gaan die verbonden zijn aan de drie brede-welvaartsdimensies.

Onze brede welvaart in het "Hier en Nu" is relatief hoog. Nederland teert echter wel in op natuurlijk en menselijk kapitaal en legt druk op het milieu en de niet-hernieuwbare grondstoffen in andere landen.

Over het algemeen stijgt de brede welvaart in het "Hier en Nu" of blijft gelijk. Waar die gelijk blijft, is het welvaartsniveau hoog in vergelijking met andere landen. Een vergelijking van de trends van de brede welvaart "Hier en Nu", met de trends voor "Later" en "Elders" laat zien dat er belangrijke afruilrelaties spelen. De welvaartsgroei op dit moment gaat gepaard met verliezen op andere terreinen.

- De eerste afruil is dat de aanzienlijke brede welvaart "Hier en Nu" gepaard gaat met een intering op belangrijke natuurlijke hulpbronnen in Nederland (natuurlijk kapitaal). Voor het menselijk kapitaal, dat wordt bepaald door het aantal gewerkte uren, de gezondheid en het onderwijsniveau van mensen, valt op dat Nederland voor een aantal indicatoren geen hoge positie op de EU-ranglijst inneemt.
- De tweede afruil is dat de aanzienlijke brede welvaart "Hier en Nu" samengaat met een relatief hoge druk op de brede welvaart van andere landen. Vergeleken met andere EU-landen voert Nederland relatief veel grondstoffen in, en dan vooral vanuit ontwikkelingslanden. Hierdoor legt Nederland een relatief groot beslag op het natuurlijk kapitaal van deze landen. Hier staat tegenover dat Nederland in vergelijking met andere EU-landen relatief veel uitgeeft aan ontwikkelingshulp.

De brede welvaart “Hier en Nu” in hoofdlijnen

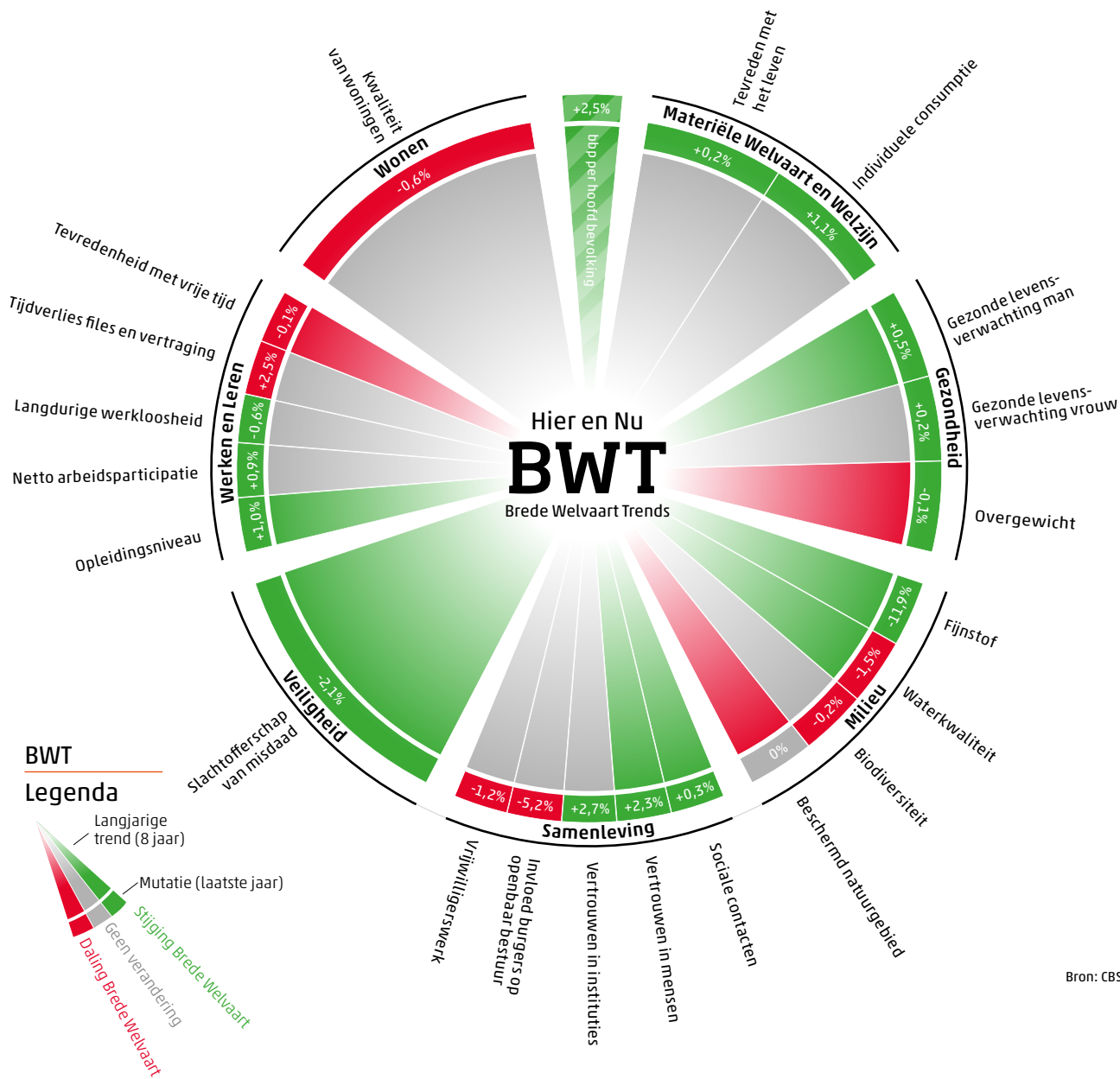
Brede welvaart “Hier en Nu” omvat zeven grote thema’s, die in drie categorieën zijn in te delen. Een meer algemeen, samenvattend beeld van het hier en nu geeft het thema “Materiële welvaart en welzijn”. Persoonsgebonden kenmerken van de brede welvaart komen aan bod onder de thema’s werken en leren, wonen en gezondheid. Omgevingskenmerken worden behandeld onder de thema’s milieu, samenleving en veiligheid.

Wat valt op?

- De ontwikkeling van de brede welvaart in het hier en nu is overwegend positief. Het overgrote deel van de indicatoren geeft aan dat de welvaart stijgt, dan wel dat deze stabiel is. In de gevallen waar de welvaart stabiel is, is deze in vergelijking met andere landen in de Europese Unie (de EU-28) toch al bijzonder hoog.
- Binnen de thema’s samenleving, veiligheid, wonen, alsmede materiële welvaart en welzijn is de welvaart stabiel of zelfs stijgend.
- Bij andere thema’s is het beeld ook overwegend positief, maar meer gemengd omdat hier steeds minstens één van de indicatoren wijst op een daling van de brede welvaart. Dit is het geval bij gezondheid (het probleem van overgewicht), werken en leren (met name de dalende tevredenheid van mensen met de omvang van hun vrije tijd) en milieu (met name de afname van het oppervlak aan beschermd natuurgebied).

1. De Brede Welvaart Trends (BWT) "Hier en Nu" in beeld

Onderstaande cirkel visualiseert de trendmatige ontwikkeling van alle indicatoren die bij elkaar het beeld vormen van de Brede Welvaart in de dimensie "Hier en Nu", gegroepeerd in zeven thema's. Als referentie ook de trend van het bbp. Daaronder wordt van dezelfde indicatoren aangegeven hoe Nederland het doet vergeleken met de andere EU-landen.

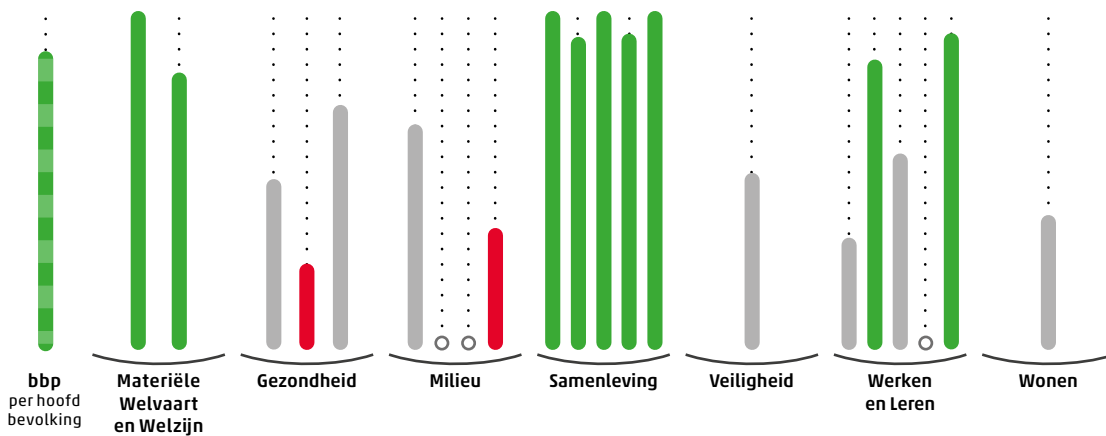
Bron: CBS

Positie in EU

De balken geven de positie aan van Nederland in de Europese Unie per indicator. De indicatoren zijn hier gegroepeerd in hun thema's, in dezelfde volgorde als in de cirkel.

Legenda

- Bovenin EU-ranglijst
- Middenpositie
- Onderin EU-ranglijst
- Geen data

Bron: CBS

De brede welvaart “Later” in hoofdlijnen

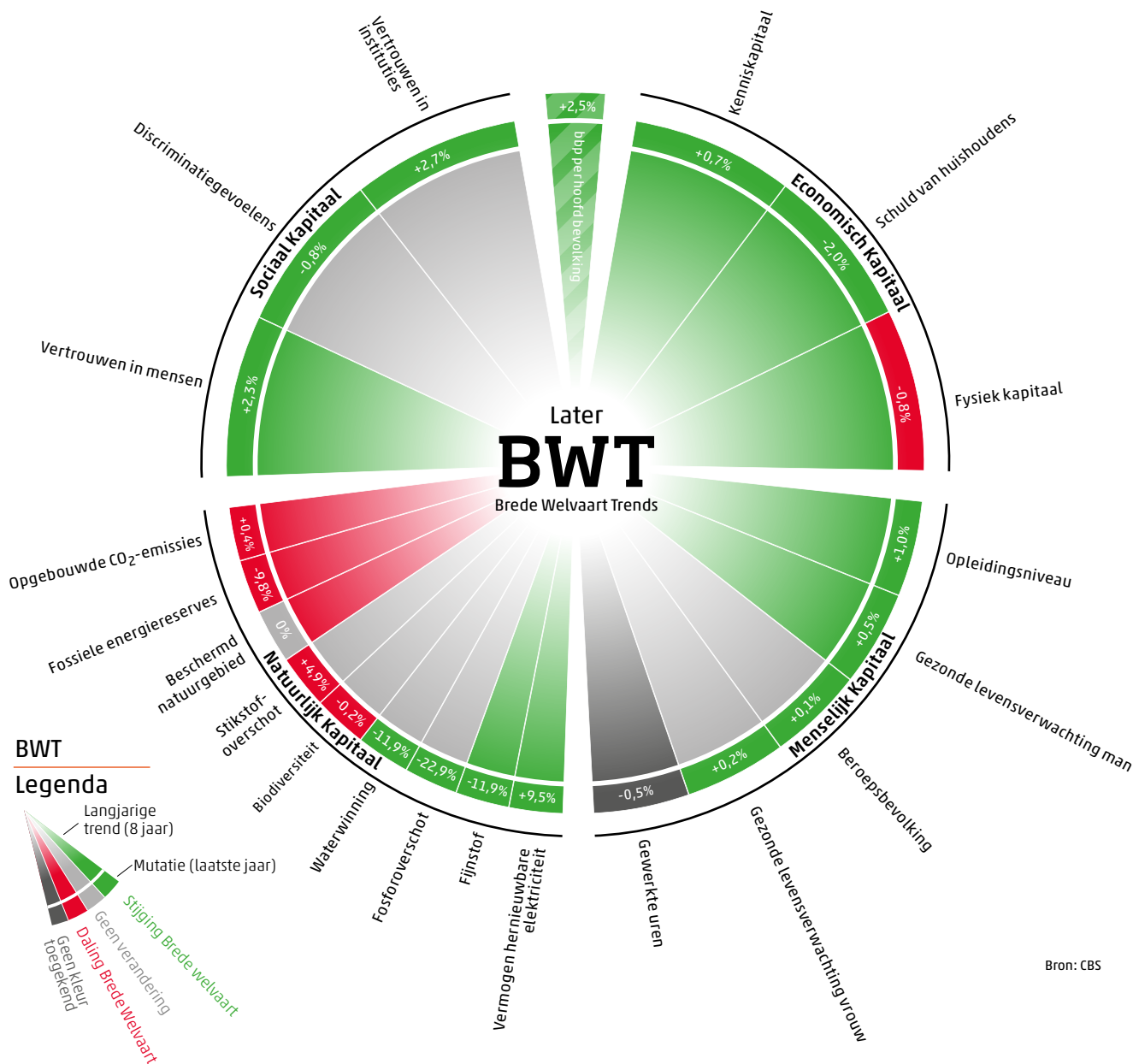
Brede welvaart “Later” betreft de hulpbronnen die volgende generaties nodig hebben om een zelfde niveau van welvaart te kunnen bereiken als de huidige generatie. De hulpbronnen worden hier aangeduid met “kapitaal”. De hoeveelheid kapitaal per inwoner moet op zijn minst gelijk blijven, willen volgende generaties een zelfde niveau van welvaart kunnen genieten. Vier soorten kapitaal worden daarbij onderscheiden, namelijk economisch, natuurlijk, menselijk en sociaal kapitaal.

Wat valt op?

- De ontwikkeling van de brede welvaart “Later” is iets minder positief dan die van het “Hier en Nu”. Verhoudingsgewijs zijn er vrijwel evenveel indicatoren met negatieve en positieve trends als in het “Hier en Nu”, echter voor de acht indicatoren waarbij de trend over de laatste acht jaar stabiel is, stabiliseert Nederland op een positie die naar Europese maatstaven relatief laag is.
- Op het gebied van het economisch kapitaal is het beeld ronduit positief. Nederland staat wat dit betreft hoog op de Europese ranglijst en vertoont op veel onderdelen een verder stijgende lijn. Enige uitzondering vormt de totale schuld van huishoudens; deze is in Nederland relatief hoog. In de EU-28 heeft Nederland de op twee na hoogste huishoudensschuld. Overigens kan hierbij worden aangetekend dat tegenover deze schuld ook veel bezit staat, in de vorm van bijvoorbeeld woningen of pensioenbesparingen in fondsen. Ook is er de laatste jaren sprake van een trendmatige verbetering. De schulden van huishoudens nemen steeds verder af.
- Voor het sociaal kapitaal, een thema dat nauw gerelateerd is aan de kwaliteit van de maatschappelijke verbanden, valt op dat Nederland naar Europese maatstaven goed scoort voor wat betreft het vertrouwen dat burgers in elkaar en in een aantal belangrijke instituties hebben.
- Het menselijk kapitaal wordt gevormd door de omvang van de werkgelegenheid en de kwaliteit van de beroepsbevolking. De kwaliteit wordt afgemeten aan het opleidingsniveau en de gezondheid van de bevolking. Twee indicatoren van menselijk kapitaal laten vooruitgang zien, de andere tonen een stabiel beeld. Op veel onderdelen staat Nederland echter in de middelste en soms zelfs onderste regionen van de EU-ranglijst.
- Het beeld voor natuurlijk kapitaal is gemengd. De blootstelling aan fijnstof is verbeterd, en het vermogen om hernieuwbare elektriciteit op te wekken, is gestegen. Op het gebied van klimaat en energie neemt het kapitaal echter af. Ook krimpt het areaal aan beschermde natuurgebieden. Daarnaast valt op dat Nederland onderin de Europese ranglijst staat voor vijf van de negen indicatoren.

2. De Brede Welvaart Trends (BWT) "Later" in beeld

Onderstaande cirkel visualiseert de trendmatige ontwikkeling van alle indicatoren die bij elkaar het beeld vormen van de Brede Welvaart in de dimensie "Later", gegroepeerd in vier thema's. Als referentie ook de trend van het bbp. Daaronder wordt van dezelfde indicatoren aangegeven hoe Nederland het doet vergeleken met de andere EU-landen.

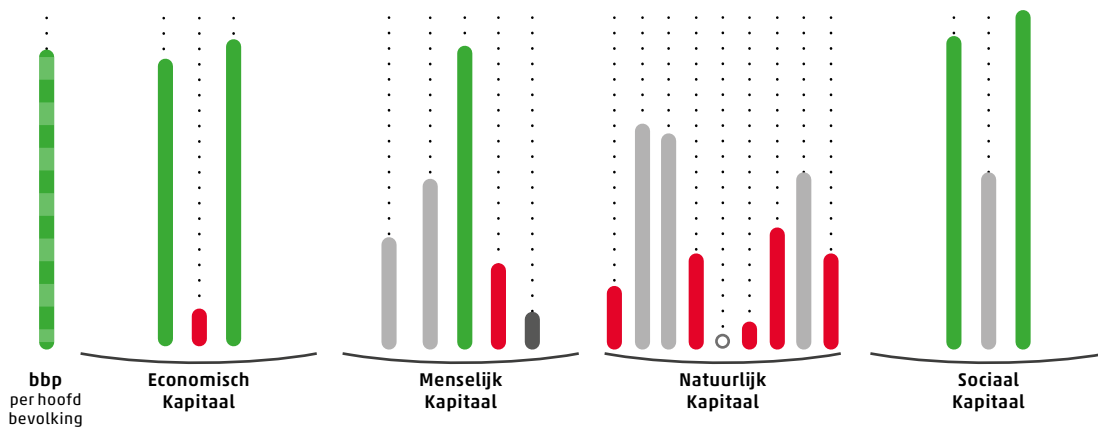
Bron: CBS

Positie in EU

De balken geven de positie aan van Nederland in de Europese Unie per indicator. De indicatoren zijn hier gegroepeerd in hun thema's, in dezelfde volgorde als in de cirkel.

Legenda

- Bovenin EU-ranglijst
- Middenpositie
- Onderin EU-ranglijst
- Geen data
- Geen kleur toegekend

Bron: CBS

De brede welvaart “Elders” in hoofdlijnen

Brede welvaart “Elders” betreft de gevolgen van het acteren van de Nederlandse samenleving voor de banen, de inkomens, de niet-hernieuwbare hulpbronnen en het milieu in andere landen. Door de open economie van Nederland, heeft de manier waarop Nederland zijn welvaart opbouwt namelijk ook consequenties voor mensen in andere landen. Eén deel van het dashboard kijkt naar de mogelijk positieve effecten die Nederland op de welvaart “Elders” heeft. Het gaat hierbij om de omvang van de handel met het buitenland (waardoor mensen werk en inkomen hebben) en de omvang van ontwikkelingshulp en overdrachten (gelden die vanuit Nederland naar met name ontwikkelingslanden gaan en, mits doelmatig besteed, daar de welvaart kunnen verhogen). Een potentieel negatief effect op de brede welvaart “Elders” wordt gevormd door de Nederlandse invoer van niet-vernieuwbare hulpbronnen. Hierdoor wordt elders immers op natuurlijk kapitaal ingeteerd.

Wat valt op?

- Net als de brede welvaart “Later” is het beeld in vergelijking met de brede welvaart “Hier en Nu” minder positief. Nederland legt druk op de brede welvaart van mensen in andere landen.
- Met betrekking tot het milieu en niet-hernieuwbare grondstoffen heeft Nederland een grote negatieve invloed op de brede welvaart in andere landen. Alleen bij de invoer van niet-metaal mineralen neemt deze negatieve invloed trendmatig af.

Mutaties

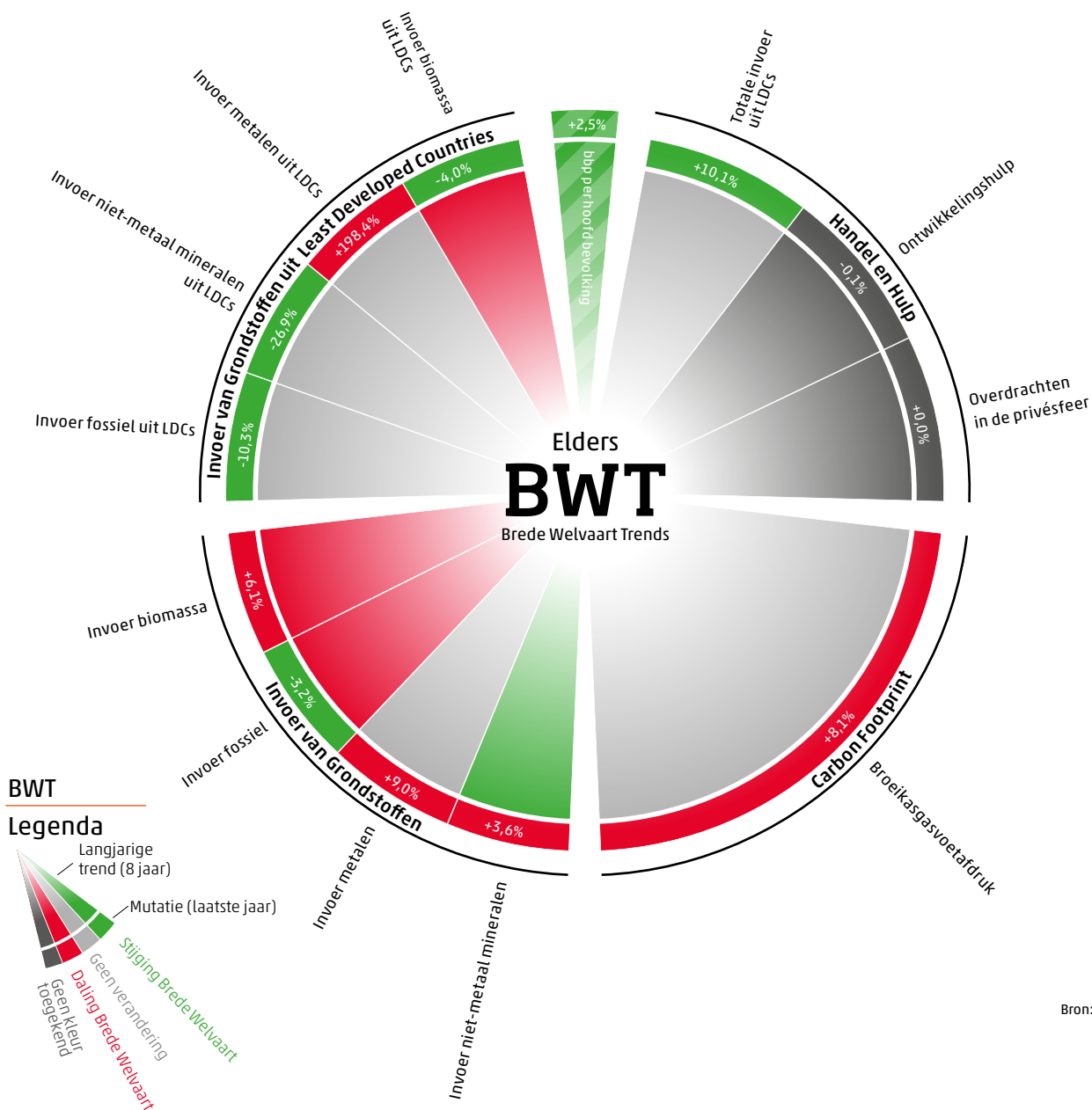
Voor het maatschappelijk debat is het ook goed om informatie te hebben over veranderingen in het meest recente jaar waarvoor cijfers beschikbaar zijn. Tabel 4 geeft informatie over de meest in het oog springende mutaties voor het meest recente jaar. Zie voor uitleg over de hier opgenomen mutaties de Toelichting bij de Monitor Brede Welvaart 2018. (CBS, 2018c).

Beleidsthema's in de brede welvaart

Hoofdstuk 4 van deze Monitor beschrijft in meer detail de ontwikkeling van de brede welvaart voor 16 beleidsthema's. Hier worden ook een aantal Sustainable Development Goal (SDG) indicatoren gepresenteerd.

3. De Brede Welvaart Trends (BWT) "Elders" in beeld

Onderstaande cirkel visualiseert de trendmatige ontwikkeling van alle indicatoren die bij elkaar het beeld vormen van de Brede Welvaart in de dimensie "Elders", gegroepeerd in vier thema's. Als referentie ook de trend van het bbp. Daaronder wordt van dezelfde indicatoren aangegeven hoe Nederland het doet vergeleken met de andere EU-landen.

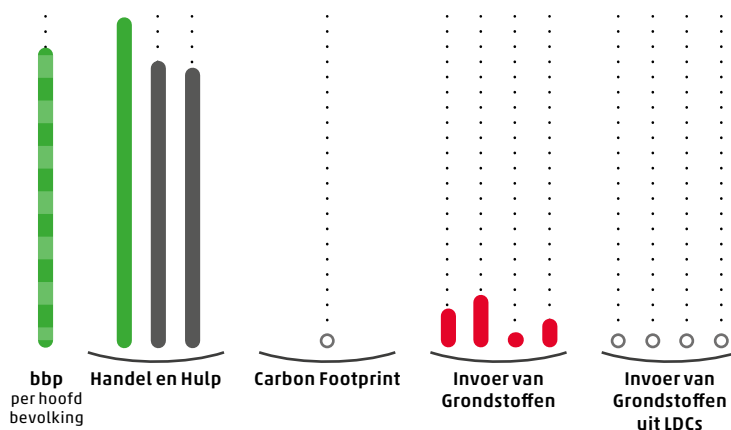
Bron: CBS

Positie in EU

De balken geven de positie aan van Nederland in de Europese Unie per indicator. De indicatoren zijn hier gegroepeerd in hun thema's, in dezelfde volgorde als in de cirkel.

Legenda

- Bovenin EU-ranglijst
- Middenpositie
- Onderin EU-ranglijst
- Geen data
- Geen kleur toegekend

Bron: CBS

4. De meest opmerkelijke mutaties in het laatste jaar ten opzichte van een jaar eerder

Brede welvaart is gestegen		Brede welvaart is gedaald	
Brede welvaart "Hier en Nu"		Brede welvaart "Hier en Nu"	
Werkelijke individuele consumptie	+1,1%	Inspraak en verantwoordingsplicht	-5,2%
Langdurige werkloosheid	-0,6%pt	Vrijwilligerswerk	-1,2%pt
Netto arbeidsparticipatie	+0,9%pt		
Vertrouwen in instituties	+2,7%pt		
Vertrouwen in mensen	+2,3%pt		
Slachtofferschap van misdaad	-2,1%pt		
Stedelijke blootstelling aan fijnere fractie van fijnstof	-11,9%		
Brede welvaart "Later"		Brede welvaart "Later"	
Kenniskapitaalgoederenvoorraad	+0,7%	Fossiele energiereserves	-9,8%
Opgesteld vermogen hernieuwbare elektriciteit	+9,5%	Stikstofoverschot	+4,9%
Oppervlakte- en grondwaterwinning	-11,9%	Cumulatieve CO ₂ -emissies	+0,4%
Stedelijke blootstelling aan fijnere fractie van fijnstof	-11,9%		
Vertrouwen in mensen	+2,3%pt		
Discriminatiegevoelens	-0,8%pt		
Vertrouwen in instituties	+2,7%pt		
Brede welvaart "Elders"		Brede welvaart "Elders"	
Invoer niet-metaal mineralen uit LDCs	-26,9%	Invoer metalen	+9,0%
		Invoer metalen uit LDCs	+198,4%
		Invoer niet-metaal mineralen	+3,6%
		Invoer biomassa	+6,1%
		Broeikasgasvoetafdruk	+8,1%

Verdeling van de brede welvaart "Hier en Nu"

Het beeld van de brede welvaart "Hier en Nu", "Later" en "Elders" is een gemiddelde (of een totaal) voor alle inwoners van Nederland. Dat er groepen zijn met een hogere of lagere brede welvaart dan gemiddeld, valt hieruit niet op te maken. Om groepen te identificeren waarvan de brede welvaart significant afwijkt van het landelijke gemiddelde is uitgesplitst naar bevolkingsgroepen, waarbij is gekeken naar de persoonskenmerken geslacht, leeftijd, opleidingsniveau en herkomst. Hoofdstuk 3 gaat hier verder op in.

Welke groepen vallen het meeste op?

- Hoogopgeleiden steken vaak boven het gemiddelde welvaartsniveau uit, terwijl laagopgeleiden vaak onder het gemiddelde zitten.
- Mensen met een niet-westerse achtergrond zitten bij tien van de twaalf indicatoren significant onder het gemiddelde.
- Waar mannen en vrouwen afwijken van het gemiddelde, zitten mannen er significant boven en vrouwen eronder.

5. Het aantal indicatoren waar bepaalde bevolkingsgroepen een significant hogere ("groen") of lagere ("rood") brede welvaart hebben dan het nationale gemiddelde

1.

Inleiding

Vraag tien mensen hoe zij het begrip welvaart zouden omschrijven, en je krijgt tien verschillende definities. De kans is klein dat een van die definities een sterke gelijkenis vertoont met die van het bruto binnenlands product (bbp), het economische begrip dat in wetenschap en openbaar bestuur het meeste met 'welvaart' wordt geassocieerd. In het maatschappelijke debat is het inmiddels dan ook geaccepteerd dat het bbp niet de maatstaf kan zijn voor welvaart, waar het overigens ook nooit voor was bedoeld. Het bbp is een puur economisch begrip, dat iets zegt over de inkomsten en toegevoegde waarde uit het productieproces. Het mist echter veel elementen die in het leven van alledag door mensen als onderdeel van hun 'welvaart' worden ervaren, zoals een leefbaar klimaat, gezonde natuur, een prettige woonomgeving, goede zorg, goed onderwijs, goede sociale zekerheid en veiligheid op straat en in huis. Daarbij is het besef gegroeid dat de eigen, huidige welvaart misschien wel ten koste kan gaan van die van anderen, bijvoorbeeld toekomstige generaties of mensen elders op de planeet. In het politieke en maatschappelijke debat zijn duurzaamheid en houdbaarheid dan ook al lang kernbegrippen geworden. Er is kortom behoefte aan maatstaven die de welvaart weergeven in bredere zin. Het CBS was een van de pioniers bij de ontwikkeling van de nationale rekeningen, het systeem waarmee onder meer het bbp wordt vastgesteld. Naast het bbp en aanverwante statistieken brengt het vandaag de dag op zeer uiteenlopende terreinen statistieken uit. Vandaar ook dat het CBS de aangewezen instelling is om 'voorbij het bbp te gaan', naar een bredere meting van welvaart. Dit is het perspectief van waaruit dit rapport, de eerste Monitor Brede Welvaart (MBW), is opgesteld.

1.1 Doel en opdracht

Op verzoek van de Tweede Kamer heeft het Kabinet het CBS de opdracht gegeven een Monitor Brede Welvaart te vervaardigen.¹⁾ Deze Monitor Brede Welvaart zal jaarlijks worden samengesteld ten behoeve van het verantwoordingsdebat in mei. Op basis van de evaluatie van deze eerste editie zal de Monitor worden verbeterd, zodat zij uiteindelijk een optimale basis kan vormen voor het debat over brede welvaart.

Het doel van de Monitor Brede Welvaart is om de brede welvaart systematisch en in de volle breedte in kaart te brengen. Het CBS tracht dit zo objectief mogelijk te doen. Brede welvaart wordt daarbij gezien als onze huidige kwaliteit van leven én de mate waarin deze ten koste gaat van die van generaties na ons of mensen uit andere delen van de wereld. De Monitor bevat vier elementen. Allereerst wordt de brede welvaart beschreven van de inwoners van Nederland "Hier en Nu". Ook worden de gevolgen geschetst van ons huidig welvaartsniveau op de brede welvaart van toekomstige Nederlandse generaties en van mensen in andere landen. Daarnaast wordt beschreven hoe de brede welvaart hier en nu is verdeeld onder verschillende bevolkingsgroepen. Ten slotte worden standen en ontwikkelingen gepresenteerd ten aanzien van zestien beleidsthema's die relevant zijn voor de brede welvaart.

¹⁾ Voor verdere informatie over de opdrachtverstrekking aan het CBS en het Kamerdebat over de Monitor Brede Welvaart, zie: CBS (2017, <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2017/07/cbs-ontwikkelt-monitor-brede-welvaart>).

Deze rijkdom aan informatie moet de verschillende vormen van *afruil* inzichtelijk maken, waar de samenleving zich voor gesteld ziet. Iedere keuze die wordt gemaakt, heeft immers tal van neveneffecten. Zo kan het stimuleren van economische groei de uitstoot van schadelijke stoffen tot gevolg hebben. Andersom kunnen maatregelen die erop gericht zijn om bijvoorbeeld de broeikasgasuitstoot te verkleinen, leiden tot een lagere economische groei. De Monitor doet in dergelijke gevallen nadrukkelijk geen uitspraken over welke ontwikkelingen het meest wenselijk zijn. Juist door de ontwikkelingen op het gebied van brede welvaart in de volle breedte te beschrijven, wordt inzichtelijk gemaakt voor welke keuzes de samenleving staat. De beleidsopties worden door de planbureaus in kaart gebracht. Parallel aan de Monitor verschijnt dan ook een verkenning van de drie planbureaus (CPB, PBL en SCP) die zich dit jaar richt op de gedragsaspecten van de circulaire economie.

1.2 Internationale aanbevelingen

De Monitor Brede Welvaart is opgesteld conform de *CES Recommendations on Measuring Sustainable Development* (UNECE/Eurostat/OECD, 2014). Het CES-meetsysteem is een internationale standaard voor het meten van brede welvaart en duurzaamheid. Met dit meetsysteem hebben statistische bureaus een wetenschappelijk onderbouwde 'gemeenschappelijke taal' ontwikkeld om brede welvaart in kaart te brengen. Het CES-meetsysteem is gebaseerd op het rapport van Stiglitz, Sen en Fitoussi (2009) en de wetenschappelijke inzichten die daaraan ten grondslag liggen. Inmiddels zijn de *CES Recommendations* door circa 65 landen onderschreven en zijn statistische bureaus en internationale organisaties (waaronder de OESO) bezig om de aanbevelingen te implementeren. De welvaartsmetingen op basis van de aanbevelingen dienen ter ondersteuning van beleid en politiek, zonder hier echter richting aan te geven.

In het CES-meetsysteem wordt de brede welvaart "Hier en Nu" onderscheiden van "Later" en "Elders". De thema's die bij "Hier en Nu" worden gemeten zijn bepaald op basis van nationale en internationale literatuur evenals enquêtes waarin burgers is gevraagd welke onderwerpen zij voor hun kwaliteit van leven belangrijk vinden. Centraal staat de vraag in hoeverre het welvaartstreven in Nederland op dit moment, een weerslag heeft op de brede welvaart van toekomstige generaties ("Later") en van mensen elders in de wereld ("Elders").

1.3 Definitie van brede welvaart

De gehanteerde definitie van brede welvaart luidt:

Brede welvaart betreft de kwaliteit van leven in het hier en nu en de mate waarin deze ten koste gaat van die van latere generaties of van die van mensen elders in de wereld.

Vanuit deze definitie van brede welvaart zijn drie dashboards ontwikkeld:

- brede welvaart "Hier en Nu"
- brede welvaart "Later"
- brede welvaart "Elders"

Brede welvaart “Hier en Nu”

Brede welvaart “Hier en Nu” betreft de persoonlijke kenmerken van mensen, de kwaliteit van de omgeving waarin zij leven en meer in het algemeen hun materiële welvaart en welzijn. Juist omdat welvaart een breed begrip is, wordt een groot aantal thema’s in het “Hier en Nu”-dashboard onderscheiden. Voor de persoonlijke kenmerken gaat het om gezondheid, werken, leren en wonen. Bij de omgevingskenmerken betreft het de samenleving, de veiligheid en het milieu. Elk thema behelst specifieke indicatoren waarmee een beeld geschetst kan worden van de ontwikkelingen binnen het thema.

De zeven grote thema’s met betrekking tot de brede welvaart “Hier en Nu” zijn:

- *Materiële welvaart en welzijn*: Mensen kopen goederen en diensten om invulling en kleur te geven aan hun leven. Brede welvaart beperkt zich echter niet tot deze materiële aspecten van het leven. Het welzijn, ofwel de mate waarin mensen tevreden zijn met hun leven, is maatgevend voor de welvaart in de breedste zin van het woord.
- *Werken en leren*: Brede welvaart hangt voor mensen in de “beroepsgeschiede” leeftijd sterk af van het hebben van betaald werk. Werk en vrije tijd moeten daarbij wel in een voor het individu optimale balans kunnen worden gebracht. Een goede opleiding is daarbij essentieel voor de mogelijkheden op werk.
- *Gezondheid*: Gezondheid is bepalend voor de kwaliteit van leven. Een (chronische) ziekte beperkt iemands mogelijkheden om deel te nemen aan de samenleving.
- *Wonen*: Een goed dak boven het hoofd behoort tot de allereerste levensbehoeften. Nederlanders geven een substantieel deel van hun inkomen uit aan hun huis.
- *Samenleving*: Een samenleving waaraan iedereen kan deelnemen en waarin mensen kunnen vertrouwen op elkaar en op instituties als de overheid en het rechtssysteem vormt ook een onderdeel van brede welvaart.
- *Veiligheid*: Misdaad grijpt direct in op de kwaliteit van leven van slachtoffers. Zowel feitelijke risico op slachtofferschap als het gevoel van (on)veiligheid doen ertoe.
- *Milieu*: Schone lucht, schoon water, gezonde natuur en een bodem zonder gif zijn elementaire levensbehoeften.

Brede welvaart “Later”

Brede welvaart “Later” betreft de hulpbronnen die volgende generaties nodig hebben om een zelfde niveau van welvaart te kunnen bereiken. De keuzes die alle Nederlanders gezamenlijk maken in het hier en nu hebben consequenties voor de volgende generaties in Nederland. Om de kwaliteit van leven op peil te houden zijn allerlei hulpbronnen nodig. Dat betreft zowel economisch, als natuurlijk, menselijk en sociaal kapitaal. De hoeveelheid kapitaal per inwoner moet op zijn minst gelijk blijven, willen volgende generaties een zelfde niveau van welvaart kunnen bereiken.

De vier soorten kapitaal voor de brede welvaart “Later” zijn:

- *Economisch kapitaal*: Economisch kapitaal omvat de machines en werktuigen, de ICT, het kenniskapitaal en de infrastructuur die nodig zijn voor het opbouwen van materiële welvaart en het genereren van economische groei.
- *Natuurlijk kapitaal*: Natuurlijk kapitaal betreft onder meer de kwaliteit van natuur en milieu, de omvang van grondstofvoorraden en biodiversiteit. Natuurlijk kapitaal vormt een eerste levensvoorwaarde.

- *Menselijk kapitaal*: Menselijk kapitaal omvat het aantal mensen dat economisch actief is en het aantal uren dat zij werken evenals hun gezondheid en opleidingsniveau. Dit zijn tevens aspecten die de productiviteit van arbeid mede bepalen.
- *Sociaal kapitaal*: Sociaal kapitaal betreft de mate waarin mensen in de samenleving participeren en aan netwerken deelnemen, de kwaliteit van de maatschappelijke verbanden waarin ze participeren en de kwaliteit van instituties.

Brede welvaart “Elders”

Brede welvaart “Elders” betreft de effecten van Nederlandse keuzes op banen, inkomens, (niet-hernieuwbare) hulpbronnen en het milieu in andere landen. Veel keuzes die Nederlanders maken, hebben consequenties voor mensen in andere landen. De goederen en diensten die in Nederland worden ingevoerd, zijn in andere landen geproduceerd. Dat levert elders banen en inkomens op. Het legt echter ook een druk op de (niet-hernieuwbare) hulpbronnen en het milieu in die landen.

De grote thema's met betrekking tot de brede welvaart “Elders” zijn:

- *Handel en hulp*: De handel die Nederland met andere landen drijft, vergroot de welvaart in die landen. Daarnaast geeft Nederland ontwikkelingshulp aan de armste landen in de wereld en dragen migranten geld over aan familie in het land van herkomst.
- *Milieu en grondstoffen*: Niet-hernieuwbare hulpbronnen worden ingevoerd en (hier of elders) gebruikt om goederen en diensten te produceren. Dit gebruik leidt tot een uitputting van deze hulpbronnen in het buitenland. Dit heeft vooral een grote impact op de (latere) welvaart in ontwikkelingslanden. De goederen en diensten die uit andere landen worden ingevoerd zijn zoals gezegd elders geproduceerd. Die productie resulteert bijvoorbeeld in CO₂-emissies elders in de wereld. Deze emissies, die direct gerelateerd zijn aan de Nederlandse consumptie, zijn mede bepalend voor de broeikasgasvoetafdruk van Nederland.

1.4 Gebruikte indicatoren

Brede welvaart is een complex fenomeen dat vele aspecten kent en zich niet in één enkel cijfer laat vangen. In navolging van aanbevelingen gedaan in de internationale statistische wereld, is er in de Monitor Brede Welvaart voor gekozen de uiteenlopende welvaartsaspecten niet in één indicator samen te vatten. Het maatschappelijk debat is juist gediend met meer gedetailleerde informatie, waarbij de diverse welvaartskeuzes waarvoor de Nederlandse samenleving zich gesteld ziet, systematisch en meer gedetailleerd in kaart zijn gebracht. De behoefte aan één indicator is begrijpelijk. Dan kan immers worden nagegaan in hoeverre de groei van het bbp leidt tot een grotere brede welvaart. Het is echter niet mogelijk de diverse uiteenlopende welvaartsaspecten op een objectieve wijze te combineren in één indicator. Welk gewicht zouden we immers moeten toekennen aan uiteenlopende zaken als gezonde overheidsfinanciën, gezondheid, klimaatverandering, veiligheid en onderwijs, om maar een paar belangrijke aspecten van welvaart te noemen? Verschillende groepen van burgers, politieke partijen en maatschappelijke organisaties zullen deze uiteenlopende aspecten immers anders wegen.

In deze Monitor Brede Welvaart worden daarom meerdere indicatoren gepresenteerd. Deze zijn geselecteerd op basis van de *CES Recommendations (UNECE/Eurostat/OECD, 2014)*. Die aanbevelingen geven de indicatoren zelf overigens niet op een presenteerblaadje; hiervoor heeft het CBS het nodige werk moeten doen. Voor deze eerste Monitor is dan ook veel aandacht besteed aan de selectie van indicatoren. In dit kader is advies ingewonnen bij gebruikersraden, kennisinstituten en planbureaus, waarbij de eindverantwoordelijkheid bij het CBS ligt.

Selectie van indicatoren

De thema's die raken aan brede welvaart, moeten met behulp van indicatoren worden gemeten. In deel 1 van de Monitor ("Brede welvaart in Nederland", hoofdstuk 2 en 3) wordt een set indicatoren gepresenteerd die in de loop der jaren zoveel mogelijk gelijk zal blijven. In deel 2 ("Beleidsthema's in de brede welvaart", hoofdstuk 4) wordt een set indicatoren gebruikt die voortdurend zal worden beoordeeld op de relevantie voor politiek debat en beleidsontwikkeling.

De indicatoren in hoofdstuk 2 ("Brede Welvaart Trends") zijn geselecteerd aan de hand van het conceptuele raamwerk dat het CES-meetsysteem biedt. Dit is gedaan om een duidelijke en traceerbare link te houden met dit internationale en breed geaccepteerde conceptuele raamwerk. Iedere indicator in de Monitor Brede Welvaart meet een thema uit het raamwerk.

In hoofdstuk 3 wordt de verdeling onder bevolkingsgroepen gepresenteerd voor indicatoren uit het dashboard voor de brede welvaart "Hier en Nu". Daarbij is per thema één indicator geselecteerd. Waar het niet mogelijk was om indicatoren over de gekozen bevolkingsgroepen uit te splitsen, is een alternatieve indicator geselecteerd of is de betreffende indicator niet meegenomen.

De ervaring leert dat er in beleid en politiek vaak behoefte is aan statistische informatie over uiteenlopende thema's en specifieke beleidsterreinen. Het is voor gebruikers handig om de relevante indicatoren voor thema's als klimaat en energie, materiële welvaart, onderwijs of veiligheid in aparte dashboards te lezen. Dit is ook één van de aanbevelingen van de *CES Recommendations*. De indicatoren in hoofdstuk 4 ("Beleidsthema's en Sustainable Development Goals") zijn daarom beleidsgericht. Ze zijn bedoeld om politiek en beleid te voorzien van betrouwbare en relevante informatie over de Nederlandse beleidsthema's in de context van brede welvaart, zoals onderwijs, innovatie, klimaat en armoede. Er worden zestien thema's onderscheiden. De volgende indicatoren zijn opgenomen:

- Vrijwel alle indicatoren waarmee in hoofdstuk 2 de staat van de brede welvaart is beschreven.
- Indicatoren van de Sustainable Development Goals (SDGs)²⁾ die in het huidige beleidsdebat relevant zijn en die niet in de *CES Recommendations* staan opgenomen.
- Aanvullende indicatoren met betrekking tot middelen die worden ingezet, de mogelijkheden die dit creëert, het gebruik dat van mogelijkheden wordt gemaakt, de uitkomsten die aan dat gebruik zijn gerelateerd en de beleving van burgers.

²⁾ Duurzaamheidsdoelen die in VN-verband zijn gesteld, zie bijvoorbeeld: (CBS, 2018a), Duurzaamheidsdoelen: de stand voor Nederland.

Het aantal potentiële indicatoren was voor sommige van de thema's in hoofdstuk 4 zo groot, dat een selectie moest worden gemaakt. Deze selectie is gemaakt op systematische gronden en is verantwoord in een separate notitie (CBS, 2018c).

Kwaliteit van de data

Datakwaliteit is een belangrijk criterium bij het selecteren van indicatoren. Dit betreft de validiteit ten aanzien van het thema, de betrouwbaarheid van de beschikbare bronnen, de volledigheid en internationale vergelijkbaarheid van gegevens en de interne consistentie door de tijd. Het is van belang dat een indicator ook voor de andere EU-landen beschikbaar is, aangezien de positie van Nederland op de EU-ranglijst voor de verschillende welvaartsthema's een belangrijk onderdeel van deze Monitor is. Indicatoren die ook voor uiteenlopende demografische groepen beschikbaar zijn (zoals voor jongeren en ouderen, mannen en vrouwen, hoogopgeleiden en laagopgeleiden) verdienen de voorkeur. Daarmee kunnen namelijk ook verdelingsaspecten van brede welvaart worden beschreven, zoals in hoofdstuk 3 van deze Monitor.

Aan de selectie van indicatoren is veel aandacht besteed. Desondanks betreft de dataset in deze eerste Monitor Brede Welvaart "werk in uitvoering". Bijzondere aandacht is besteed aan de tijdige beschikbaarheid van indicatoren. Soms zijn goede indicatoren wel beschikbaar, maar ligt het meest recente cijfer te ver terug in de tijd om relevant te zijn voor een publicatie die bestemd is voor een Kamerdebat. Om de tijdigheid van de indicatoren te verbeteren, zijn forse inspanningen verricht om ervoor te zorgen dat zoveel mogelijk informatie voor het meest recente jaar (in deze editie 2017) beschikbaar is. Speciaal voor deze publicatie geraamde cijfers, die op een later moment nog kunnen worden herzien, zijn in de dashboards en tabellen duidelijk zichtbaar gemaakt. In volgende edities van de Monitor Brede Welvaart zal een nog groter aantal indicatoren voor het meest recente verslagjaar beschikbaar worden gemaakt. Voor deze editie van de Monitor is de gegevensverzameling afgesloten op 16 maart 2018.

1.5 Opzet van de publicatie

De Monitor Brede Welvaart heeft tot doel om het politieke en maatschappelijke debat van een feitelijke basis te voorzien. Hiervoor is het van het allergrootste belang dat de cijfers onbetwist zijn en dat de wijze waarop de uitkomsten zijn beschreven neutraal en onafhankelijk is. Allereerst moet de keuze voor thema's en indicatoren transparant zijn. Daarom is aanbeveling van de Tijdelijke Kamercommissie Brede Welvaart gevolgd en zijn de thema's en indicatoren gekozen op basis van de internationaal afgestemde *CES Recommendations*.

De onafhankelijkheid van de Monitor wordt ook bepaald door de wijze waarop de resultaten worden gebracht. Het is onmogelijk om alle indicatoren, meer dan 170 in totaal, uitgebreid te beschrijven. De Monitor zou een encyclopedische omvang krijgen en daarmee zijn doel voorbij schieten. De beslissing of de uitkomsten van een indicator in de tekst worden beschreven is daarom gebaseerd op heldere en technische criteria. Zo worden

bijvoorbeeld alleen indicatoren behandeld die door de tijd heen een significant dalende of stijgende trend vertonen. Wel worden alle indicatoren beschreven waarvoor nationaal of internationaal beleidsdoelen zijn vastgesteld. De volledige lijst van criteria staat beschreven in een aparte notitie (CBS,2018c).

De lezer wordt er nadrukkelijk op gewezen dat bij de beschrijving en de duiding van de indicatoren alleen het zogenaamde eerste-orde-effect wordt meegenomen. De ontwikkeling van de individuele consumptie is hiervan een goed voorbeeld. Wanneer burgers meer goederen en diensten kunnen aanschaffen, heeft dit in eerste instantie een positief effect op hun welvaart. Daar staat tegenover dat bepaalde vormen van consumptie op termijn negatieve effecten hebben, zoals obesitas (bij een ongezonde voedselconsumptie) of milieuvervuiling (bij vliegvakanties naar verre bestemmingen). De Monitor probeert de welvaart in volle breedte in kaart te brengen. Het is aan politiek en samenleving om keuzes te maken en prioriteiten te stellen.

Deel 1

Brede welvaart

in Nederland

2.

Brede Welvaart

Trends

In het maatschappelijke debat is het bruto binnenlands product (bbp) de dominante indicator van productie. Brede welvaart gaat echter om meer dan inkomen. Mensen hechten ook veel waarde aan zaken als gezondheid, onderwijs, sociale contacten, culturele identiteit, betrouwbare politiek en goed bestuur. Daarnaast stellen politici, beleidsmakers, bedrijven en burgers zich in toenemende mate de vraag of het huidige welvaartsniveau op de lange termijn wel houdbaar is. Met de keuzes die we in Nederland maken, hebben we bovendien invloed op de brede welvaart van mensen in andere landen. Politici, beleidsmakers en burgers hebben behoefte aan goede informatie over de brede welvaart in Nederland. In de Monitor Brede Welvaart presenteert het CBS een verzameling indicatoren die de relevante aspecten van brede welvaart op een systematische manier in kaart brengt.

2.1 Samenvattend beeld

In dit hoofdstuk wordt de vraag beantwoord hoe het staat met de *brede* welvaart in Nederland. Deze is gedefinieerd als de kwaliteit van leven van de huidige inwoners van Nederland en de mate waarin die invloed heeft op de welvaart van latere generaties hier te lande en die van mensen elders in de wereld. Brede welvaart kent dan ook drie dimensies: "Hier en Nu", "Later" en "Elders". De staat van onze brede welvaart wordt niet uitgedrukt in één enkel cijfer. Het antwoord op de vraag hoe het met onze brede welvaart is gesteld is dan ook niet eenduidig te geven. Het wordt gevormd door de veelheid aan indicatoren af te gaan die verbonden zijn aan de drie brede-welvaartsdimensies. In deze paragraaf wordt ingegaan op het totaalbeeld dat hieruit oprijst én op de beelden voor de drie afzonderlijke dimensies. Tevens wordt ingegaan op de verdeling van de brede welvaart. In de paragrafen hierna wordt meer in detail ingegaan op de vele aspecten van brede welvaart.

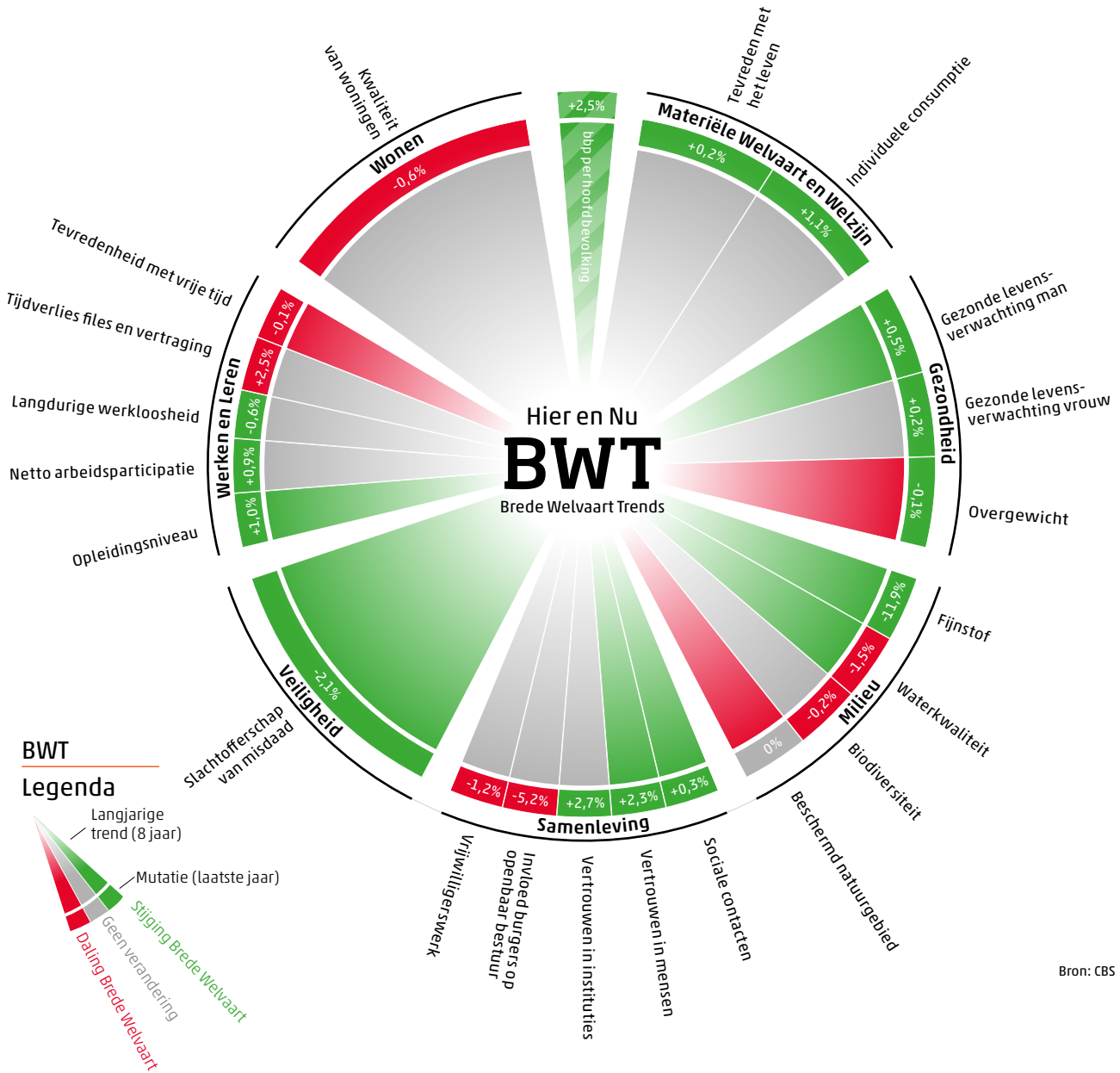
Brede welvaart "Hier en Nu" en de afruilen met brede welvaart "Later" en "Elders"

Over het algemeen stijgt de brede welvaart in het "Hier en Nu" of blijft gelijk. Waar die gelijk blijft, is het welvaartsniveau hoog in vergelijking met andere landen. Een vergelijking van de trends van de brede welvaart "Hier en Nu", met de trends voor "Later" en "Elders" laat zien dat er belangrijke afruilrelaties spelen. De welvaartsgroei op dit moment gaat gepaard met verliezen op andere terreinen.

- De eerste afruil is dat de aanzienlijke brede welvaart "Hier en Nu" gepaard gaat met een intering op belangrijke natuurlijke hulpbronnen in Nederland (natuurlijk kapitaal). Voor het menselijk kapitaal, dat wordt bepaald door het aantal gewerkte uren, de gezondheid en het onderwijsniveau van mensen, valt op dat Nederland voor een aantal indicatoren geen hoge positie op de EU-ranglijst inneemt.
- De tweede afruil is dat de aanzienlijke brede welvaart "Hier en Nu" samengaat met een relatief hoge druk op de brede welvaart van andere landen. Vergeleken met andere EU-landen voert Nederland relatief veel grondstoffen in, en dan vooral vanuit ontwikkelingslanden. Hierdoor legt Nederland een relatief groot beslag op het

2.1.1 De Brede Welvaart Trends (BWT) "Hier en Nu" in beeld

Onderstaande cirkel visualiseert de trendmatige ontwikkeling van alle indicatoren die bij elkaar het beeld vormen van de Brede Welvaart in de dimensie "Hier en Nu", gegroepeerd in zeven thema's. Als referentie ook de trend van het bbp. Daaronder wordt van dezelfde indicatoren aangegeven hoe Nederland het doet vergeleken met de andere EU-landen.

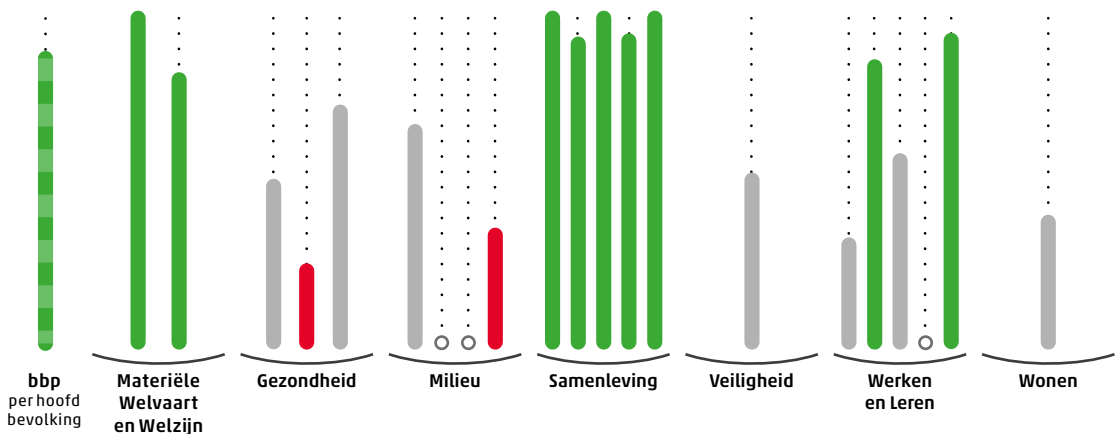
Bron: CBS

Positie in EU

De balken geven de positie aan van Nederland in de Europese Unie per indicator. De indicatoren zijn hier gegroepeerd in hun thema's, in dezelfde volgorde als in de cirkel.

Legenda

- Bovenin EU-ranglijst
- Middenpositie
- Onderin EU-ranglijst
- Geen data

Bron: CBS

natuurlijk kapitaal van deze landen. Hier staat tegenover dat Nederland in vergelijking met andere EU-landen relatief veel uitgeeft aan ontwikkelingshulp.

De brede welvaart “Hier en Nu” in hoofdlijnen

Brede welvaart “Hier en Nu” omvat zeven grote thema’s, die in drie categorieën zijn in te delen. Een meer algemeen, samenvattend beeld van het hier en nu geeft het thema “Materiële welvaart en welzijn”. Persoonlijke kenmerken van de brede welvaart komen aan bod onder de thema’s werken en leren, wonen en gezondheid. Omgevingskenmerken worden behandeld onder de thema’s milieu, veiligheid en samenleving.

Wat valt op?

- De ontwikkeling van de brede welvaart in het hier en nu is overwegend positief. Het overgrote deel van de indicatoren geeft aan dat de welvaart stijgt, dan wel dat deze stabiel is. In de gevallen waar de welvaart stabiel is, is deze in vergelijking met andere landen in de Europese Unie (de EU-28) toch al bijzonder hoog.
- Binnen de thema’s samenleving, veiligheid, wonen, alsmede materiële welvaart en welzijn is de welvaart stabiel of zelfs stijgend.
- Bij andere thema’s is het beeld ook overwegend positief, maar meer gemengd omdat hier steeds minstens één van de indicatoren wijst op een daling van de brede welvaart. Dit is het geval bij gezondheid (het probleem van overgewicht), werken en leren (met name de dalende tevredenheid van mensen met de omvang van hun vrije tijd) en milieu (met name de afname van het oppervlak aan beschermd natuurgebied).

De brede welvaart “Later” in hoofdlijnen

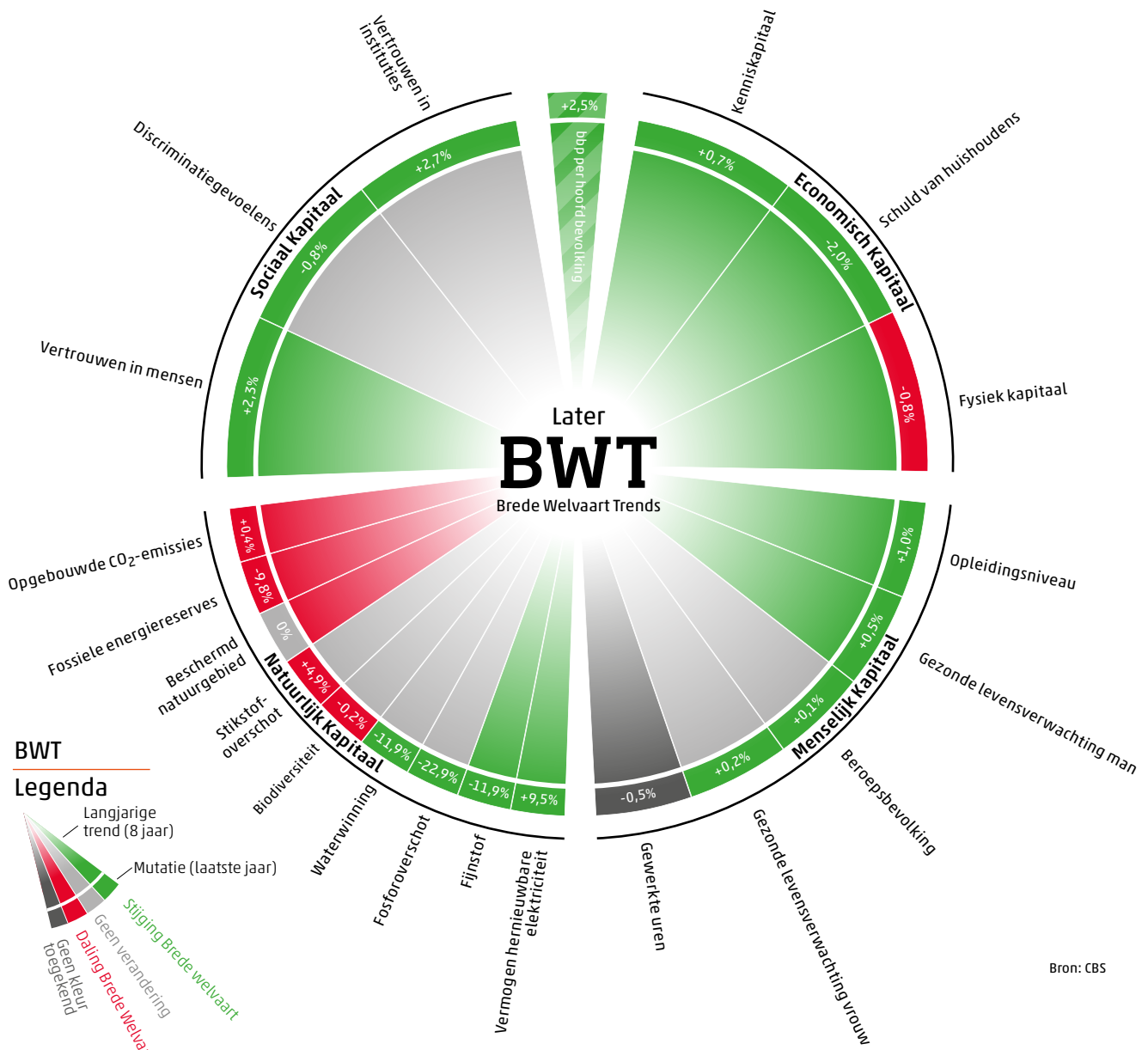
Brede welvaart “Later” betreft de hulpbronnen die volgende generaties nodig hebben om een zelfde niveau van welvaart te kunnen bereiken. De hulpbronnen worden hier aangeduid met “kapitaal”. De hoeveelheid kapitaal per inwoner moet op zijn minst gelijk blijven, willen volgende generaties een zelfde niveau van welvaart kunnen genieten. Vier soorten kapitaal worden daarbij onderscheiden, namelijk economisch, natuurlijk, menselijk en sociaal kapitaal.

Wat valt op?

- De ontwikkeling van de brede welvaart “Later” is iets minder positief dan die van het “Hier en Nu”. Verhoudingsgewijs zijn er vrijwel evenveel indicatoren met negatieve en positieve trends als in het “Hier en Nu”, echter voor de acht indicatoren waarbij de trend over de laatste acht jaar stabiel is, stabiliseert Nederland veelal op een positie die naar Europese maatstaven relatief laag is.
- Op het gebied van het economisch kapitaal is het beeld ronduit positief. Nederland staat wat dit betreft hoog op de Europese ranglijst en vertoont op veel onderdelen een verder stijgende lijn. Enige uitzondering vormt de totale schuld van huishoudens; deze is in Nederland relatief hoog. In de EU-28 heeft Nederland de op twee na hoogste huishoudensschuld. Overigens kan hierbij worden aangetekend dat tegenover deze schuld ook veel bezit staat, in de vorm van bijvoorbeeld woningen of pensioenbesparingen in fondsen. Ook is er de laatste jaren sprake van een trendmatige verbetering. De schulden van huishoudens nemen steeds verder af.

2.1.2 De Brede Welvaart Trends (BWT) "Later" in beeld

Onderstaande cirkel visualiseert de trendmatige ontwikkeling van alle indicatoren die bij elkaar het beeld vormen van de Brede Welvaart in de dimensie "Later", gegroepeerd in vier thema's. Als referentie ook de trend van het bbp. Daaronder wordt van dezelfde indicatoren aangegeven hoe Nederland het doet vergeleken met de andere EU-landen.

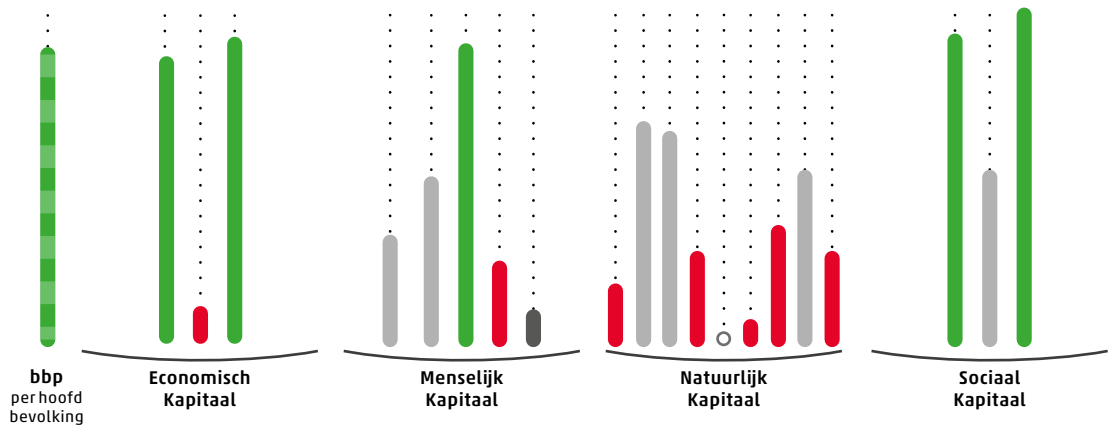
Bron: CBS

Positie in EU

De balken geven de positie aan van Nederland in de Europese Unie per indicator. De indicatoren zijn hier gegroepeerd in hun thema's, in dezelfde volgorde als in de cirkel.

Legenda

- Bovenin EU-ranglijst
- Middenpositie
- Onderin EU-ranglijst
- Geen data
- Geen kleur toegekend

Bron: CBS

- Voor het sociaal kapitaal, een thema dat nauw gerelateerd is aan de kwaliteit van de maatschappelijke verbanden, valt op dat Nederland naar Europese maatstaven goed scoort voor wat betreft het vertrouwen dat burgers in elkaar en in een aantal belangrijke instituties hebben.
- Het menselijk kapitaal wordt gevormd door de omvang van de werkgelegenheid en de kwaliteit van de beroepsbevolking. De kwaliteit wordt afgemeten aan het opleidingsniveau en de gezondheid van de bevolking. Twee indicatoren van menselijk kapitaal laten vooruitgang zien, de andere tonen een stabiel beeld. Op veel onderdelen staat Nederland echter in de middelste en soms zelfs onderste regionen van de EU-ranglijst.
- Het beeld voor natuurlijk kapitaal is gemengd. De blootstelling aan fijnstof is verbeterd, en het vermogen om hernieuwbare elektriciteit op te wekken, is gestegen. Op het gebied van klimaat en energie neemt het kapitaal echter af. Ook krimpt het areaal aan natuurgebieden. Daarnaast valt op dat Nederland onderin de Europese ranglijst staat voor vijf van de negen indicatoren.

De brede welvaart “Elders” in hoofdlijnen

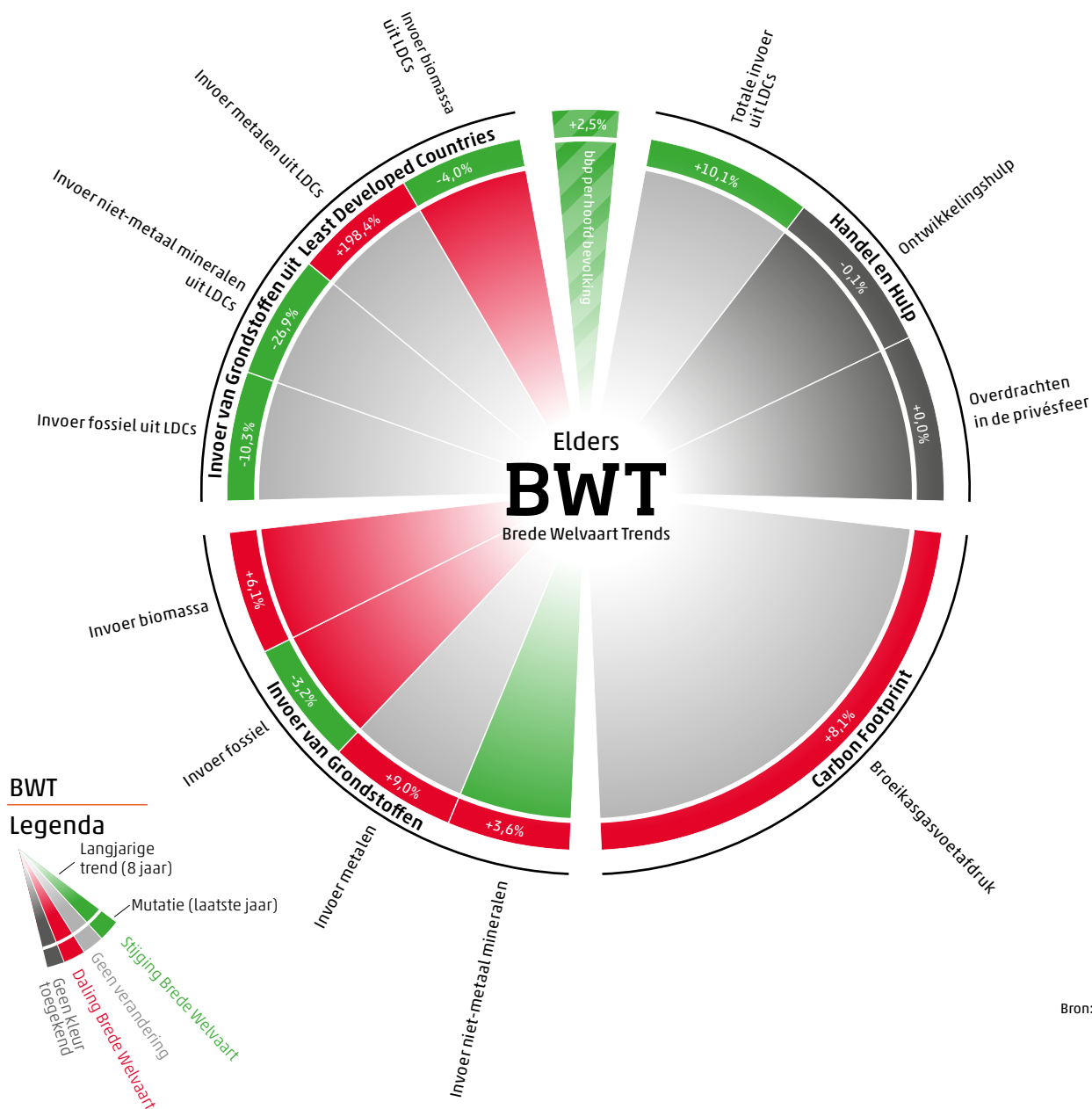
Brede welvaart “Elders” betreft de gevolgen van het acteren van de Nederlandse samenleving voor de banen, de inkomens, de niet-hernieuwbare hulpbronnen en het milieu in andere landen. Door de open economie van Nederland heeft de manier waarop Nederland zijn welvaart opbouwt namelijk ook consequenties voor mensen in andere landen. Eén deel van het dashboard kijkt naar de mogelijk positieve effecten die Nederland op de welvaart “Elders” heeft. Het gaat hierbij om de omvang van de handel met het buitenland (waardoor mensen werk en inkomen hebben) en de omvang van ontwikkelingshulp en overdrachten (gelden die vanuit Nederland naar met name ontwikkelingslanden gaan en, mits doelmatig besteed, daar de welvaart kunnen verhogen). Een potentieel negatief effect op de brede welvaart “Elders” wordt gevormd door de Nederlandse invoer van niet-vernieuwbare hulpbronnen. Hierdoor wordt elders immers op natuurlijk kapitaal ingeteerd.

Wat valt op?

- Net als de brede welvaart “Later” is het beeld in vergelijking met de brede welvaart “Hier en Nu” minder positief. Nederland legt druk op de brede welvaart van mensen in andere landen.
- Met betrekking tot het milieu en niet-hernieuwbare grondstoffen heeft Nederland een grote negatieve invloed op de brede welvaart in andere landen. Alleen bij de invoer van niet-metaal mineralen neemt deze negatieve invloed trendmatig af.

2.1.3 De Brede Welvaart Trends (BWT) "Elders" in beeld

Onderstaande cirkel visualiseert de trendmatige ontwikkeling van alle indicatoren die bij elkaar het beeld vormen van de Brede Welvaart in de dimensie "Elders", gegroepeerd in vier thema's. Als referentie ook de trend van het bbp. Daaronder wordt van dezelfde indicatoren aangegeven hoe Nederland het doet vergeleken met de andere EU-landen.

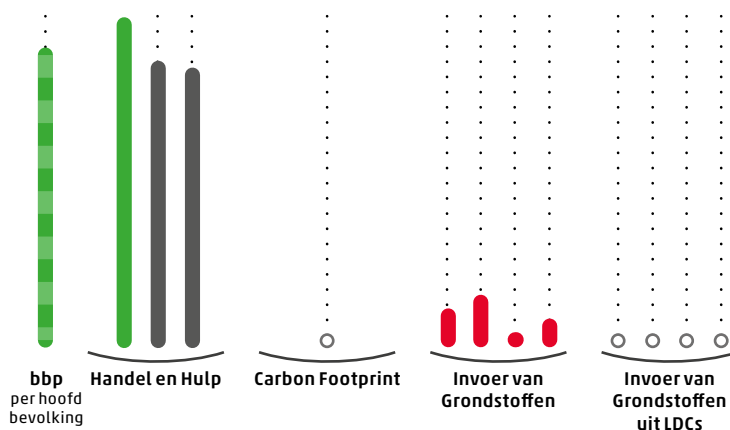
Bron: CBS

Positie in EU

De balken geven de positie aan van Nederland in de Europese Unie per indicator. De indicatoren zijn hier gegroepeerd in hun thema's, in dezelfde volgorde als in de cirkel.

Legenda

- Bovenin EU-ranglijst
- Middenpositie
- Onderin EU-ranglijst
- Geen data
- Geen kleur toegekend

Bron: CBS

De opmerkelijkste mutaties in het meest recente jaar

De Monitor beschrijft de trendmatige ontwikkeling van de brede welvaart "Hier en Nu", "Later" en "Elders", en doet dit op basis van de ontwikkelingen vanaf 2010 tot het meest recente jaar. Voor het maatschappelijk debat is het ook goed om informatie te hebben over veranderingen in het meest recente jaar waarvoor cijfers beschikbaar zijn. Onderstaande figuur geeft informatie over de meest in het oog springende mutaties voor het meest recente jaar. Zie voor uitleg over de hier opgenomen mutaties de Toelichting bij de Monitor Brede Welvaart 2018. (CBS, 2018c).

2.1.4 De meest opmerkelijke mutaties in het laatste jaar ten opzichte van een jaar eerder

Brede welvaart is gestegen		Brede welvaart is gedaald	
Brede welvaart "Hier en Nu"		Brede welvaart "Hier en Nu"	
Werkelijke individuele consumptie	+1,1%	Inspraak en verantwoordingsplicht	-5,2%
Langdurige werkloosheid	-0,6%pt	Vrijwilligerswerk	-1,2%pt
Netto arbeidsparticipatie	+0,9%pt		
Vertrouwen in instituties	+2,7%pt		
Vertrouwen in mensen	+2,3%pt		
Slachtofferschap van misdaad	-2,1%pt		
Stedelijke blootstelling aan fijnere fractie van fijnstof	-11,9%		
Brede welvaart "Later"		Brede welvaart "Later"	
Kenniskapitaalgoederenvoorraad	+0,7%	Fossiele energiereserves	-9,8%
Opgesteld vermogen hernieuwbare elektriciteit	+9,5%	Stikstofoverschot	+4,9%
Oppervlakte- en grondwaterwinning	-11,9%	Cumulatieve CO ₂ -emissies	+0,4%
Stedelijke blootstelling aan fijnere fractie van fijnstof	-11,9%		
Vertrouwen in mensen	+2,3%pt		
Discriminatiegevoelens	-0,8%pt		
Vertrouwen in instituties	+2,7%pt		
Brede welvaart "Elders"		Brede welvaart "Elders"	
Invoer niet-metaal mineralen uit LDCs	-26,9%	Invoer metalen	+9,0%
		Invoer metalen uit LDCs	+198,4%
		Invoer niet-metaal mineralen	+3,6%
		Invoer biomassa	+6,1%
		Broeikasgasvoetafdruk	+8,1%

2.2 Selectie van thema's en indicatoren

Doel van de Monitor Brede Welvaart en in het bijzonder dit hoofdstuk is om aan te geven hoe Nederland ervoor staat met betrekking tot de brede welvaart "Hier en Nu", "Later" en "Elders". Hiervoor is een set indicatoren gebruikt waarvoor data beschikbaar waren of konden worden gemaakt. Niet voor alle aspecten van brede welvaart zijn de ideale indicatoren voorhanden. De indicatoren die gepresenteerd worden in hoofdstuk 2 zijn

geselecteerd aan de hand van het conceptuele raamwerk van het CES-meetsysteem (UNECE/Eurostat/OECD, 2014). Hoe het ervoor voorstaat met de diverse thema's uit het raamwerk wordt gemeten aan de hand van een of meer indicatoren. De selectie van indicatoren en de statistische methoden waarmee de dashboards zijn samengesteld worden beschreven in de Toelichting bij deze Monitor (CBS, 2018c). Dit geldt ook voor de beslisregels die zijn gebruikt voor het opnemen van waarnemingen in de tekst. Voor sommige indicatoren is de internationale vergelijking gedaan op basis van data die conceptueel afwijken van de Nederlandse data die zijn gebruikt om de trendmatige ontwikkeling in kaart te brengen. Waar cijfers speciaal zijn gemaakt ten behoeve van de Monitor Brede Welvaart, is dit in de toelichting bij de dashboards aangegeven.

Kleurcodes

De Monitor gebruikt de kleuren van een stoplicht om de resultaten van verschillende indicatoren vergelijkbaar te maken. Voor iedere indicator wordt gekeken naar de richting van de lange-termijn trend in Nederland in de periode 2010–2017 en naar de positie van Nederland in de EU-28 in het meest recente jaar met voldoende observaties.

Voor trends is de betekenis van de kleuren:

GROEN
De trend beweegt in de richting die wordt geassocieerd met een stijging van de brede welvaart.

GRIJS
De trend stijgt of daalt niet significant. (In de dashboards is deze kleur weggelaten.)

ROOD
De trend beweegt in de richting die wordt geassocieerd met een daling van de brede welvaart.

Voor posities is de betekenis van de kleuren:

GROEN
Nederland staat in het bovenste kwart van de EU-ranglijst.

GRIJS
Nederland staat in het midden van de EU-ranglijst.

ROOD
Nederland staat in het onderste kwart van de EU-ranglijst.

Bij het bepalen van de kleurcodes is alleen gekeken naar de eerste-orde-effecten. Zo is een stijging van de individuele consumptie in de eerste orde goed voor de consument. In de tweede orde gaat hogere consumptie gepaard met milieuvervuiling, obesitas, waterverbruik en CO₂-uitstoot in andere landen, enzovoorts. Bij een beperkt aantal indicatoren is de ontwikkeling van de brede welvaart niet eenduidig vast te stellen; daar is de kleur expliciet op 'donkergrijs' gezet voor zowel de trend als de positie in de EU-28. Het gaat in hoofdstuk 2 om gewerkte uren, ontwikkelingshulp en overdrachten.

Wanneer Nederland voor een indicator een trend heeft die zich beweegt in de richting die wordt geassocieerd met een daling van de brede welvaart en binnen Europa een positie in het laagste kwart heeft, dan observeren wij in de monitor een 'rode' trend en een 'rode' positie. De kleurcode geeft de lezer het signaal dat hij of zij goed moet kijken naar het fenomeen waarvoor de indicator een indicatie geeft. Er is blijkbaar iets aan de hand. Hetzelfde geldt overigens voor een volledig groene indicator: daar gaat blijkbaar iets goed.

De kleuraanduidingen hebben slechts een signaalfunctie. Er is nadrukkelijk niet sprake van een normatieve duiding. De Monitor geeft aan hoe Nederland er op de uiteenlopende aspecten van brede welvaart voorstaat, en toont hierbij de afwijken waar we als samenleving mee worden geconfronteerd. Het is aan politiek en beleid om afwegingen te maken en beleidsconclusies te trekken. Speciaal voor deze Monitor is voor een aantal indicatoren een voorlopige schatting gemaakt voor 2017. Deze cijfers kunnen op een later moment worden bijgesteld. Het gaat in hoofdstuk 2 om de broeikasgasvoetafdruk en de invoercijfers in het dashboard brede welvaart "Elders".

2.3 Brede welvaart “Hier en Nu”

Voor brede welvaart is niet alleen de actuele stand van belang, maar ook de lange termijn ontwikkeling, oftewel de trend, en de recente ontwikkeling. In deze paragraaf wordt achtereenvolgens ingegaan op de trend, de recente ontwikkeling en de stand van de brede welvaart “Hier en Nu”. Meer specifiek gaat het hierbij om de trendmatige ontwikkeling in de periode 2010–2017, de meest recente jaarlijkse veranderingen en de positie van Nederland op de EU-ranglijst in het meest recente jaar waarvoor internationale data beschikbaar zijn.

Brede welvaart “Hier en Nu” betreft de persoonlijke kenmerken van mensen, de kwaliteit van de omgeving waarin zij leven en meer in het algemeen hun materiële welvaart en welzijn. Zoals aangegeven in 2.1 worden in het “Hier en Nu”-dashboard zeven grote thema's onderscheiden. Hieronder wordt aangegeven wat het belang is van de verschillende thema's in het licht van brede welvaart.

- *Materiële welvaart en welzijn*: Mensen kopen goederen en diensten om invulling en kleur te geven aan hun leven. Brede welvaart beperkt zich echter niet tot de materiële aspecten van het leven. Het welzijn, ofwel de mate waarin mensen tevreden zijn met hun leven, is maatgevend voor de welvaart in de breedste zin van het woord.
- *Werken en leren*: Brede welvaart hangt voor veel mensen sterk af van het hebben van betaald werk. Daar staat tegenover dat vrije tijd grote invloed heeft op de levenskwaliteit die mensen ervaren. Werk en vrije tijd moeten dan ook in balans zijn. Een goede opleiding is daarbij essentieel voor het hebben van goede mogelijkheden op de arbeidsmarkt.
- *Gezondheid*: Gezondheid is bepalend voor de kwaliteit van leven. Een (chronische) ziekte beperkt iemands mogelijkheden om deel te nemen aan de samenleving. De levenskwaliteit wordt ook in belangrijke mate bepaald door gezonde voeding. Eén van de grootste problemen op dat vlak is momenteel dat van overgewicht.
- *Wonen*: Een goed dak boven het hoofd is één van de allereerste levensbehoeften. Nederlanders geven een substantieel deel van hun inkomen uit aan hun huis.
- *Samenleving*: Een samenleving waaraan iedereen kan deelnemen en waarin mensen kunnen vertrouwen op elkaar en op instituties als de overheid en het rechtssysteem vormt ook een onderdeel van brede welvaart. Ook de omvang van sociale contacten en daarmee de mate waarin mensen in het maatschappelijk leven participeren, is een belangrijk welvaartsaspect.
- *Veiligheid*: Misdaad grijpt direct in op de kwaliteit van leven van slachtoffers. Zowel feitelijke risico op slachtofferschap als het gevoel van (on)veiligheid doen ertoe.
- *Milieu*: Schone lucht, schoon water, gezonde natuur en een bodem zonder gif zijn belangrijke levensbehoeften. Hoge fijnstofconcentraties in de lucht kunnen tot ernstige gezondheidsklachten leiden, zoals astma en COPD. In een dichtbevolkt land als Nederland is het ook belangrijk dat bepaalde gebieden er primair zijn voor de natuur, zodat flora en fauna zich daar kunnen handhaven en goed kunnen ontwikkelen.

2.3.1 Dashboard brede welvaart "Hier en Nu"

In dit dashboard staat voor iedere indicator achtereenvolgens het meest recente cijfer voor Nederland, de trend in de periode 2010-2017, een grafiek van de EU-ranglijst en de positie van Nederland in de EU.

Trend in NL

Materiële welvaart en welzijn

:) 85,4% van de Nederlanders geeft het leven een 7 of hoger in 2017
Tevredenheid met het leven

€23 759 per inwoner in prijzen van 2010 in 2017
Werkelijke individuele consumptie

Gezondheid

64,9 jaren bij geboorte in 2016
Gezonde levensverwachting mannen

63,3 jaren bij geboorte in 2016
Gezonde levensverwachting vrouwen

50,2% van de bevolking van 20 jaar en ouder in 2016
Overgewicht

Werken en leren

1,8% van de beroepsbevolking was een jaar of langer werkloos in 2017
Langdurige werkloosheid

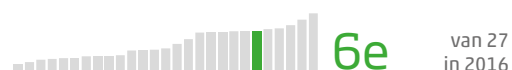
66,7% van de bevolking van 15-74 jaar in 2017
Netto arbeidsparticipatie

78,1% van bevolking 25-64 jaar heeft minimaal een startkwalificatie in 2017
Opleidingsniveau

74,0% van de bevolking van 18 jaar e.o. was (zeer) tevreden in 2017
Tevredenheid met vrije tijd

3,69 voertuigverliesuren per inwoner in 2017
Tijdverlies door files en vertraging

Positie in EU

Trend in NL

Wonen

 83,7% van de inwoners heeft een woning zonder grote gebreken in 2016
Kwaliteit van woningen

Samenleving

 93,5% van bevolking 15 jr e.o. minstens meerdere keren per maand contact in 2016
Contact met vrienden, familie of collega's

 1,48 score op schaal van -2,5 (zwak) tot 2,5 (deugdelijk) in 2016
Inpraak en verantwoordingsplicht

 58,2% van de bevolking van 15 jaar en ouder heeft voldoende vertrouwen in 2016
Vertrouwen in instituties

 62,2% van bevolking 15 jaar e.o. vindt de meeste mensen te vertrouwen in 2017
Vertrouwen in mensen

 48,5% van bevolking 15 jr e.o. verrichte georganiseerd vrijwilligerswerk in 2017
Vrijwilligerswerk

Veiligheid

 15,2% van bevolking van 15 jaar e.o. is slachtoffer geweest in 2017
Slachtofferschap van misdaad

Milieu

 13,0% van het totale landoppervlak in 2016
Beschermde natuurgebied

 72,4% heeft de kwalificatie 'uitstekend' in 2017
Kwaliteit van zwemwater binnenwateren

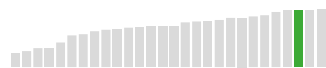
 107,0 index (1990 = 100) in 2016
Living Planet Index

 11,8 microgram PM2,5 per m³ in 2015
Stedelijke blootstelling aan fijnere fractie van fijnstof

Positie in EU

 18e van 28 in 2016

 1e van 13 in 2016

 3e van 28 in 2016

 1e van 13 in 2016

 2e van 13 in 2016

 1e van 28 in 2015

 7e van 13 in 2016

 19e van 28 in 2016

 9e van 24 in 2015

Trends

In deze paragraaf worden de belangrijkste trendmatige ontwikkelingen van de brede welvaart "Hier en Nu" in de periode 2010–2017 beschreven.

De brede welvaart "Hier en Nu" stijgt trendmatig bij twee indicatoren binnen thema's gezondheid en werken en leren – thema's die de persoonlijke kenmerken van mensen beschrijven – en bij vijf indicatoren voor de thema's milieu, samenleving en veiligheid, die de leefomgeving beschrijven.

- *Gezondheid – Gezonde levensverwachting mannen*: De gezonde levensverwachting van mannen bij geboorte bedroeg 63,9 jaar in 2010 en is toegenomen tot 64,9 jaar in 2016.
- *Werken en leren – Opleidingsniveau*: In 2010 had 72,3 procent van de bevolking in de leeftijd van 25 tot en met 64 jaar minimaal een startkwalificatie. In 2017 was het aandeel gestegen naar 78,1 procent.
- *Veiligheid – Slachtofferschap van misdaad*: In 2012 was 19,8 procent van de bevolking volgens eigen opgave slachtoffer van criminaliteit. In 2017 was dit gedaald naar 15,2 procent van de bevolking. De trendmatige daling van het slachtofferschap van misdaad verloopt sneller dan in de meeste andere EU-landen.
- *Milieu – Kwaliteit van zwemwater binnenwateren*: De kwaliteit van het zwemwater in de binnenwateren is in de periode vanaf 2010 sterk toegenomen. In 2010 kreeg 45,9 procent van de binnenwateren het predicaat uitstekend. Dit aandeel is opgelopen tot 72,4 procent in 2017.
- *Milieu – Stedelijke blootstelling aan fijnstof*: De fijnstofconcentratie (PM_{2,5}) is gedaald van 17,3 microgram per m³ lucht in 2010 tot 11,8 microgram in 2015. Hierbij moet overigens wel worden aangetekend dat in bepaalde stedelijke gebieden de fijnstofconcentraties nog altijd hoog zijn en de Europese normen overschrijden.
- *Samenleving – Contact met vrienden, familie en collega's*: In 2010 gaf 92,3 procent van de mensen aan dat zij minstens meerdere keren per maand contact hebben met vrienden, familie of collega's. Dit aandeel is sindsdien toegenomen naar 93,5 procent in 2016.
- *Samenleving – Vertrouwen in mensen*: Het vertrouwen in mensen is relatief hoog en stijgt trendmatig. In 2012 vond 58,3 procent van de Nederlanders dat andere mensen in het algemeen te vertrouwen zijn. In 2017 was dit vertrouwen gegroeid naar 62,2 procent.

De brede welvaart "Hier en Nu" daalt trendmatig bij drie indicatoren, twee in thema's die de persoonlijke kenmerken van mensen beschrijven, gezondheid en werken en leren, en één omgevingskenmerk: milieu.

- *Gezondheid – Overgewicht*: In 2010 rapporteerde 48,2 procent van alle mensen ouder dan 15 jaar overgewicht (BMI>25) te hebben. Dit aandeel is gestegen tot 50,2 procent in 2016.
- *Werken en leren – Tevredenheid met vrije tijd*: In 2013 gaf 75,7 procent van de bevolking ouder dan 18 jaar aan (zeer) tevreden te zijn met de hoeveelheid vrije tijd. In 2017 was dit met 74,0 procent iets lager.
- *Milieu – Beschermd natuurgebied*: Het percentage beschermd natuurgebied steeg in de periode 2003–2010 van 10 tot 14 procent. Hierna nam het echter af tot 13 procent in 2016.

Meest recente veranderingen

Van de 21 indicatoren in het dashboard van de brede welvaart "Hier en Nu" is de brede welvaart in de meest recente periode gestegen bij 13 indicatoren. Zeven indicatoren gaven een daling te zien en in één geval bleef de brede welvaart gelijk. Bij negen indicatoren wijkt de meest recente jaarlijkse verandering significant af van alle voorgaande jaarlijkse veranderingen. Bij zeven indicatoren was de ontwikkeling gunstiger dan de trend en bij twee indicatoren ongunstiger.

2.3.2 Meest recente jaarlijkse mutatie per thema en indicator in de brede welvaart "Hier en Nu"

Thema en indicator	Mutatie
MATERIËLE WELVAART EN WELZIJN	
Tevredenheid met het leven	+0,2%pt
Werkelijke individuele consumptie	+1,1% ¹⁾
GEZONDHEID	
Gezonde levensverwachting mannen	+0,5%
Gezonde levensverwachting vrouwen	+0,2%
Overgewicht	-0,1%pt
WERKEN EN LEREN	
Langdurige werkloosheid	-0,6%pt ¹⁾
Netto arbeidsparticipatie	+0,9%pt ¹⁾
Opleidingsniveau	+1,0%pt
Tevredenheid met vrije tijd	-0,1%pt
Tijdverlies door files en vertraging	+2,5%
WONEN	
Kwaliteit van woningen	-0,6%pt
SAMENLEVING	
Contact met vrienden, familie of collega's	+0,3%pt
Inspraak en verantwoordingsplicht	-5,2% ¹⁾
Vertrouwen in instituties	+2,7%pt ¹⁾
Vertrouwen in mensen	+2,3%pt ¹⁾
Vrijwilligerswerk	-1,2%pt ¹⁾
VEILIGHEID	
Slachtofferschap van misdaad	-2,1%pt ¹⁾
MILIEU	
Beschermd natuurgebied	=0%
Kwaliteit van zwemwater binnenwateren	-1,5%pt
Living Planet Index	-0,2%
Stedelijke blootstelling aan fijnere fractie van fijnstof	-11,9% ¹⁾

Toelichting: Een groen cijfer duidt op een jaarlijkse mutatie in de richting die wordt geassocieerd met een stijging van de brede welvaart. Een rood cijfer duidt op een jaarlijkse mutatie in de richting die wordt geassocieerd met een daling van de brede welvaart. Een grijs cijfer betekent dat de indicator in de meest recente periode niet is veranderd.

¹⁾ Voor deze indicator wijkt de meest recente jaarlijkse verandering significant af van alle voorgaande jaarlijkse veranderingen.

Posities op de EU-ranglijst

In deze paragraaf wordt aangegeven wat het niveau van brede welvaart "Hier en Nu" in Nederland is in vergelijking met andere landen in de Europese Unie. Waar mogelijk is met alle EU-lidstaten vergeleken (aangegeven met de EU-28), waar niet voor alle landen (recente) data beschikbaar waren is vergeleken met een kleiner aantal lidstaten.

Nederland staat hoog op de EU-ranglijst voor de brede welvaart "Hier en Nu" bij twee indicatoren voor het thema materiële welvaart en welzijn, twee indicatoren voor het thema werken en leren, en vijf indicatoren voor het thema samenleving.

- *Materiële welvaart en welzijn – Werkelijke individuele consumptie*: In 2016 stond Nederland zesde op de EU-ranglijst. Sinds 2000 hoort Nederland consequent bij de top van de EU-ranglijst, net als Denemarken, Zweden, het Verenigd Koninkrijk en Luxemburg.
- *Materiële welvaart en welzijn – Tevredenheid met het leven*: De tevredenheid met het leven is in Nederland relatief hoog. In 2010 stond Nederland tweede op een ranglijst van 22 EU-landen. In 2016 stond Nederland op de eerste plaats op een ranglijst van 13 EU-landen.
- *Werken en leren – Netto arbeidsparticipatie*: In 2016 stond Nederland op de vijfde plaats op de EU-ranglijst. Dat is de laagste positie sinds 2004. Van 2009 tot en met 2012 stond Nederland nog bovenaan de ranglijst.
- *Werken en leren – Tevredenheid met vrije tijd*: In 2013 stond Nederland op een derde plaats op de EU-ranglijst. (2013 is het enige jaar waarvoor gegevens beschikbaar zijn.)
- *Samenleving – Vrijwilligerswerk*: In 2015 verrichtte 40,3 procent van de bevolking van 16 jaar en ouder een vorm van georganiseerd vrijwilligerswerk. Hiermee stond Nederland bovenaan de EU-ranglijst.
- *Samenleving – Vertrouwen in instituties*: In 2016 gaf 58,2 procent van de bevolking aan voldoende vertrouwen in instituties te hebben. Nederland stond hiermee op een eerste plaats op een lijst van 13 EU-lidstaten.
- *Samenleving – Inspraak en verantwoordingsplicht*: De institutionele kwaliteit, gemeten aan de hand van een score op het gebied van inspraak en verantwoordingsplicht, is in Nederland onverminderd hoog. Vanaf 2000 staat Nederland stevast in de top vijf van de EU-28. In 2016 bezette Nederland een derde plaats.
- *Samenleving – Contact met vrienden, familie en collega's*: In 2016 gaf 93,5 procent van de mensen aan dat zij minstens meerdere keren per maand contact hebben met vrienden, familie of collega's. Hiermee stond Nederland bovenaan een ranglijst van 13 EU-landen.
- *Samenleving – Vertrouwen in mensen*: Het vertrouwen in mensen is in Nederland relatief hoog. In 2016 stond Nederland tweede op een ranglijst van 13 EU-lidstaten.

Nederland staat laag op de EU-ranglijst voor de brede welvaart "Hier en Nu" bij een indicator voor het thema gezondheid en een indicator voor het thema milieu.

- *Gezondheid – Gezonde levensverwachting vrouwen*: Na 2010 is Nederland gedaald op de EU-ranglijst. In 2010 stond Nederland nog op een 18^e plaats van de EU-ranglijst, in 2015 op de 22^e. In 2015 bedroeg de gemiddelde gezonde levensverwachting van vrouwen bij geboorte 57,2 jaar.¹⁾
- *Milieu – Beschermd natuurgebied*: In de periode 2010–2017 is het percentage beschermd natuurgebied trendmatig gedaald naar 13 procent in 2016. Hiermee stond Nederland op de 19^e plaats van de EU-ranglijst.

¹⁾ De internationale vergelijking gebeurt op basis van data van Eurostat, die een iets andere lijst van gezondheidsbeperkingen gebruikt voor het berekenen van de gezonde levensverwachting van vrouwen dan het CBS.

2.4 Brede welvaart “Later”

In deze paragraaf wordt een overzicht gegeven van de trendmatige ontwikkeling van de brede welvaart “Later” in de periode 2010–2017, van de meest recente jaarlijkse veranderingen en van de positie van Nederland op de EU-ranglijst in het meest recente jaar waarvoor internationale data beschikbaar zijn. Eerst wordt stilgestaan bij wat er onder brede welvaart “Later” wordt verstaan.

Brede welvaart “Later” gaat over de hulpbronnen die volgende generaties nodig hebben om minimaal een zelfde niveau van welvaart te kunnen bereiken als de huidige generatie. De keuzes die alle Nederlanders gezamenlijk maken in het hier en nu hebben consequenties voor de volgende Nederlandse generaties. Om de kwaliteit van leven op peil te houden zijn allerlei hulpbronnen nodig, hier aangeduid met “kapitaal”. Onderscheiden wordt economisch, natuurlijk, menselijk en sociaal kapitaal.

Economisch kapitaal omvat de machines en werktuigen, de ICT, het kenniskapitaal en de infrastructuur die nodig zijn voor het opbouwen van materiële welvaart en het genereren van economische groei. Het gaat hier om kapitaalgoederen die vooral voor het economisch proces van belang zijn. Het kenniskapitaal, onder andere gevoed door de investeringen in onderzoek en ontwikkeling, is belangrijk voor het functioneren van de Nederlandse economie. Schuld wordt gezien als negatief economisch kapitaal.

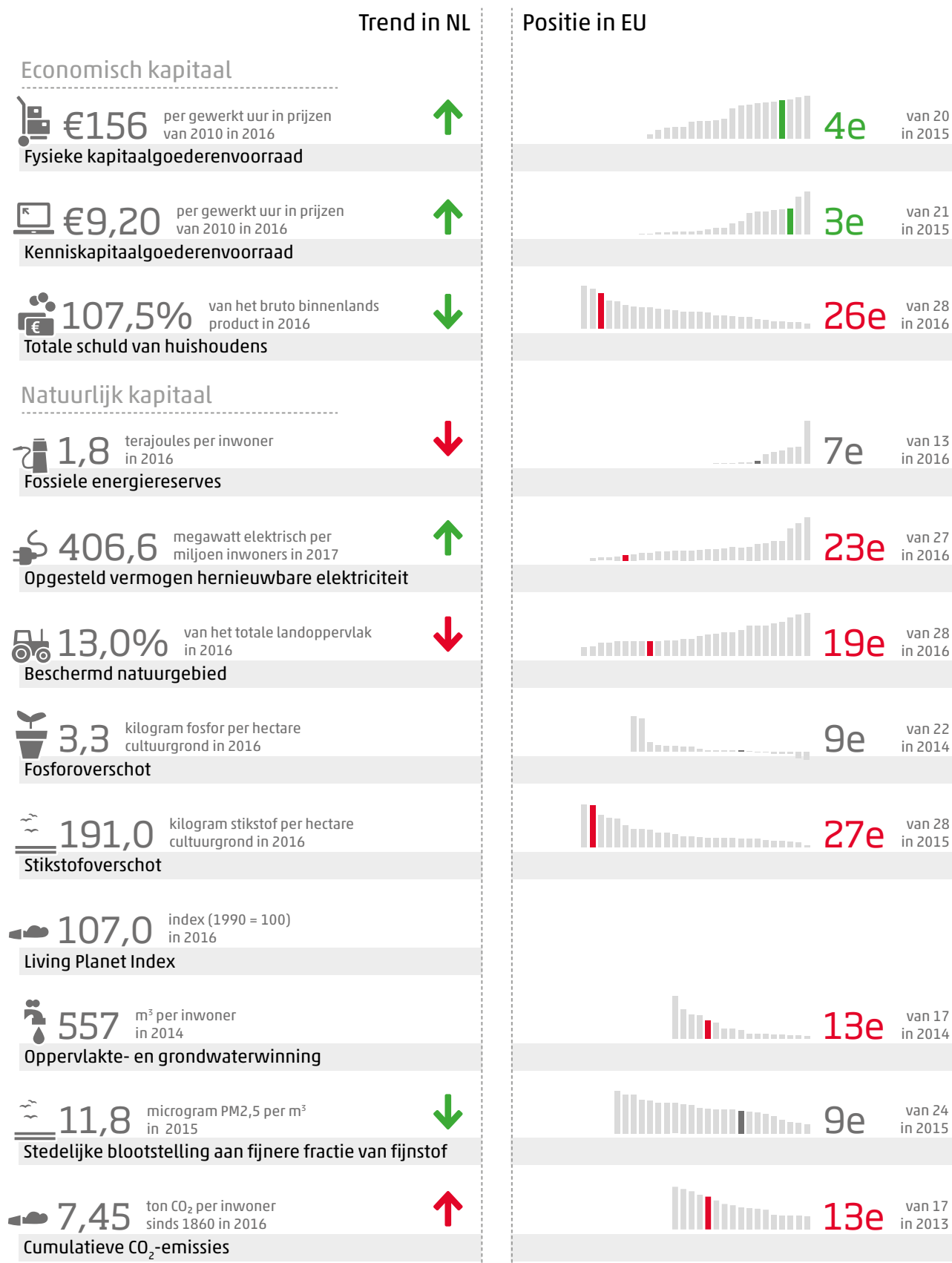
Natuurlijk kapitaal omvat verschillende typen hulpbronnen. Het gaat niet alleen om grondstoffenvoorraden (voor Nederland vooral fossiele energiedragers zoals aardolie en aardgas), maar ook om de kwaliteit van natuur en milieu. Hieronder vallen de biodiversiteit (gemeten aan de hand van de Living Planet Index, een maatstaf voor soortenrijkdom), de algemene kwaliteit van de atmosfeer (samenhangend met CO₂-emissies) en de lokale kwaliteit van bodem, water en lucht. Ook capaciteit van hernieuwbare vormen van energie wordt onder het natuurlijk kapitaal geschaard, omdat hiermee zowel de intering op niet-hernieuwbare energiebronnen als de uitstoot van broeikasgassen kan worden tegengegaan.

Bij het menselijk kapitaal staat de factor arbeid centraal. Hierbij gaat het niet alleen om de hoeveelheid arbeid (het aantal werkzame mensen en het aantal gewerkte uren), maar ook om de kwaliteit van het arbeidspotentieel in termen van opleidingsniveau en gezondheid.

Het sociaal kapitaal ten slotte geeft de kwaliteit van sociale verbanden in de samenleving. In navolging van de *CES Recommendations* (UNECE/Eurostat/OECD, 2014) wordt sociaal kapitaal gemeten als de omvang van het vertrouwen dat burgers hebben in elkaar en in de belangrijkste instituties. De literatuur over sociaal kapitaal benadrukt dat naast het vertrouwen van alle burgers, ook moet worden gekeken naar vertrouwen tussen verschillende groepen. Dit wordt in de Monitor aangegeven met de indicator over discriminatiegevoelens. Deze beschrijft in hoeverre bepaalde groepen in de samenleving ervaren dat zij niet volledig aan het maatschappelijk proces kunnen deelnemen of in hun hoedanigheid niet volledig worden geaccepteerd.

2.4.1 Dashboard brede welvaart "Later"

In dit dashboard staat voor iedere indicator achtereenvolgens het meest recente cijfer voor Nederland, de trend in de periode 2010-2017, een grafiek van de EU-ranglijst en de positie van Nederland in de EU.

Trend in NL

Menselijk kapitaal

 52,6% van de totale bevolking in 2017
Beroepsbevolking

 27,5 gewerkte uren per werkzame persoon per week in 2017
Gewerkte uren^{B)}

 78,1% van bevolking 25-64 jaar heeft minimaal een startkwalificatie in 2017
Opleidingsniveau

 63,3 jaren bij geboorte in 2016
Gezonde levensverwachting vrouwen

 64,9 jaren bij geboorte in 2016
Gezonde levensverwachting mannen

Sociaal kapitaal

 62,2% van bevolking 15 jaar e.o. vindt de meeste mensen te vertrouwen in 2017
Vertrouwen in mensen

 7,6% van bevolking 15 jr e.o. voelt zich lid van gediscrimineerde groep in 2016
Discriminatiegevoelens

 58,2% van de bevolking van 15 jaar en ouder heeft voldoende vertrouwen in 2016
Vertrouwen in instituties

Positie in EU

^{B)} Deze indicator heeft de kleur grijs gekregen, ook als er een significante trend berekend kan worden, en ook als Nederland hoog of laag staat. Dit heeft te maken met afwijlen die in de tekst beschreven worden.

Trends

In deze paragraaf worden de belangrijkste trendmatige ontwikkelingen van de brede welvaart "Later" in de periode 2010–2017 beschreven.

De brede welvaart "Later" stijgt trendmatig bij acht indicatoren, waarvan drie voor het economisch, twee voor het natuurlijk, twee voor het menselijk en één voor het sociaal kapitaal.

- *Economisch kapitaal – Fysieke kapitaalgoederenvoorraad*: Het fysieke kapitaal is toegenomen van 153 euro per gewerkt uur in 2010 tot 156 euro in 2016 (in prijzen van 2010).
- *Economisch kapitaal – Kenniskapitaalgoederenvoorraad*: Het kenniskapitaal groeide van 8,20 euro per gewerkt uur in 2010 tot 9,20 euro in 2016 (in prijzen van 2010).
- *Economisch kapitaal – Totale schuld van huishoudens*: Het totale bedrag aan schulden van huishoudens en instellingen zonder winstoogmerk bedroeg 86,6 procent van het bbp in 2000. Dit aandeel steeg tot een niveau van 117,9 procent in 2010, waarna een daling is ingezet. In 2016 bedroegen deze schulden nog 107,5 procent van het bbp.
- *Natuurlijk kapitaal – Opgesteld vermogen hernieuwbare elektriciteit*: Het opgesteld vermogen dat tot doel heeft om hernieuwbare elektriciteit op te wekken uit water, wind en zon is toegenomen van 141,9 megawatt per miljoen inwoners in 2010, tot 406,6 in 2017.

Ook de stedelijke blootstelling aan het fijnste fijnstof (onderdeel van het natuurlijk kapitaal), de gezonde levensverwachting van mannen (menselijk kapitaal), het opleidingsniveau (menselijk kapitaal) en het vertrouwen in mensen (sociaal kapitaal) stijgen trendmatig. De ontwikkeling van deze indicatoren is bij de brede welvaart "Hier en Nu" al beschreven. Thema's als onderwijs en gezondheid spelen zowel bij de brede welvaart "Later" als "Hier en Nu".

De brede welvaart "Later" daalt bij drie indicatoren voor het thema natuurlijk kapitaal.

- *Natuurlijk kapitaal – Cumulatieve CO₂-emissies*: De totale CO₂-emissies die sinds het jaar 1860 zijn opgebouwd bedroegen 6,84 ton per inwoner in 2000. In 2010 waren de cumulatieve emissies gegroeid naar 7,29 ton per inwoner en in 2016 naar 7,45 ton per inwoner.
- *Natuurlijk kapitaal – Beschermd natuurgebied*: Het percentage beschermd natuurgebied daalt. Deze indicator is reeds bij de brede welvaart "Hier en Nu" beschreven.
- *Natuurlijk kapitaal – Fossiele energiereserves*: Aangezien Nederland nog in sterke mate afhankelijk is van fossiele energiebronnen, gaat economische groei per definitie gepaard met een intoring op de energiereserves. Deze reserves daalden van 2,8 Terajoules per inwoner in 2010 tot 1,8 Terajoules per inwoner in 2016.

Meest recente veranderingen

Van de twintig indicatoren in het dashboard van de brede welvaart "Later" is de brede welvaart in de meest recente periode gestegen bij dertien indicatoren, gedaald bij vijf indicatoren en in één geval gelijk gebleven. In één geval (gewerkte uren) kan de richting waarin de indicator zich vanuit oogpunt van brede welvaart ontwikkelt niet eenduidig worden bepaald. Voor tien indicatoren wijkt de meest recente jaarlijkse verandering significant af van alle voorgaande jaarlijkse veranderingen. Voor zeven indicatoren is daarbij sprake van een significante verbetering ten opzichte van de trend en bij drie indicatoren van een significante verslechtering.

2.4.2 Meest recente jaarlijkse mutatie per thema en indicator in de brede welvaart "Later"

Thema en indicator	Mutatie
ECONOMISCH KAPITAAL	
Fysieke kapitaalgoederenvoorraad	-0,8%
Kenniskapitaalgoederenvoorraad	+0,7% ¹⁾
Totale schuld van huishoudens	-2,0%pt
NATUURLIJK KAPITAAL	
Fossiele energiereserves	-9,8% ¹⁾
Opgesteld vermogen hernieuwbare elektriciteit	+9,5% ¹⁾
Beschermde natuurgebied	=0%
Fosforoverschot	-22,9%
Stikstofoverschot	+4,9% ¹⁾
Living Planet Index	-0,2%
Oppervlakte- en grondwaterwinning	-11,9% ¹⁾
Stedelijke blootstelling aan fijnere fractie van fijnstof	-11,9% ¹⁾
Cumulatieve CO ₂ -emissies	+0,4% ¹⁾
MENSELIJK KAPITAAL	
Beroepsbevolking	+0,1%pt
Gewerkte uren	-0,5% ²⁾
Opleidingsniveau	+1,0%pt
Gezonde levensverwachting vrouwen	+0,2%
Gezonde levensverwachting mannen	+0,5%
SOCIAAL KAPITAAL	
Vertrouwen in mensen	+2,3%pt ¹⁾
Discriminatiegevoelens	-0,8%pt ¹⁾
Vertrouwen in instituties	+2,7%pt ¹⁾

Toelichting: Een groen cijfer duidt op een jaarlijkse mutatie in de richting die wordt geassocieerd met een stijging van de brede welvaart. Een rood cijfer duidt op een jaarlijkse mutatie in de richting die wordt geassocieerd met een daling van de brede welvaart. Een grijs cijfer betekent dat de indicator in de meest recente periode niet is veranderd.

¹⁾ Voor deze indicator wijkt de meest recente jaarlijkse verandering significant af van alle voorgaande jaarlijkse veranderingen.

²⁾ Deze indicator heeft de kleur grijs gekregen, ook als er een significante trend berekend kan worden, en ook als Nederland hoog of laag staat. Dit heeft te maken met afvullen die in de tekst beschreven worden.

Posities op de EU-ranglijst

In deze paragraaf wordt beschreven wat het niveau van brede welvaart "Later" in Nederland is in vergelijking met andere landen in de EU-28.

Nederland staat hoog op de EU-ranglijst voor de brede welvaart "Later" bij vijf indicatoren, waarvan twee voor het economisch kapitaal, één voor het menselijk kapitaal en twee voor het sociaal kapitaal.

- *Economisch kapitaal – Fysieke kapitaalgoederenvoorraad*: Nederland staat stevast in de top vijf van de 20 EU-landen waarvoor cijfers over de fysieke kapitaalgoederenvoorraad beschikbaar zijn. In 2015 bezette Nederland de vierde plaats op de EU-ranglijst van 20 landen.²⁾
- *Economisch kapitaal – Kenniskapitaalgoederenvoorraad*: Ook bij het kenniskapitaal staat Nederland stevast in de top vijf van de landen waarvoor deze metingen verricht worden. In 2015 stond Nederland op de derde plaats op een ranglijst van 21 EU-landen.³⁾
- *Menselijk kapitaal – Beroepsbevolking*: In 2016 had 52,5 procent van de bevolking in Nederland een baan, of was op zoek naar een baan. Nederland bezet hiermee een vierde plaats op de EU-ranglijst.
- *Sociaal kapitaal – Vertrouwen in mensen*: Nederland stond in 2016 qua vertrouwen in mensen op de tweede plaats op een ranglijst van 13 EU-landen.
- *Sociaal kapitaal – Vertrouwen in instituties*: Nederland stond in 2016 qua vertrouwen in instituties bovenaan een ranglijst van 13 EU-landen.

Nederland staat laag op de EU-ranglijst voor de brede welvaart "Later" bij zeven indicatoren, waarvan vijf voor het natuurlijk kapitaal, één voor het menselijk kapitaal en één voor het economisch kapitaal.

- *Economisch kapitaal – Totale schuld van huishoudens*: Vanaf 2000 staat Nederland onverminderd in de onderste regionen van de EU-ranglijst. Het totale bedrag aan schulden van huishoudens en instellingen zonder winstoogmerk bedroeg 107,5 procent van het bbp in 2016. Hiermee bezette Nederland een 26^e plaats in de EU-28.
- *Natuurlijk kapitaal – Opgesteld vermogen hernieuwbare elektriciteit*: Voor wat betreft het opgesteld vermogen om duurzame elektriciteit op te wekken, neemt Nederland vanaf 2000 continu een lage positie in op de lijst van EU-landen. In 2016 stond Nederland op de 23^e plaats op een ranglijst van 27 EU-landen.
- *Natuurlijk kapitaal – Beschermd natuurgebied*: Het percentage beschermd natuurgebied bedroeg 13 procent in 2016. Hiermee stond Nederland op de 19^e plaats van de EU-ranglijst. Deze indicator is reeds bij de brede welvaart "Hier en Nu" beschreven.
- *Natuurlijk kapitaal – Stikstofoverschot*: Het stikstofoverschot in lucht en bodem is in Nederland vergeleken met andere Europese landen hoog. In 2015 stond Nederland op de 27^e plaats op de EU-ranglijst.
- *Natuurlijk kapitaal – Oppervlakte- en grondwaterwinning*: De omvang van de waterwinning is hoog vergeleken met andere landen. In 2014 bezet Nederland een 13^e plaats op een ranglijst van 17 EU-landen.

²⁾ In 2016 stond Nederland eveneens op een 4^e plaats, maar voor dat jaar waren slechts voor 11 landen cijfers beschikbaar.

³⁾ In 2016 stond Nederland op een 2^e plaats in een ranglijst van 12 landen.

- *Natuurlijk kapitaal – Cumulatieve CO₂-emissies*: In 2013 stond Nederland 13^e op een ranglijst van 17 EU-landen. (2013 is het meest recente jaar waarvoor internationale data beschikbaar zijn.)
- *Menselijk kapitaal – Gezonde levensverwachting vrouwen*: Sinds 2010 is Nederland gedaald op de EU-ranglijst. In 2010 stond Nederland nog op een 18^e plaats. Daarna daalde Nederland naar de 22^e plaats van de EU-ranglijst in 2015.

Broeikasgasemissies

De indicator cumulatieve CO₂-emissies per inwoner in het dashboard “Later” betreft de vanaf het begin van de industriële revolutie gecumuleerde CO₂-emissies. Elk jaar wordt de som berekend van de jaarlijkse CO₂ die is uitgestoten tot dan toe en gedeeld door de bevolkingsomvang in deze periode. Deze over de lange termijn gecumuleerde uitstoot is uiteraard van belang. Deze beïnvloedt immers de kwaliteit van de atmosfeer en draagt daarmee – naar alle waarschijnlijkheid – bij aan de opwarming van de aarde. Recente emissiereeksen tonen in hoeverre de historische trend van stijgende uitstoot (en concentratie) van CO₂ wordt gekeerd. Deze indicator (totale broeikasgasemissies berekend volgens de IPCC-voorschriften) maakt deel uit van hoofdstuk 4. De jaarlijkse broeikasgasuitstoot op Nederlands grondgebied neemt gestaag af. In 2010 en 2016 ging het respectievelijk om 12,9 en 11,5 ton CO₂-equivalenten per inwoner. Het CBS heeft voor deze Monitor al een eerste cijfer over 2017 berekend, conform de methodiek van de Emissieregistratie (RIVM), en voor een groot deel gebaseerd op data van de Nederlandse Emissieautoriteit. Dit komt uit op 11,3 ton per inwoner. De daling lijkt zich hiermee voort te zetten. De Urgenda doelstelling voor de uitstoot van broeikasgassen is in 2020 minstens 25 procent reductie te bereiken ten opzichte van 1990. Met nog drie jaar te gaan is de helft van deze doelstelling gehaald. (Het betreft hier dus geen doelstelling per hoofd van de bevolking.)

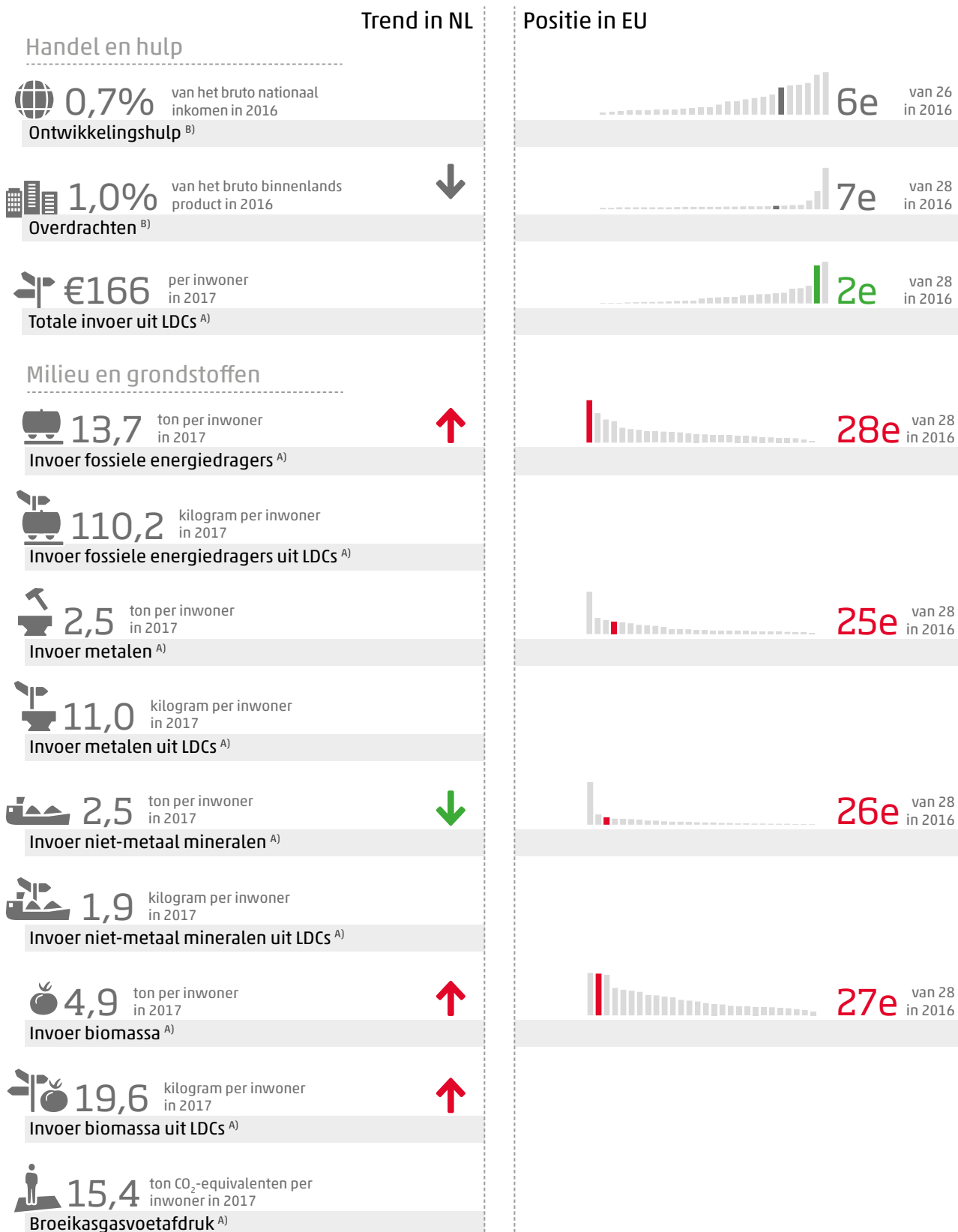
2.5 Brede welvaart “Elders”

In deze paragraaf wordt een overzicht gegeven van de trendmatige ontwikkeling van de brede welvaart “Elders” in de periode 2010–2017, van de meest recente jaarlijkse veranderingen en van de positie van Nederland op de EU-ranglijst in het meest recente jaar waarvoor internationale data beschikbaar zijn. Eerst wordt stilgestaan bij de opbouw van het “Elders”-dashboard.

Het “Elders” dashboard gaat na in hoeverre het welvaartsstreven van Nederland een effect heeft op andere landen. Hierbij wordt bijzondere aandacht besteed aan de allerarmste ontwikkelingslanden (LDCs; Least Developed Countries). Dit in navolging van de *CES Recommendations*. Het “Elders”-dashboard bestaat uit twee thema’s: handel en hulp, en milieu en grondstoffen.

2.5.1 Dashboard brede welvaart "Elders"

In dit dashboard staat voor iedere indicator achtereenvolgens het meest recente cijfer voor Nederland, de trend in de periode 2010-2017, een grafiek van de EU-ranglijst en de positie van Nederland in de EU.

^{A)} Het CBS heeft voor de Monitor Brede Welvaart een jaarcijfer voor 2017 geraamd om het politieke debat te faciliteren. Dit geeft een eerste indicatie.

^{B)} Deze indicator heeft de kleur grijs gekregen, ook als er een significante trend berekend kan worden, en ook als Nederland hoog of laag staat.

Onder het thema handel en hulp wordt gekeken naar de wijze waarop Nederland een positieve bijdrage kan leveren aan de brede welvaart van andere landen. Hierbij wordt allereerst gekeken naar ontwikkelingshulp en overdrachten (geldbedragen die o.a. migranten overmaken naar mensen in hun land van herkomst). Er wordt van uitgegaan dat deze financiële steun de welvaart in de ontvangende landen bevordert. Dat is echter niet automatisch zo. De gelden kunnen ondoelmatig worden besteed en ontwikkelingshulp kan corrupte regimes ondersteunen. Vandaar dat er voor deze indicatoren ook geen kleur in het dashboard wordt aangegeven. Naast de overdrachten is de totale handel met ontwikkelingslanden in het dashboard opgenomen. Door goederen in te voeren uit de armste landen van de wereld draagt Nederland daar bij aan het genereren van werk en inkomens. Daarmee levert handel een bijdrage aan de brede welvaart "Elders".

Er zijn vormen van handel waar vanuit een welvaartsoptiek kritischer naar kan worden gekeken. Het gaat dan om invoer van grondstoffen. In het geval van eindige oftewel niet-hernieuwbare grondstoffen draagt een invoer door Nederland bij aan een uitputting van deze hulpbronnen. Bovendien heeft invoer door Nederland een negatief milieueffect: zij gaat bijvoorbeeld gepaard met de uitstoot van CO₂ en andere broeikasgassen in de landen van herkomst. Dit draagt bij aan de broeikasgasvoetafdruk van Nederland.

Trends

In deze paragraaf worden de belangrijkste trendmatige ontwikkelingen van de brede welvaart "Elders" in de periode 2010–2017 beschreven. De cijfers over 2017 betreffen een eerste indicatie, speciaal ten behoeve van deze Monitor.

De brede welvaart "Elders" stijgt trendmatig bij één indicator voor het thema milieu en grondstoffen.

- *Milieu en grondstoffen – Invoer niet-metaal mineralen*: Het niveau van de invoer van niet-metaal mineralen bedroeg 3,3 ton per inwoner in 2000. Het invoervolume steeg tot 4,2 ton per inwoner in 2006, waarna het daalde naar 3,5 ton per inwoner in 2010 en 2,5 ton per inwoner in 2017.

De brede welvaart "Elders" daalt trendmatig bij drie indicatoren voor het thema milieu en grondstoffen.

- *Milieu en grondstoffen – Invoer fossiele energiedragers*: De invoer van fossiele energiedragers is in de periode 2010–2017 toegenomen van 11,6 tot 13,7 ton per inwoner. Er is sprake van een vrijwel continue groei.
- *Milieu en grondstoffen – Invoer biomassa*: De invoer van biomassa is tussen 2010 en 2017 toegenomen van 4,5 naar 4,9 ton per inwoner.
- *Milieu en grondstoffen – Invoer biomassa uit LDCs*: De invoer van biomassa uit de armste landen van de wereld is sterk toegenomen: van 9,3 kilo per inwoner in 2010 naar 19,6 kilo per inwoner in 2017.

Meest recente veranderingen

Van de twaalf indicatoren voor de brede welvaart "Elders" is de brede welvaart in de meest recente periode gestegen bij vijf indicatoren en gedaald bij vijf indicatoren. In twee gevallen (ontwikkelingshulp en overdrachten) kan de richting waarin de indicatoren zich ontwikkelen niet eenduidig worden bepaald. Voor zes indicatoren wijkt de meest recente jaarlijkse verandering significant af van alle voorgaande jaarlijkse veranderingen. Voor één indicator is er daarbij sprake van een verbetering ten opzichte van de trend, bij vijf indicatoren van een verslechtering.

2.5.2 Meest recente jaarlijkse mutatie per thema en indicator in de brede welvaart "Elders"

Thema en indicator	Mutatie
HANDEL EN HULP	
Ontwikkelingshulp	-0,1%pt ²⁾
Overdrachten	+0,0%pt ²⁾
Totale invoer uit LDCs	+10,1%
MILIEU EN GRONDSTOFFEN	
Invoer fossiele energiedragers	-3,2%
Invoer fossiele energiedragers uit LDCs	-10,3%
Invoer metalen	+9,0% ¹⁾
Invoer metalen uit LDCs	+198,4% ¹⁾
Invoer niet-metaal mineralen	+3,6% ¹⁾
Invoer niet-metaal mineralen uit LDCs	-26,9% ¹⁾
Invoer biomassa	+6,1% ¹⁾
Invoer biomassa uit LDCs	-4,0%
Broeikasgasvoetafdruk	+8,1% ¹⁾

Toelichting: Een groen cijfer duidt op een jaarlijkse mutatie in de richting die wordt geassocieerd met een stijging van de brede welvaart. Een rood cijfer duidt op een jaarlijkse mutatie in de richting die wordt geassocieerd met een daling van de brede welvaart. Een grijs cijfer betekent dat de indicator in de meest recente periode niet is veranderd.

¹⁾ Voor deze indicator wijkt de meest recente jaarlijkse verandering significant af van alle voorgaande jaarlijkse veranderingen.

²⁾ Deze indicator heeft de kleur grijs gekregen, ook als er een significante trend berekend kan worden, en ook als Nederland hoog of laag staat. Dit heeft te maken met afruilen die in de tekst beschreven worden.

Posities op de EU-ranglijst

In deze paragraaf wordt beschreven wat het niveau van brede welvaart "Elders" in Nederland is in vergelijking met andere landen in de EU-28.

Het dashboard brede welvaart "Elders" laat zien dat Nederland qua invoer van grondstoffen veelal in de onderste regionen van de EU-28-ranglijst staat (dus de hoogste invoer heeft). Hier is wel een nuancering op haar plaats. In de handelscijfers is wederuitvoer opgenomen. Hierbij gaat het om geïmporteerde goederen die na een minimale bewerking weer naar andere landen worden uitgevoerd. Gezien het belang van de Rotterdamse haven maakt wederuitvoer een relatief groot deel van de Nederlandse handel uit. Echter, ook als een correctie voor wederuitvoer wordt gemaakt blijft de conclusie overeind staan dat Nederland in de EU-ranglijst bij de onderste tien landen staat.

Nederland staat hoog op de EU-ranglijst voor de brede welvaart "Elders" bij één indicator voor het thema handel en hulp.

- *Handel en hulp – Totale invoer uit LDCs*: Nederland nam in 2016 qua invoer uit de minst ontwikkelde landen, na koploper België, een tweede plaats in op de ranglijst van EU-landen.

Nederland staat laag op de EU-ranglijst voor de brede welvaart "Elders" bij vier indicatoren voor het thema milieu en grondstoffen.

- *Milieu en grondstoffen – Invoer fossiele energiedragers*: Nederland staat vanaf 2000 steevast onderaan de ranglijst van de invoer van fossiele energiedragers, variërend van plaats 26 tot plaats 28. In 2016 stond Nederland op de 28e plaats van de EU-ranglijst.
- *Milieu en grondstoffen – Invoer metalen*: Nederland is vanaf 2000 één van de grootste importeurs van metalen in Europa. Nederland staat daarom steevast onderaan de EU-ranglijst. In 2016 stond Nederland op de 25e plaats op de EU-ranglijst.
- *Milieu en grondstoffen – Invoer niet-metaal mineralen*: De invoer van niet-metaal mineralen in Nederland is naar Europese maatstaven hoog. Vanaf 2000 neemt Nederland steevast de 26^e plaats of lager in. In 2016 stond Nederland op de 26e plaats op de EU-ranglijst, met een invoer die ongeveer het tienvoudige was van die van Griekenland, Spanje en Roemenië, de landen die de ranglijst aanvoeren.
- *Milieu en grondstoffen – Invoer biomassa*: Nederland importeert relatief veel van deze vorm van natuurlijk kapitaal en neemt meestal één van de vier laatste plekken op de EU-ranglijst in. In 2016 stond Nederland op de 27e plaats op de ranglijst van de EU-28.

3.

Verdeling van de

brede welvaart

Het beeld van de brede welvaart dat in het vorige hoofdstuk werd geschetst is gebaseerd op gemiddelden en totalen van alle inwoners van Nederland. Groepen met een hogere of lagere brede welvaart dan gemiddeld, zijn in die cijfers niet te zien. Uit maatschappelijke discussies komt naar voren dat veel mensen zich afvragen waarom zij persoonlijk niets merken van het beeld dat uit de nationale cijfers spreekt. Waarom voelen zij bijvoorbeeld de gevolgen van de snelle economische groei niet in hun portemonnee? In dit hoofdstuk wordt nagegaan welke delen van de bevolking qua brede welvaart "Hier en Nu" afwijken van het gemiddelde.

3.1 Selectie van thema's en indicatoren

In dit hoofdstuk wordt gepresenteerd hoe de brede welvaart "Hier en Nu" is verdeeld onder verschillende bevolkingsgroepen in de Nederlandse samenleving. Er is niet voor alle indicatoren uit hoofdstuk 2 een verdeling beschikbaar, bijvoorbeeld omdat er geen recente cijfers zijn naar bevolkingsgroepen of omdat de steekproefomvang te klein is om alle bevolkingsgroepen te kunnen onderscheiden. Ook hebben sommige indicatoren alleen betekenis op macroniveau, denk daarbij bijvoorbeeld aan de uitstoot van broeikasgassen. Waar het niet mogelijk was om de cijfers voor zoveel mogelijk bevolkingsgroepen te geven, is een alternatieve indicator geselecteerd of is de betreffende indicator niet meegenomen. In de Toelichting bij de Monitor (CBS, 2018c) wordt uitgebreider ingegaan op de keuze van de indicatoren. De volgende thema's en indicatoren komen in dit hoofdstuk aan bod:

- Subjectief welzijn: tevredenheid met het leven (voor het leven in het algemeen) en persoonlijk welzijn (voor deelterreinen van het leven)
- Inkomen: gestandaardiseerd besteedbaar huishoudensinkomen
- Vermogen: vermogen van het huishouden
- Onderwijs: hoogst behaald onderwijsniveau
- Arbeid: werkloosheid
- Gezondheid: ervaren gezondheid
- Veiligheid: slachtofferschap van criminaliteit
- Wonen: ervaren woonlasten
- Sociaal kapitaal: vrijwilligerswerk (voor het deelthema participatie) en vertrouwen in anderen (voor het deelthema vertrouwen)
- Mobiliteit: tevredenheid met de reistijd van/naar het werk

3.2 Samenvattend beeld

Het doel van dit hoofdstuk is om bevolkingsgroepen te identificeren waarvan de brede welvaart "Hier en Nu" hoger of lager is dan het gemiddelde. Figuur 3.2.1 toont voor iedere bevolkingsgroep het aantal indicatoren waar de betreffende groep significant gunstiger ("groen") of ongunstiger ("rood") scoort dan het nationale gemiddelde. Op basis van de cijfers in dit hoofdstuk kunnen de volgende conclusies worden getrokken:

- Hoogopgeleiden hebben het op de meeste terreinen beter dan laagopgeleiden. Dit geldt voor inkomen, vermogen, werkloosheid, gezondheid, ervaren woonlasten, vrijwilligerswerk, vertrouwen in andere mensen, tevredenheid met het leven en persoonlijk welzijn. Wel zijn zij vaker slachtoffer van criminaliteit.¹⁾
- De scores op een groot deel van de indicatoren die in dit hoofdstuk aan bod komen, variëren naar leeftijdsgroep, maar er is geen duidelijk patroon zichtbaar. Zo zijn het inkomen en het vermogen van jongeren doorgaans nog relatief laag. Jongeren staan aan het begin van hun carrière en hebben nog weinig of geen vermogen kunnen opbouwen. Ook worden jongeren vaker slachtoffer van criminaliteit dan ouderen. Op het gebied van gezondheid is het patroon andersom. Het percentage mensen dat positief oordeelt over zijn of haar gezondheid neemt juist af met de leeftijd. Ook het onderwijsniveau ligt onder jongeren hoger dan onder ouderen.
- Mensen met een niet-westerse achtergrond hebben gemiddeld een lagere brede welvaart dan mensen met een Nederlandse achtergrond. Voor een deel kunnen deze verschillen worden verklaard doordat deze groep een andere samenstelling heeft. Mensen met een niet-westerse migratieachtergrond zijn bijvoorbeeld jonger en lager opgeleid dan gemiddeld.
- Waar mannen en vrouwen afwijken van het totaal, zitten de mannen aan de gunstige en de vrouwen aan de ongunstige kant.

¹⁾ Voor het onderwijsniveau is gebruik gemaakt van de Standaard Onderwijsindeling in drie niveaus. Laag onderwijs omvat groep 1 t/m 8 van het (speciaal) basisonderwijs, de eerste 3 leerjaren van havo/vwo, alle leerwegen van het vmbo en de assistentenopleiding (mbo-1). Middelbaar onderwijs omvat de bovenbouw van havo/vwo, de basisberoepsopleiding (mbo-2), de vakopleiding (mbo-3) en de middenkader- en specialistenopleidingen (mbo-4). Hoog onderwijs omvat de associate degree, de hbo- en wo-bachelors en 4-jarige hbo-opleidingen, wo-masters en wo-doctorsopleidingen.

3.2.1 Het aantal indicatoren waar bepaalde bevolkingsgroepen een significant hogere (“groen”) of lagere (“rood”) brede welvaart hebben dan het nationale gemiddelde

Kleurcodes

De Monitor gebruikt kleuren om de resultaten van verschillende indicatoren vergelijkbaar te maken. Voor iedere indicator wordt gekeken of er een afwijking is ten opzichte van het landelijk gemiddelde. Voor de indicatoren die gebaseerd zijn op enquêtes is hiervoor gekeken of de afwijking statistisch significant is ($p < 0,05$). Voor indicatoren die gebaseerd zijn op integrale gegevens is gekeken of de afwijking meer dan 10 procent van het gemiddelde bedraagt. Zie (CBS, 2018c).

De kleuraanduidingen hebben slechts een signaalfunctie. Er is nadrukkelijk géén sprake van een normatieve duiding. De Monitor geeft aan hoe verschillende bevolkingsgroepen in Nederland er op de uiteenlopende aspecten van brede welvaart feitelijk voorstaan en of hun welvaart van elkaar verschilt. Het is aan politiek en beleid om afwegingen te maken en beleidsconclusies te trekken.

De betekenis van de kleuren is in hoofdstuk 3:

GROEN

De betreffende bevolkingsgroep is op dit terrein welvarender dan gemiddeld.

GRIJS

De betreffende bevolkingsgroep wijkt op dit terrein niet af van het gemiddelde.

ROOD

De betreffende bevolkingsgroep is op dit terrein minder welvarend dan gemiddeld.

3.3 Subjectief welzijn

Subjectief welzijn is een belangrijk onderdeel van brede welvaart. Het welbevinden van mensen is, naast sociale en economische indicatoren, sterk verweven met hun kwaliteit van leven (Diener en Suh, 1997). Indicatoren voor subjectief welzijn geven inzicht in hoe mensen hun leven waarderen, los van objectieve maatstaven. De tevredenheid met het leven geeft een oordeel van mensen over hun leven als geheel, terwijl in de persoonlijke welzijnsindex het oordeel van mensen over verschillende onderdelen van het leven wordt samengenomen.

Tevredenheid met het leven

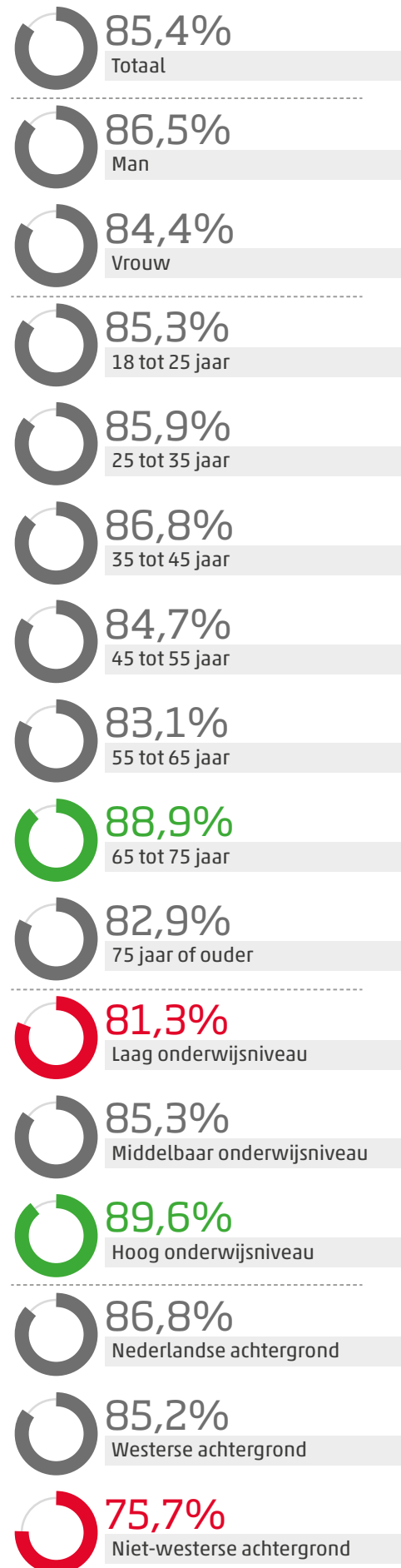
Tevredenheid met het leven is een algemeen oordeel over de eigen situatie. In 2017 was 85,4 procent van de volwassenen in Nederland tevreden met hun leven; 3,5 procent was hier ontevreden mee.²⁾

- Mensen in de leeftijd van 65 tot 75 jaar zeggen met 88,9 procent iets vaker dan gemiddeld tevreden te zijn met het leven dat ze leiden. Uit eerder onderzoek bleek dat mensen na hun pensionering vaker tevreden zijn dan gemiddeld.³⁾
- Hoogopgeleiden zijn met 89,6 procent vaker tevreden met hun leven dan laagopgeleiden (81,3 procent). Middelbaar opgeleiden zitten hier tussen in.
- Tussen personen met een Nederlandse achtergrond of een westerse migratieachtergrond aan de ene kant en personen met een niet-westerse migratieachtergrond aan de andere kant zijn er duidelijke verschillen. De eerste twee groepen zijn vaker tevreden met het leven dan de laatste groep. Onder personen met een niet-westerse achtergrond zegt 75,7 procent tevreden te zijn met het leven, terwijl personen met een Nederlandse of westerse achtergrond op dit punt niet afwijken van het gemiddelde van de volwassen bevolking.

²⁾ Voor meer informatie over het welzijn van de Nederlandse bevolking, zie: CBS (2015b).

³⁾ CBS (2012)

Hoeveel mensen zijn tevreden met het leven?

Persoonlijke welzijnsindex

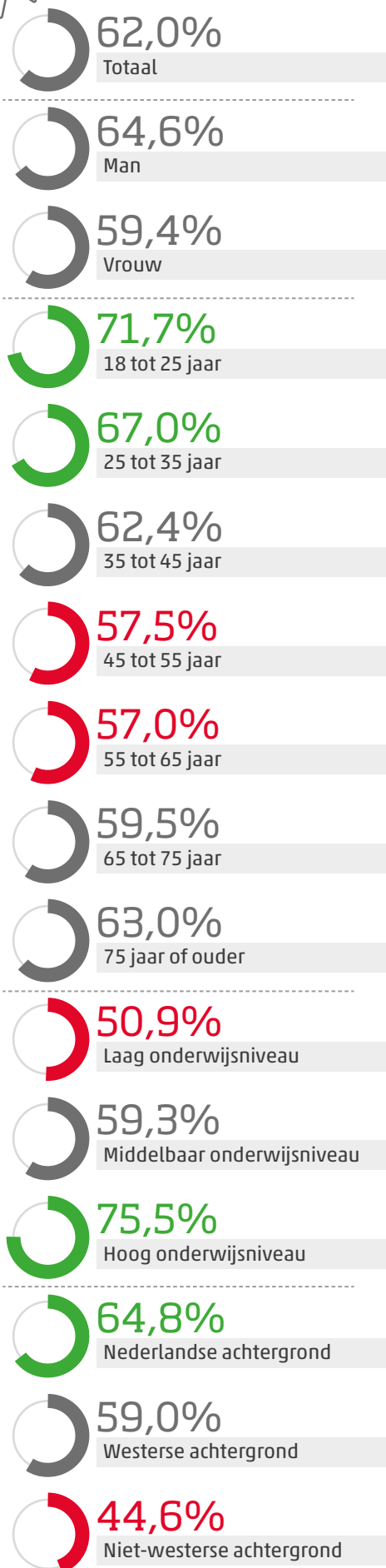
De persoonlijke welzijnsindex (PWI) is een overkoepelende indicator waarbij twaalf indicatoren uit acht dimensies worden gecombineerd tot één cijfer (Van Beuningen, Jol en Moonen, 2015). De PWI geeft een indicatie van het oordeel over een aantal relevante levensdomeinen zoals de financiële situatie, het sociale leven en de gezondheid. De domeinen zijn gekozen op basis van de aanbevelingen in het rapport over het meten van maatschappelijke vooruitgang van de commissie Stiglitz (Stiglitz, Sen en Fitoussi, 2009). In 2017 had 62,0 procent van de volwassenen een hoog persoonlijk welzijn. De groep met een hoog persoonlijk welzijn is daarmee beduidend kleiner dan de groep die zegt tevreden te zijn met hun leven.

- Mannen hebben vaker een hoog persoonlijk welzijn dan vrouwen (64,6 tegen 59,4 procent).⁴⁾ Dit komt vooral doordat vrouwen zich vaker onveilig voelen dan mannen en daarom een lagere score hebben op het domein veiligheid.
- Jongeren hebben vaker een hoog persoonlijk welzijn dan gemiddeld; dat geldt met name voor degenen tot 35 jaar. Mensen in de leeftijd van 45 tot 65 jaar hebben juist wat minder vaak een hoog persoonlijk welzijn. Er is onder de leeftijdsgroepen vooral verschil op het gebied van de tevredenheid met de gezondheid, vertrouwen in instituties en veiligheid; jongeren geven deze aspecten vaker een hoge waardering dan 45- tot 65-jarigen.
- Hoogopgeleiden hebben vaker een hoog persoonlijk welzijn dan middelbaar en laagopgeleiden. Waar 75,5 procent van de hoogopgeleiden een hoog persoonlijk welzijn had, was dit onder middelbaar en laagopgeleiden respectievelijk 59,3 en 50,9 procent. Dit patroon is hetzelfde voor alle domeinen van de welzijnsindex, met uitzondering van de tevredenheid met het sociale leven.
- Personen met een niet-westerse achtergrond hebben relatief minder vaak een hoog persoonlijk welzijn: waar 64,8 procent van de mensen met Nederlandse achtergrond een hoog persoonlijk welzijn heeft, is dat onder degenen met een niet-westerse achtergrond maar 44,6 procent. Personen met een westerse achtergrond zitten hier tussenin. Personen met een niet-westerse achtergrond geven een lagere waardering aan de meeste onderdelen van hun leven in vergelijking met personen met een Nederlandse achtergrond. Dat geldt echter niet voor de mate waarin zij vertrouwen hebben in instituties.

⁴⁾ Mannen en vrouwen wijken afzonderlijk niet significant af van het gemiddelde (en zijn daarom niet gekleurd in de visualisatie). De uitkomsten bij mannen wijken wel significant af van die bij vrouwen.

Hoeveel mensen hebben een hoog persoonlijk welzijn?

3.4 Inkomen

Het inkomen voorziet in de middelen voor uitgaven aan goederen en diensten van een huishouden. Huishoudens die minder besteden dan hun besteedbaar inkomen kunnen sparen; huishoudens die meer besteden moeten ontsparen. Het inkomen is kortom een belangrijke basis voor de materiële welvaart en voor de kwaliteit van leven.⁵⁾ In 2016 bedroeg het gestandaardiseerd besteedbaar inkomen gemiddeld 27,9 duizend euro per huishouden. Het gestandaardiseerd besteedbaar inkomen is een goede maat om welvaartsniveaus van huishoudens onderling te vergelijken, aangezien dit inkomen gecorrigeerd is voor verschillen in grootte en samenstelling van huishoudens.

- Huishoudens met een hoofdkostwinner onder de 25 jaar hadden met gemiddeld 12,2 duizend euro het laagste gestandaardiseerd inkomen. Deze groep staat nog aan het begin van hun loopbaan. Het gemiddelde inkomen neemt toe met leeftijd. Het hoogste inkomenspeil, gemiddeld 32,2 duizend euro, wordt bereikt bij 55- tot 65-jarigen. De inkomenspiek ligt feitelijk bij de 55- tot 60-jarigen. Mensen bevinden zich op deze leeftijd vaak vlak voor het eind van hun carrière. In de groep van 60 tot 65 jaar neemt het inkomen weer af, doordat men minder gaat werken of voortijdig stopt met werken. Na het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd loopt het inkomen nog verder terug, tot gemiddeld 23,6 duizend euro onder 75-plussers.
- Huishoudens met een hoogopgeleide hoofdkostwinner hebben met 37,1 duizend euro aanzienlijk meer te besteden dan middelbaar opgeleiden (26,2 duizend euro) en laagopgeleiden (21,6 duizend euro).
- Huishoudens met een hoofdkostwinner met een niet-westerse migratieachtergrond hebben over het algemeen minder te besteden dan gemiddeld: 20,7 duizend euro tegenover 29,0 duizend euro onder mensen met een Nederlandse achtergrond en 27,0 duizend euro onder mensen met een westerse migratieachtergrond. Voor een belangrijk deel is dit verschil toe te schrijven aan het gemiddeld lagere onderwijsniveau van niet-westerse huishoudens.

Hoe hoog is het gemiddelde inkomen van huishoudens?

€ 27 900

Totaal

€ 12 200

Tot 25 jaar

€ 25 900

25 tot 35 jaar

€ 28 800

35 tot 45 jaar

€ 31 400

45 tot 55 jaar

€ 32 200

55 tot 65 jaar

€ 27 700

65 tot 75 jaar

€ 23 600

75 jaar of ouder

€ 21 600

Laag onderwijsniveau

€ 26 200

Middelbaar onderwijsniveau

€ 37 100

Hoog onderwijsniveau

€ 29 000

Nederlandse achtergrond

€ 27 000

Westerse achtergrond

€ 20 700

Niet-westerse achtergrond

⁵⁾ Voor meer gedetailleerde informatie op het gebied van inkomen, zie CBS (2018d en 2016b).

3.5 Vermogen

Het opbouwen van vermogen biedt financiële zekerheid voor huishoudens en kan daarmee positief bijdragen aan brede welvaart "Hier en Nu" en "Later". Het doorsnee oftewel mediane vermogen van huishoudens bedroeg in 2016 22,1 duizend euro. Daarmee ligt het vermogen wel nog steeds fors onder het niveau van vóór de economische crisis, toen het mediane vermogen (in prijzen van 2016) nog uitkwam op 52,7 duizend euro. Het lagere vermogen is een uitvloeisel van de ingestorte huizenmarkt ten tijde van de economische crisis.

- De hoogte van het vermogen is sterk afhankelijk van de levensfase. Hoe ouder de hoofdkostwinner, des te hoger het vermogen doorgaans is. Jonge mensen, die aan het begin van hun carrière staan, verdienen relatief weinig, kunnen weinig geld opzij zetten en nemen vaak een flinke schuldenlast op hun schouders bij de aankoop van een eigen woning. Sommige jongeren hebben een studieschuld. Gezinsuitbreiding dempt de ruimte om te sparen nog verder. Naarmate de personen in het huishouden ouder worden, verbetert ook hun financiële positie. Het arbeidsinkomen op grond van werkervaring en het aanvaarden van beter betaalde functies stijgt, zodat er ruimte is voor verdere vermogensaanwas. Huizenbezitters onder de huishoudens lossen met het klimmen der jaren veelal een steeds groter deel van de hypotheek af. Bij het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd vallen de oudere huishoudens weliswaar terug in inkomen, maar de huizenbezitters onder hen hebben hun hypotheek vaak grotendeels afgelost. Het mediane vermogen is op zijn hoogst onder huishoudens met een hoofdkostwinner van 65 tot 75 jaar en bedroeg in 2016 ruim 124 duizend euro. De 75-plussers kwamen met bijna een ton iets lager uit.
- Hoe hoger het onderwijsniveau van de hoofdkostwinner, des te hoger is het besteedbaar inkomen en des te groter zijn de mogelijkheden van een huishouden om geld opzij te zetten. Huishoudens met een hoogopgeleide hoofdkostwinner kwamen in 2016 met een doorsnee vermogen van 73,5 duizend euro een veelvoud hoger uit dan huishoudens met een middelbaar opgeleide (20,1 duizend euro) of een laagopgeleide (9,4 duizend euro) hoofdkostwinner.
- Huishoudens met een hoofdkostwinner met een Nederlandse achtergrond hebben een hoger mediaan vermogen dan huishoudens met een hoofdkostwinner met een westerse of niet-westerse migratieachtergrond. Bij deze groepen speelt onder meer de afwijkende leeftijdsopbouw een rol en bij hoofdkostwinners met een niet-westerse migratieachtergrond ook het lager dan gemiddelde onderwijsniveau.

Hoe hoog is het doorsnee vermogen van huishoudens?

€ 22 100

Totaal

€ 300

Tot 25 jaar

€ 700

25 tot 35 jaar

€ 4 000

35 tot 45 jaar

€ 37 400

45 tot 55 jaar

€ 87 100

55 tot 65 jaar

€ 124 300

65 tot 75 jaar

€ 99 500

75 jaar of ouder

€ 9 400

Laag onderwijsniveau

€ 20 100

Middelbaar onderwijsniveau

€ 73 500

Hoog onderwijsniveau

€ 38 400

Nederlandse achtergrond

€ 7 500

Westerse achtergrond

€ 600

Niet-westerse achtergrond

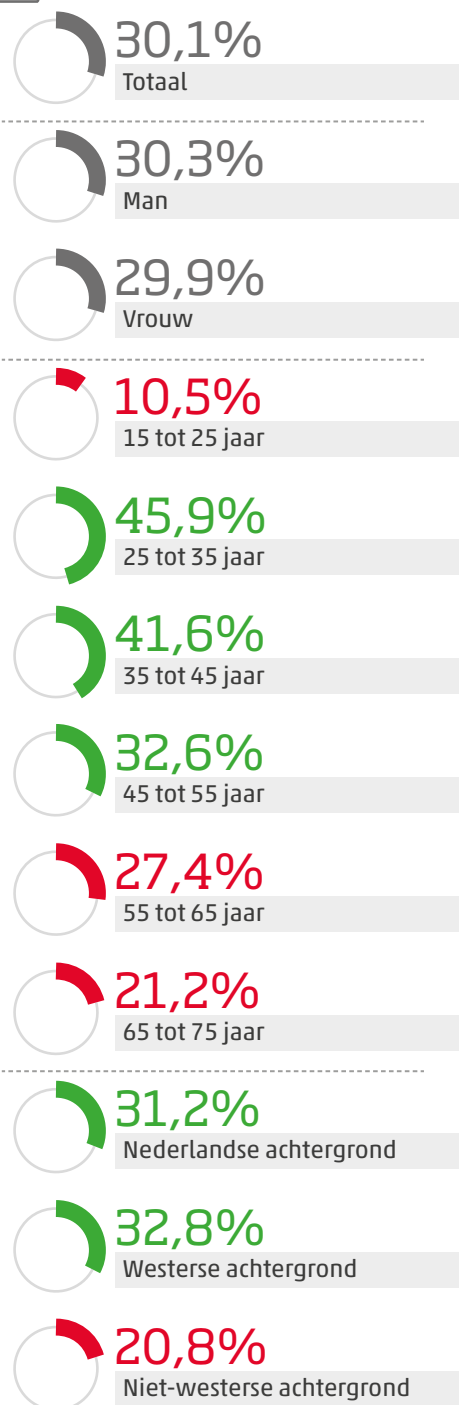
3.6 Onderwijs

Een opleiding is van belang om een baan te kunnen vinden en gaat ook vaak gepaard met meer vrijheden en mogelijkheden om het eigen leven naar wens in te richten. Daarnaast hangt een hoger onderwijsniveau positief samen met levensduur, gezondheid en maatschappelijke participatie, en beïnvloedt het daarmee indirect de brede welvaart, zowel "Hier en Nu" als "Later" (OECD, 2011). In 2017 was 30,1 procent van de Nederlandse bevolking van 15 tot 75 jaar hoogopgeleid. Dat wil zeggen dat ze minimaal een hbo- of wo-bachelor diploma op zak hadden.

- Zowel bij mannen als bij vrouwen stijgt het aandeel hoogopgeleiden al jaren, maar deze stijging was bij vrouwen iets sterker dan bij mannen. Daardoor was het percentage hoogopgeleiden bij mannen en vrouwen in 2017 voor het eerst vrijwel gelijk. Vrouwen tot 45 jaar zijn vaker hoogopgeleid in vergelijking met mannen van deze leeftijd.
- Voor de leeftijdsgroepen vanaf 25 jaar geldt: hoe ouder, des te lager het aandeel hoogopgeleiden. Waar 45,9 procent van de 25- tot 35-jarigen hoogopgeleid is, loopt dat aandeel af met de leeftijd, tot 21,2 procent onder 65- tot 75-jarigen. Van de mensen in de leeftijd van 15 tot 25 jaar was maar 10,5 procent hoogopgeleid, omdat het merendeel van hen nog onderwijsvolgend is.
- Het aandeel hoogopgeleiden is het hoogst onder mensen met een westerse achtergrond: 32,8 procent van hen is hoogopgeleid. Van de mensen met een Nederlandse achtergrond is 31,2 procent hoogopgeleid, van degenen met een niet-westerse achtergrond 20,8 procent.

Hoeveel mensen zijn hoogopgeleid?

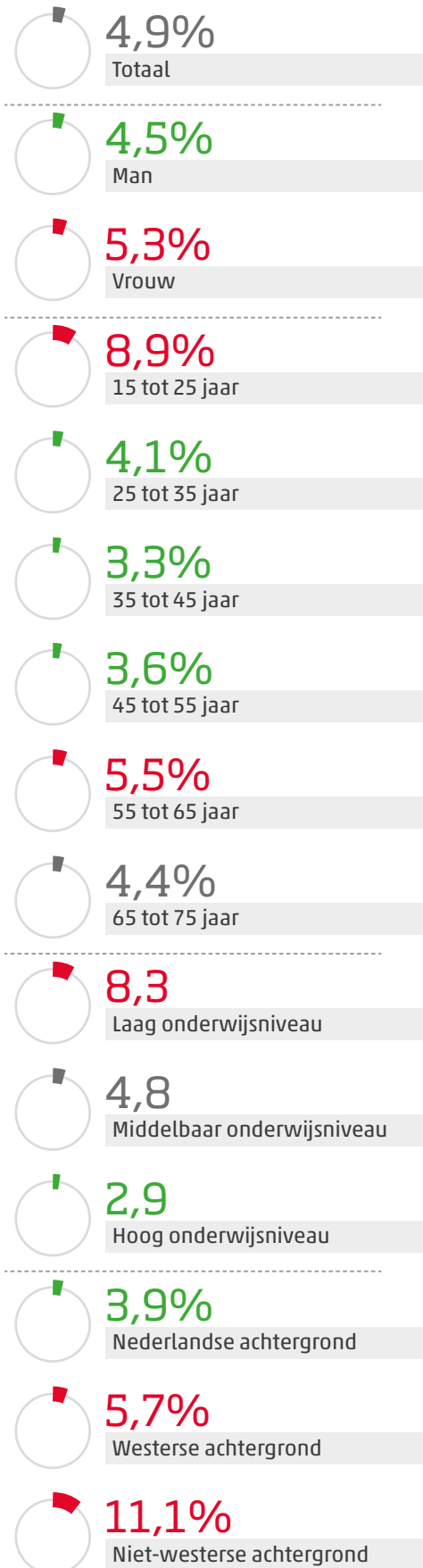
3.7 Arbeid

Werk is belangrijk voor mensen, omdat ze hiermee zowel inkomen genereren als actief deelnemen aan de samenleving. Werkloosheid kan voor mensen negatieve gevolgen hebben voor hun brede welvaart, zowel "Hier en Nu" als "Later". Het werkloosheidspercentage geeft het aandeel werklozen in de beroepsbevolking (van 15 tot 75 jaar) weer. In 2017 was 4,9 procent van de beroepsbevolking werkloos.

- In 2017 was 4,5 procent van de mannen in de beroepsbevolking werkloos en 5,3 procent van de vrouwen. De afgelopen decennia was de werkloosheid onder vrouwen elk jaar hoger dan die onder mannen.
- Van de jongeren van 15 tot 25 jaar die zich in 2017 aanboden op de arbeidsmarkt was 8,9 procent werkloos. Dat is aanzienlijk hoger dan onder 25-plussers. Wel gaat het bij deze groep voor een groot deel om jongeren die nog onderwijs volgen en op zoek zijn naar werk voor slechts een gering aantal uren. Ook onder 55- tot 65-jarigen is de werkloosheid hoger dan gemiddeld: in 2017 was 5,5 procent van hen werkloos. Onder 25- tot 55-jarigen lag het aandeel werklozen lager dan gemiddeld.
- In 2017 was 8,3 procent van de laagopgeleide beroepsbevolking werkloos. Van de hoogopgeleiden was 2,9 procent werkloos.
- Het deel van de beroepsbevolking dat een migratieachtergrond heeft, was in 2017 vaker werkloos dan gemiddeld. Dat geldt met name voor mensen met een niet-westerse achtergrond: van hen was 11,1 procent werkloos, tegen 5,7 procent van degenen met een westerse achtergrond. Mensen met een Nederlandse achtergrond zijn met 3,9 procent relatief weinig werkloos.
- Ongelijkheid op gebied van arbeid is ook terug te vinden in de beloning voor werk. Mannen verdienen per uur gemiddeld meer dan vrouwen. In het bedrijfsleven is dit verschil groter dan bij de overheid. In 2014 verdienden werkzame mannen bij de overheid 10 procent meer dan vrouwen. In het bedrijfsleven bedroeg dit verschil 20 procent. De verschillen in beloning kunnen deels verklaard worden uit verschillen in achtergrondkenmerken zoals leeftijd, onderwijsniveau, beroepsniveau, arbeidsduur (deel- of voltijd), herkomst en werkervaring. Na correctie voor een twintigtal achtergrondkenmerken blijken vrouwen bij de overheid in 2014 nog 5 procent minder te verdienen dan mannen. In het bedrijfsleven was dat 7 procent.⁶⁾

Hoeveel mensen zijn werkloos?

⁶⁾ Zie: CBS (2016c).

3.8 Gezondheid

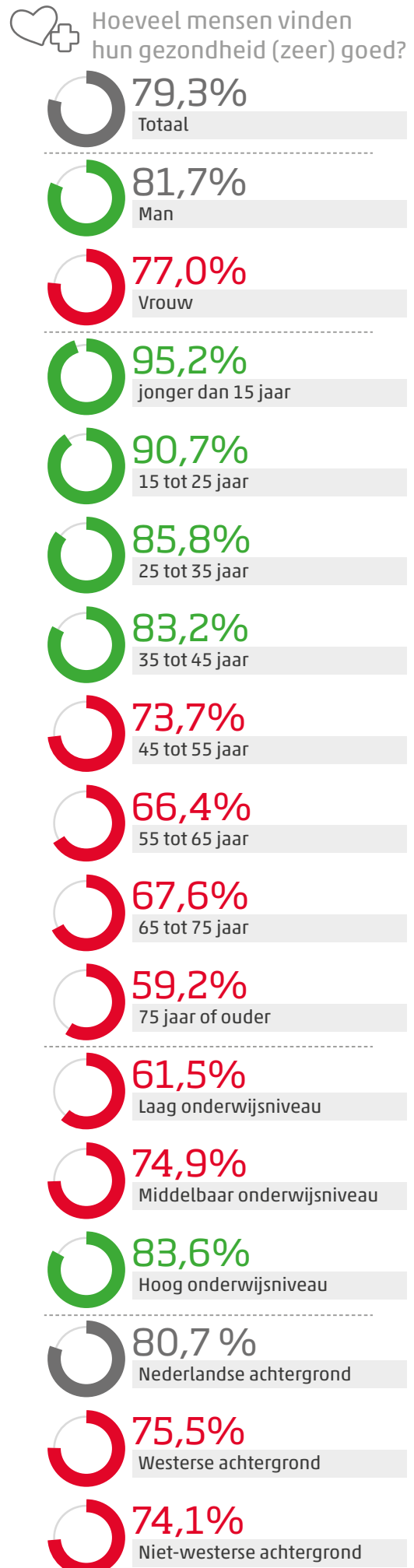
Het welzijn van mensen hangt in sterke mate samen met de gezondheid.⁷⁾ Een slechte gezondheid kan verregaande gevolgen hebben voor iemands welzijn en diens kwaliteit van leven. Gezondheid is daarmee erg relevant voor de brede welvaart "Hier en Nu" en "Later". De ervaren gezondheid is een indicator voor de gezondheidstoestand gebaseerd op het oordeel van mensen zelf. In 2017 beoordeelde 79,3 procent van de Nederlandse bevolking de eigen gezondheid als goed of zeer goed.

- Mannen zijn vaker positief over hun gezondheid dan vrouwen: 81,7 procent van de mannen gaf in 2017 aan de eigen gezondheid (zeer) goed te vinden, tegenover 77,0 procent van de vrouwen. Vrouwen hebben ook meer last van langdurige aandoeningen, lichamelijke beperkingen en belemmeringen door pijn in vergelijking met mannen.⁸⁾
- De (ervaren) gezondheid neemt af met leeftijd. Waar van de kinderen tot 15 jaar 95,2 procent zich gezond voelt, is dit onder 75-plussers nog maar 59,2 procent. In lijn hiermee stijgt het aandeel personen met langdurige aandoeningen, lichamelijke beperkingen en belemmeringen door pijn met de leeftijd.⁹⁾
- Hoogopgeleiden (in de bevolking van 25 jaar of ouder) oordelen in 83,6 procent van de gevallen positief over hun gezondheid, tegen 74,9 procent van de middelbaar en 61,5 procent van de laagopgeleiden. Dit verschil wordt voor een deel verklaard door verschillen in leeftijd tussen de onderwijsgroepen. Hoogopgeleiden zijn gemiddeld jonger dan middelbaar en laagopgeleiden.
- Personen met een migratieachtergrond ervaren de eigen gezondheid minder vaak als (zeer) goed dan gemiddeld; dat geldt voor 75,5 procent van de mensen met een westerse en 74,1 procent van de mensen met een niet-westerse achtergrond. Vooral bij mensen met een niet-westerse migratieachtergrond is dat opvallend, omdat deze groep relatief jong is en jonge mensen gemiddeld positiever zijn over hun gezondheid.

⁷⁾ Zie Van Beuningen en Kloosterman (2011): <https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2011/51/subjectief-welzijn-welke-factoren-spelen-een-rol>

⁸⁾ Zie <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/83005NED/table?dl=965D>.

⁹⁾ Zie <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/83005NED/table?dl=965E>.

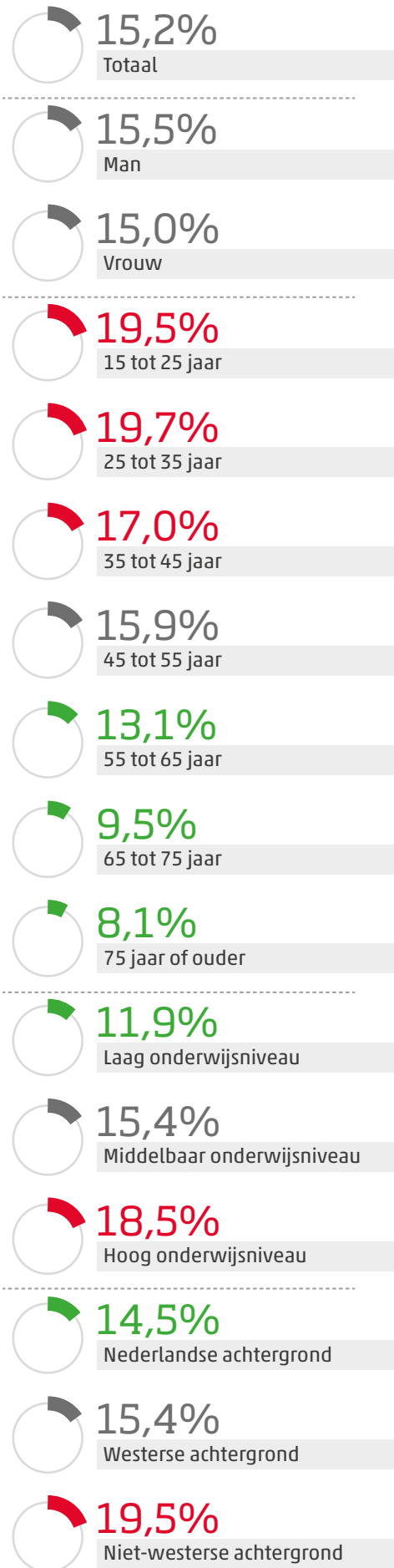
3.9 Veiligheid

Fysieke onveiligheid is een bron van onzekerheid en ongerustheid die de kwaliteit van leven negatief kan beïnvloeden. Van belang hierbij is bijvoorbeeld de kans om slachtoffer van een misdrijf te worden. Slachtoffers van criminaliteit zoals geweld of inbraak hebben – naast mogelijk lichamelijk letsel en/of financiële schade – vaak en soms ook langdurig te kampen met emotionele of psychische gevolgen van wat hen is overkomen (Lamet en Wittebrood, 2009). In 2017 gaf 15,2 procent van de 15-plussers aan slachtoffer te zijn geweest van criminaliteit. Het gaat dan concreet om slachtofferschap van gewelds-, vermogens- of vandalismedelicten.¹⁰⁾

- Vermogensdelicten komen vaker voor dan geweld en vandalisme: in 2017 zegt 10,0 procent van de bevolking van 15 jaar of ouder slachtoffer te zijn geweest van een vermogensdelict. Vandalismedelicten en geweldsdelicten komen minder vaak voor; respectievelijk 5,5 en 2,1 procent zegt hiervan slachtoffer te zijn geweest.
- De kans op slachtofferschap daalt met de leeftijd. In 2017 zei 20 procent van de 15- tot 35-jarigen slachtoffer te zijn geweest van criminaliteit. Dat aandeel loopt terug met de leeftijd, tot 8,1 procent van de 75-plussers.
- Hoogopgeleiden zijn vaker slachtoffer (18,5 procent) dan middelbaar (15,4) en laagopgeleiden (11,9).
- Personen met een Nederlandse achtergrond en personen met een westerse migratieachtergrond komen met respectievelijk 14,5 en 15,4 procent in vrijwel gelijke mate in aanraking met criminaliteit. Personen met een niet-westerse migratieachtergrond zijn daarentegen vaker slachtoffer (19,5 procent). Dit verschil kan niet worden verklaard door de gemiddeld jongere leeftijd van de groep met een niet-westerse migratieachtergrond.

¹⁰⁾ Zie CBS (2018e) voor meer gedetailleerde informatie over het thema veiligheid: <https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2018/09/veiligheidsmonitor-2017>.

 Hoeveel mensen zijn slachtoffer van criminaliteit?

3.10 Wonen

Een betaalbare woning draagt bij aan een gezonde financiële situatie, waarin naast de noodzakelijke uitgaven ook ruimte is voor uitgaven aan zaken zoals ontspanning. Daarnaast maken betaalbare woonlasten het mogelijk een financiële buffer op te bouwen, wat zorgt voor meer financiële zekerheid. De indicator ervaren woonlasten geeft vanuit het perspectief van de woningeigenaar of huurder weer hoe men de kosten die gerelateerd zijn aan het wonen ervaart; welk deel van de huishoudens ziet deze woonkosten als zwaar? Er wordt onderscheid gemaakt tussen eigenaren en huurders, omdat de woonlasten voor deze twee groepen anders zijn samengesteld.

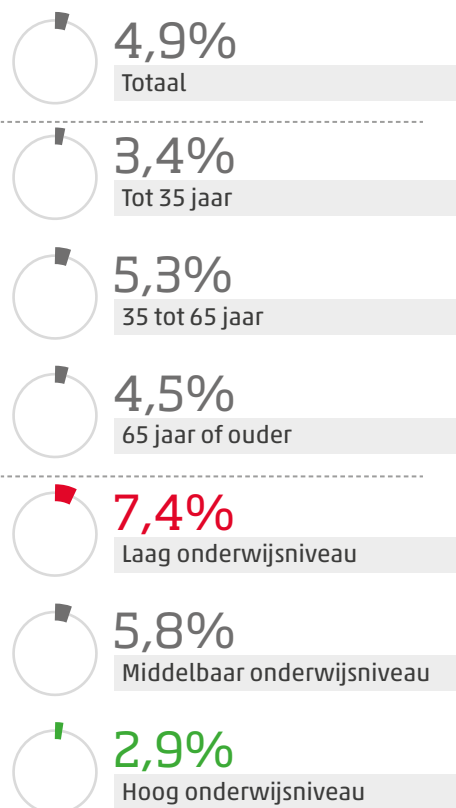
Woningeigenaren

In 2017 vormden de maandelijkse woonlasten voor 4,9 procent van de huishoudens met een eigen woning naar eigen zeggen een zware financiële last.

- Huishoudens met een kostwinner van 35 tot 65 jaar ervaren hun woonlasten vaker als zwaar dan jongere huishoudens, al is het verschil klein.¹¹⁾
- Voor laagopgeleide woningbezitters vormen de maandelijkse woonlasten relatief vaak een zware financiële last. Waar 7,4 procent van de huishoudens met een laagopgeleide hoofdkostwinner deze lasten moeilijk kan opbrengen, is dit onder hoogopgeleide huishoudens 2,9 procent. Dit verschil kan deels worden verklaard door het gemiddeld lagere inkomen van lager opgeleiden.

Hoeveel huishoudens (woningeigenaren) vinden de woonlasten een zware last?

¹¹⁾ De uitkomsten van de verschillende leeftijdsgroepen wijken allemaal afzonderlijk niet significant af van het gemiddelde (en zijn daarom niet gekleurd in de visualisatie) maar de uitkomsten van de groep van 35 tot 65 jaar wijken wel significant af van die van de jongste groep.

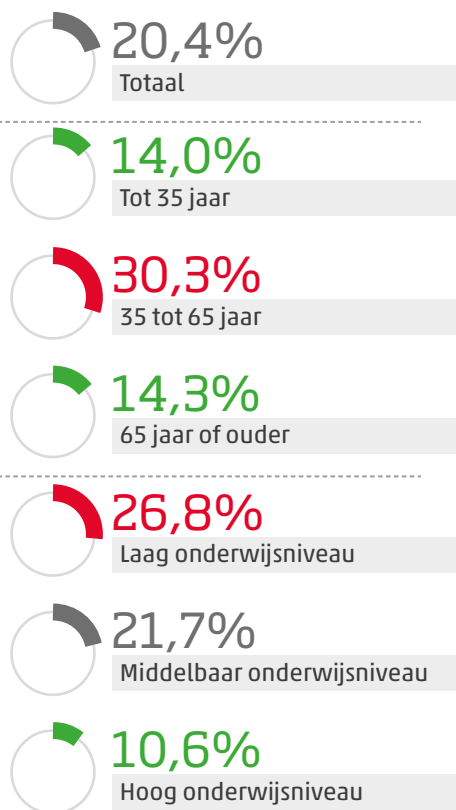
Huurders

Onder huurders ligt het percentage dat de woonlasten zwaar vindt veel hoger dan onder woningbezitters. In 2017 vond 20,4 procent van de huurders het moeilijk om de maandelijkse woonlasten op te brengen. Dit aandeel is ruim vier keer zo groot als onder de woningbezitters. Hoewel huurders gemiddeld lagere woonlasten hebben dan woningeigenaren, zijn zij hieraan een relatief groter aandeel van hun huishoudensinkomen kwijt.¹²⁾

- Huishoudens met een 35- tot 65-jarige hoofdkostwinner ervaren de woonlasten relatief vaak als zware last. Waar 30,3 procent van deze huishoudens de woonlasten als zwaar ervaart, is dat onder de jongere groep 14,0 procent en onder de 65-plussers 14,3 procent. Toch zijn het vooral huurders tot 35 jaar die een relatief groot deel van hun inkomen kwijt zijn aan woonlasten.¹³⁾
- Net als onder woningeigenaren beoordelen hoogopgeleide huurders hun woonlasten minder vaak als een zware financiële last dan laagopgeleide huurders: 10,6 procent tegenover 26,8 procent. Ook in dit geval kan het verschil tussen onderwijsgroepen deels worden verklaard door het gemiddeld lagere inkomen van lager opgeleiden.

Hoeveel huishoudens (huurders) vinden de woonlasten een zware last?

¹²⁾ Zie <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/82324NED/table?dl=6BAF>.

¹³⁾ Zie <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/82324NED/table?dl=6BB1>.

3.11 Sociaal kapitaal

Sociaal kapitaal verwijst op individueel niveau naar sociale hulpbronnen waarover mensen kunnen beschikken in hun persoonlijke netwerk en op maatschappelijk niveau naar netwerken met gedeelde normen en waarden die samenwerking faciliteren. Participatie en vertrouwen zijn twee belangrijke begrippen: hoe meer mensen deelnemen aan de maatschappij en hoe meer vertrouwen ze hebben in instituties en andere mensen, des te waarschijnlijker het is dat er netwerken ontstaan met gezamenlijke normen waarden. Hoe meer participatie en vertrouwen, des te meer sociaal kapitaal er is in de samenleving.¹⁴⁾

Participatie

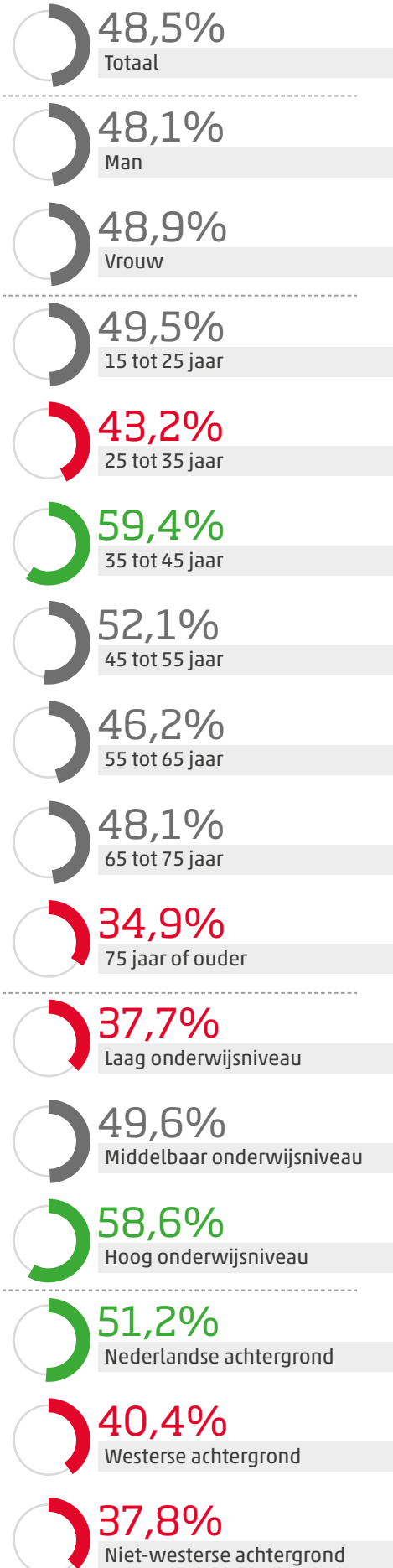
Het percentage van de bevolking dat vrijwilligerswerk doet, is een indicator voor de mate van participatie in de samenleving. In 2017 deed 48,5 procent van de mensen van 15 jaar en ouder vrijwilligerswerk.

- Mannen en vrouwen doen even vaak vrijwilligerswerk. Het soort organisaties waar zij vrijwilligerswerk voor doen, verschilt wel: mannen doen dit vooral bij sportverenigingen, vrouwen vaker op school en in de zorg.¹⁵⁾
- Mensen van 35 tot 45 jaar doen met 59,4 procent het vaakst vrijwilligerswerk. Zij doen dat relatief vaak op scholen. Ouderen van 75 jaar en ouder doen het minst vaak vrijwilligerswerk (34,9 procent), maar ook mensen in de leeftijd van 25 tot 35 jaar zetten zich met 43,2 procent minder vaak dan gemiddeld in als vrijwilliger.
- Hoogopgeleiden (58,6 procent) doen vaker vrijwilligerswerk dan laagopgeleiden (37,7 procent). Mensen met een middelbare opleiding zitten hier tussenin.
- Personen met een westerse (40,4 procent) of niet-westerse migratieachtergrond (37,8 procent) doen minder vaak vrijwilligerswerk dan mensen met een Nederlandse achtergrond (51,2 procent).

¹⁴⁾ Voor meer informatie over sociaal kapitaal in Nederland, zie CBS (2015a): <https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2015/45/sociale-samenhang-2015-wat-ons-bindt-en-verdeelt>.

¹⁵⁾ Zie CBS (2017): <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/82249NED/table?dl=68ED>

Hoeveel mensen doen vrijwilligerswerk?

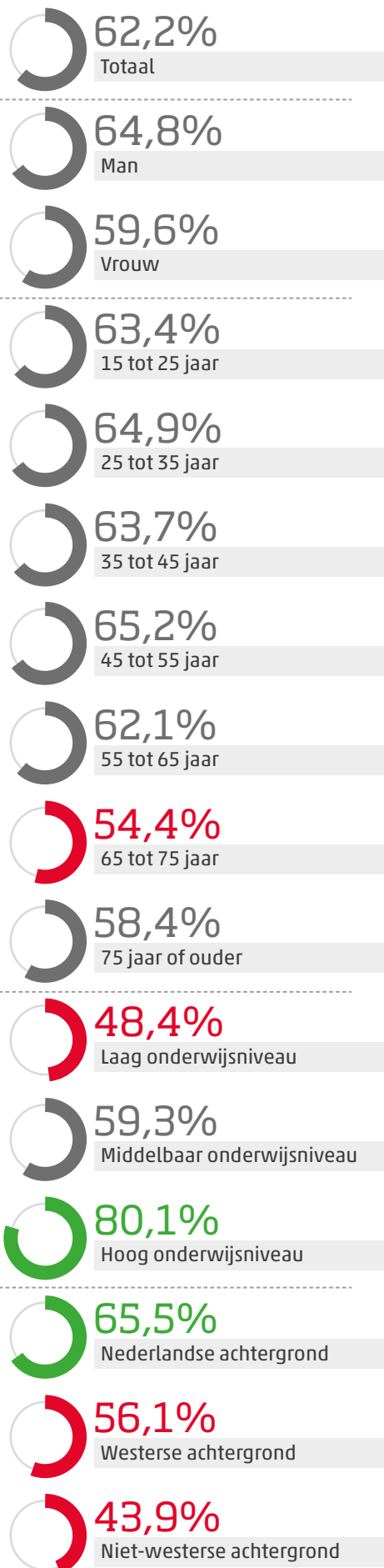

Vertrouwen

In 2017 had 62,2 procent van de Nederlandse bevolking van 15 jaar of ouder vertrouwen in andere mensen. De overige 37,8 procent vond dat je niet voorzichtig genoeg kunt zijn in de omgang met anderen.

- Mannen hebben iets vaker vertrouwen in anderen dan vrouwen, namelijk 64,8 ten opzichte van 59,6 procent.¹⁶⁾
- Mensen in de leeftijd van 65 tot 75 jaar hebben minder vaak vertrouwen in anderen dan de overige leeftijdsgroepen: met 54,4 procent is het vertrouwen in anderen in deze groep het laagst. De overige leeftijdsgroepen verschillen niet van de gemiddelde bevolking op dit gebied.
- Er zijn grote verschillen in vertrouwen tussen mensen met verschillende onderwijsniveaus. Waar 80,1 procent van de hoogopgeleiden vertrouwen heeft in andere mensen, is dat aandeel onder laagopgeleiden slechts 48,4 procent. Mensen met een middelbare opleiding zitten hier tussenin.
- Het vertrouwen in anderen onder personen met een niet-westerse migratieachtergrond is lager (43,9 procent) dan onder mensen met een westerse migratieachtergrond (56,1 procent). Op hun beurt hebben laatstgenoemden minder vaak vertrouwen in anderen dan mensen met een Nederlandse achtergrond (65,5 procent).

 Hoeveel mensen hebben vertrouwen in anderen?

¹⁶⁾ Mannen en vrouwen wijken afzonderlijk niet significant af van het gemiddelde (en zijn daarom niet gekleurd in de visualisatie) maar de uitkomsten bij mannen wijken wel significant af van die bij vrouwen.

3.12 Mobiliteit

De mobiliteit van personen bestaat voor het grootste deel, zowel qua afstand als reistijd, uit het woon-werkverkeer.¹⁷⁾ Reizen van en naar het werk is voor werkenden vaak noodzakelijk en deze reis wordt veelvuldig, zo niet vrijwel dagelijks, gemaakt. De tevredenheid met de reistijd is een subjectieve indicator die de evaluatie van de reistijd weergeeft. Een nadeel van deze indicator is dat deze alleen beschikbaar is voor mensen die betaald werk van minimaal 12 uur per week hebben, en dus geen zicht biedt op mobiliteit van de hele bevolking.

De meerderheid van de werkenden is tevreden met de reistijd van en naar het werk: van de volwassenen die in 2017 minimaal 12 uur per week betaald werk deden was 82,9 procent tevreden met de reistijd. Daarnaast was 12,0 procent noch tevreden, noch ontevreden en was 5,1 procent ontevreden.

- Vrouwen zijn vaker tevreden met hun reistijd dan mannen.¹⁸⁾ Waar 81,5 procent van de mannen tevreden was, was dat 84,6 procent van de vrouwen. Mannen hebben gemiddeld een langere reistijd voor een enkele reis van of naar hun werk dan vrouwen. In 2016 was dit respectievelijk 32 en 26 minuten per werkverplaatsing. Eerder onderzoek heeft aangetoond dat vrouwen (een kortere) reistijd ook belangrijker vinden dan mannen.¹⁹⁾
- Hoogopgeleiden zijn minder vaak tevreden met hun reistijd dan laag- en middelbaar opgeleiden; 81,1 procent van de hoogopgeleiden zegt tevreden te zijn met de reistijd.²⁰⁾ Er is qua tevredenheid geen verschil tussen laag- en middelbaar opgeleiden. Hoogopgeleiden hebben met gemiddeld 33 minuten voor een enkele reis van of naar het werk ook een langere reistijd in vergelijking met laagopgeleiden (25 minuten) en middelbaar opgeleiden (27 minuten).
- Mensen met een westerse migratieachtergrond zijn met 76,7 procent het minst vaak tevreden met de reistijd van of naar het werk. Zij hebben met een gemiddelde van 34 minuten ook de langste reistijd.

¹⁷⁾ Zie CBS (2016): <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/83495NED/table?dl=68CF>.

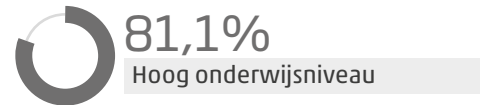
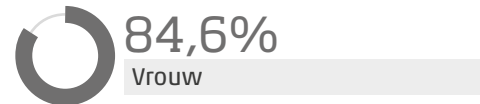
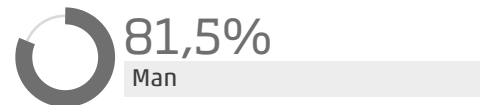
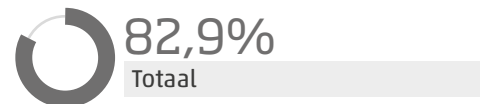
¹⁸⁾ Mannen en vrouwen wijken afzonderlijk niet significant af van het gemiddelde (en zijn daarom niet gekleurd in de visualisatie) maar mannen wijken wel significant af van vrouwen.

¹⁹⁾ Zie CBS (2013): <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2013/48/prettige-sfeer-belangrijk-op-het-werk>

²⁰⁾ Hoogopgeleiden wijken niet significant af van het gemiddelde (en zijn daarom niet gekleurd in de visualisatie) maar wel van de andere onderwijsgroepen.

Hoeveel mensen zijn tevreden met de reistijd naar het werk?

Deel 2

Beleidsthema's in de brede welvaart

4.

Beleidsthema's

en Sustainable

Development Goals

Deel 1 van de Monitor beschrijft de staat van de brede welvaart in het hier en nu, de verdeling ervan, en de effecten van ons welvaartsniveau op de brede welvaart later en elders. In deel 2 gaat het niet om de brede welvaart als geheel maar om afzonderlijke thema's binnen de brede welvaart, zoals gezondheid, veiligheid, klimaat en energie. De stand van zaken, de trend in Nederland en de positie van Nederland in de Europese Unie worden per thema beschreven aan de hand van een aantal indicatoren. Voor ieder thema worden indicatoren gepresenteerd die informatie geven over middelen die worden ingezet, over bestaande mogelijkheden en het gebruik dat daarvan wordt gemaakt en over uitkomsten, en de beleving daarvan onder burgers. Waar deze bestaan, worden per thema kwantitatieve beleidsdoelen vermeld.

4.1 Samenvattend beeld

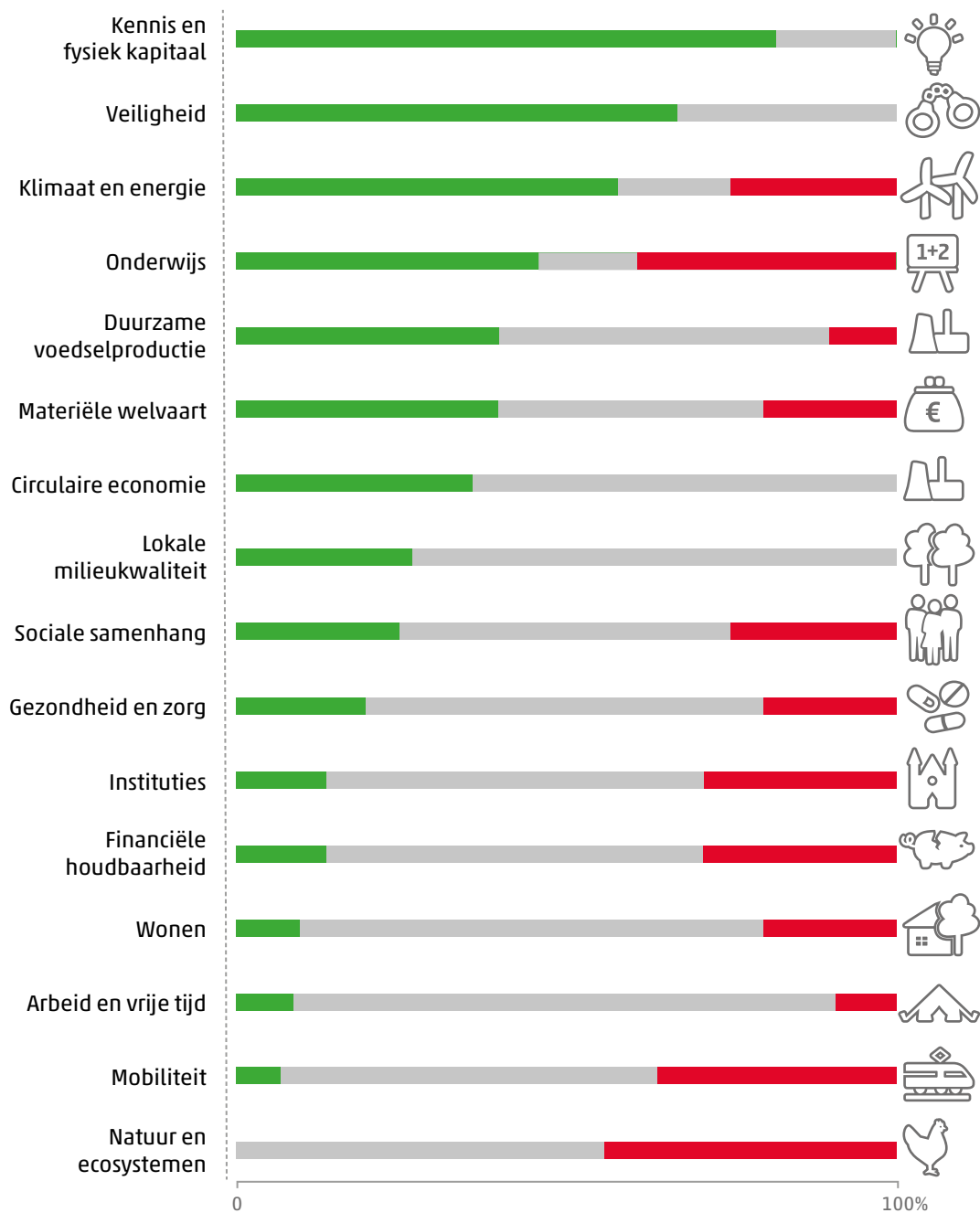
Voor zestien beleidsthema's is een verzameling indicatoren opgesteld die tezamen een beeld geven van de brede welvaart op een specifiek onderwerp. De indicatoren voor een thema geven een beeld van de middelen die worden ingezet, de mogelijkheden die er zijn, het gebruik dat van mogelijkheden wordt gemaakt, de uitkomsten, en de beleving daarvan onder burgers.

Figuren 4.1.1 en 4.1.2 geven op basis hiervan een samenvattend beeld van de trends in Nederland in de periode 2010–2017 en de positie van Nederland op de EU-ranglijst in het meest recente verslagjaar. Voor de meeste thema's is het beeld gemengd. In negen van de zestien beleidsthema's staat Nederland in het midden van de EU-ranglijst.

De meest opvallende uitkomsten:

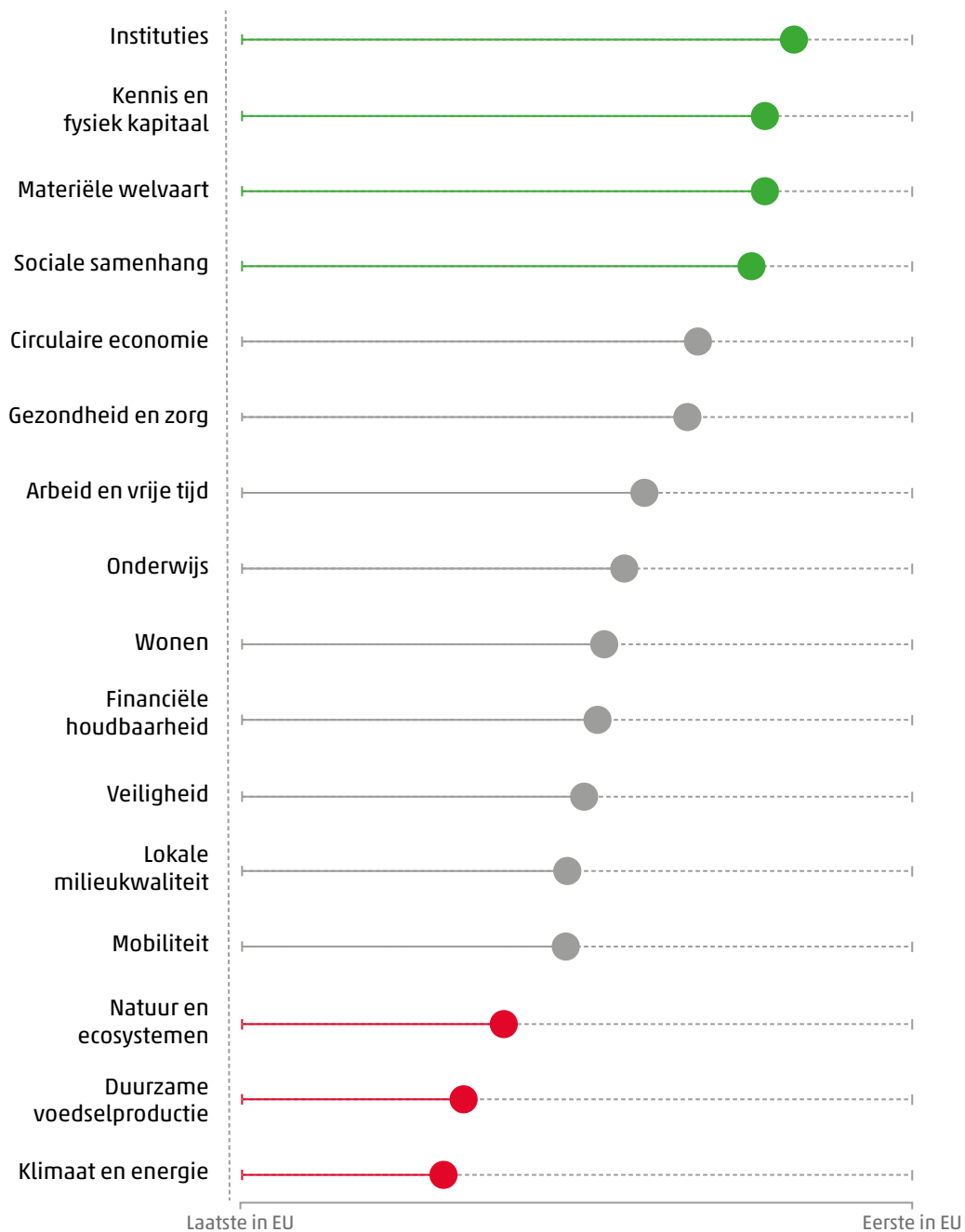
- Op het gebied van veiligheid en kennis en fysiek kapitaal gaat de brede welvaart in Nederland er overwegend op vooruit. Geen van de indicatoren voor deze thema's gaan er trendmatig op achteruit. Qua kennis en fysiek kapitaal staat Nederland bovendien hoog op de EU-ranglijst.
- Qua natuur en ecosystemen gaat Nederland er overwegend op achteruit in brede welvaart. Nederland staat wat dit betreft ook laag op de EU-ranglijst.
- Met klimaat en energie staat Nederland weliswaar laag op de EU-ranglijst, maar vertoont een meerderheid van de indicatoren een trendmatige stijging van de brede welvaart. Alleen de afnemende fossiele energiereserves, de toenemende invoer van fossiele energiedragers en het toenemende verbruik van aardolieproducten gaan tegen deze trend in.
- Nederland staat hoog op de EU-ranglijst bij de thema's materiële welvaart, sociale samenhang en instituties. Nederland staat laag op de EU-ranglijst bij duurzame voedselproductie.

4.1.1 Trends in Nederland van de brede welvaart voor zestien beleidsthema's (aandeel in het totale aantal indicatoren per thema)

Zie voor uitleg over de kleuren de tekstbox over kleurcodes in dit hoofdstuk.

4.1.2 Positie van de brede welvaart van Nederland binnen de EU voor zestien beleidsthema's (gemiddelde positie over totale aantal indicatoren per thema)

Zie voor uitleg over de kleuren de tekstbox over kleurcodes in dit hoofdstuk.

Kleurcodes

De Monitor gebruikt de kleuren van een stoplicht om de resultaten van verschillende indicatoren vergelijkbaar te maken. Voor iedere indicator wordt gekeken naar de richting van de lange-termijn trend in Nederland in de periode 2010–2017 en naar de positie van Nederland in de EU-28 in het meest recente jaar met voldoende observaties. Zie voor verdere uitleg hierover de Toelichting bij de Monitor (CBS, 2018c).

Voor trends is de betekenis van de kleuren:

GROEN

De trend beweegt in de richting die wordt geassocieerd met een stijging van de brede welvaart.

GRIJS

De trend stijgt of daalt niet significant. (In de dashboards is deze kleur weggelaten.)

ROOD

De trend beweegt in de richting die wordt geassocieerd met een daling van de brede welvaart.

Voor posities is de betekenis van de kleuren:

GROEN

Nederland staat in het bovenste kwart van de EU-ranglijst.

GRIJS

Nederland staat in het midden van de EU-ranglijst.

ROOD

Nederland staat in het onderste kwart van de EU-ranglijst.

Bij het bepalen van de kleurcodes is alleen gekeken naar de eerste-orde-effecten. Zo is een stijging van de individuele consumptie in de eerste orde goed voor de consument. In de tweede orde gaat hogere consumptie gepaard met milieuvervuiling, obesitas, waterverbruik en CO₂-uitstoot in andere landen, enzovoorts. Bij een beperkt aantal indicatoren is sprake van een afruil; daar is de kleur expliciet op 'grijs' gezet voor zowel de trend als de positie. Deze indicatoren zijn aangeduid in de tekst van dit hoofdstuk.

Wanneer Nederland voor een indicator een trend heeft die zich beweegt in de richting die wordt geassocieerd met een daling van de brede welvaart en binnen Europa een positie in het laagste kwart heeft, dan observeren wij in de monitor een 'rode' trend en een 'rode' positie. De kleurcode geeft de lezer het signaal dat hij of zij goed moet kijken naar het fenomeen waarvoor de indicator een indicatie geeft. Er is blijkbaar iets aan de hand. Hetzelfde geldt overigens voor een volledig groene indicator: daar gaat blijkbaar iets goed.

De kleuraanduidingen hebben slechts een signaalfunctie. Er is nadrukkelijk niet sprake van een normatieve duiding. De Monitor geeft aan hoe Nederland er op de uiteenlopende aspecten van brede welvaart voorstaat, en toont hierbij de afruilen waar we als samenleving mee worden geconfronteerd. Het is aan politiek en beleid om afwegingen te maken en beleidsconclusies te trekken. Speciaal voor deze Monitor is voor een aantal indicatoren een voorlopige schatting gemaakt voor 2017. Deze cijfers kunnen op een later moment worden bijgesteld. Deze cijfers zijn gemarkeerd in de dashboards.

4.2 Selectie van thema's en indicatoren

Dit hoofdstuk beschrijft zestien beleidsthema's die van belang zijn voor de brede welvaart. Deze thema's zijn gebaseerd op het CES-meetsysteem (UNECE/Eurostat/OECD, 2014), en sluiten aan bij de thema's in de dashboards in hoofdstuk 2. De verdeling van de maatschappelijke thema's is een andere, meer praktijkgerichte dan de verdeling in hoofdstuk 2. De keuze van indicatoren ligt niet voor jaren vast zoals die van hoofdstuk 2. De indicatoren veranderen mee met ontwikkelingen in de maatschappij en kunnen van jaar op jaar verschillen. Bij de uitwerking van de thema's is er zoveel mogelijk voor gezorgd dat onderwerpen die voorkomen in het Regeerakkoord en/of vallen onder het Europees beleid herkenbaar zijn. Bovendien is nadrukkelijk aansluiting gezocht bij de Sustainable Development Goals (SDGs), die voor veel terreinen doelstellingen geven.

4.2.1 Beleidsthema's in hoofdstuk 4

Beleidsthema's	CES-thema (TH)	Sustainable Development Goal (SDG)
Materiële welvaart	TH2 Consumptie en inkomen	SDG 8 Economie en werk, SDG 1 Armoede
Duurzame productie en consumptie: circulaire economie	TH15 Grondstoffen	SDG 12 Duurzame productie en consumptie, SDG 11 Duurzame steden SDG 9 Verduurzaming infrastructuur, bedrijvigheid en innovatie
Duurzame productie en consumptie: duurzame voedselproductie	TH3 Voedsel en voeding	SDG 12 Duurzame productie en consumptie, SDG 2 Voeding en duurzame voedselproductie
Gezondheid en zorg	TH4 Gezondheid	SDG 3 Gezondheid en welzijn, SDG 2 Voeding en duurzame voedselproductie
Arbeid en vrije tijd	TH5 Arbeid, TH8 Vrije tijd	SDG 8 Economie en werk
Onderwijs	TH6 Onderwijs	SDG 4 Onderwijs
Wonen	TH7 Wonen	SDG 11 Duurzame steden
Veiligheid	TH9 Veiligheid	SDG 16 Veiligheid en instituties
Lokale milieukwaliteit	TH10 Land en ecosystemen, TH11 Water en sanitatie, TH12 Luchtkwaliteit	SDG 2 Voeding en duurzame voedselproductie, SDG 6 Water en sanitatie, SDG 11 Duurzame steden
Natuur en ecosystemen	TH10 Land en ecosystemen	SDG 15 Land en bodem, SDG 14 Zee en kustwateren
Mobiliteit	TH10 Land en ecosystemen, TH18 Fysiek kapitaal	SDG 9 Verduurzaming infrastructuur, bedrijvigheid en innovatie
Klimaat en energie	TH13 Klimaat, TH14 Energiebronnen	SDG 13 Klimaatbescherming, SDG 7 Betaalbare en schone energie
Sociale samenhang	TH16 Vertrouwen	SDG 10 Sociale inclusie en ongelijkheid
Instituties	TH17 Instituties	SDG 16 Veiligheid en instituties
Kennis en fysiek kapitaal	TH19 Kenniskapitaal, TH18 Fysiek kapitaal	SDG 9 Verduurzaming infrastructuur, bedrijvigheid en innovatie, SDG 8 Economie en werk
Financiële houdbaarheid	TH20 Financieel kapitaal	SDG 8 Economie en werk

Voor ieder beleidsthema is een verzameling indicatoren van beperkte omvang samengesteld. De selectie van indicatoren is gebaseerd op een systematiek met beslisregels. Het doel van deze systematiek is om de verzameling indicatoren zo evenwichtig en neutraal mogelijk te maken. De indicatoren meten de middelen die worden ingezet, de bestaande mogelijkheden, het gebruik dat van mogelijkheden wordt gemaakt, de uitkomsten, en de beleving daarvan onder burgers. Meer informatie hierover staat in de Toelichting bij de Monitor Brede Welvaart (CBS, 2018c).

Er is een aantal indicatoren opgenomen in de dashboards die aanleiding kunnen geven tot discussie over de interpretatie ervan.

Ten eerste is er bij een aantal indicatoren voor middelen en mogelijkheden de vraag wat het verwachte effect is op brede welvaart. Voorbeelden zijn uitgaven aan gezondheidszorg, gewerkte uren in het onderwijs, en milieu-investeringen. De Monitor geeft aan wat het eerste-orde-effect is voor de brede welvaart. In principe is meer uitgaven, investeringen of gewerkte uren beter voor de brede welvaart. Of deze uitgaven, investeringen of gewerkte uren doelmatig zijn of 'nodig', hangt af van de gewenste uitkomsten en is aan het beleidsdebat. Het meetsysteem hanteert het uitgangspunt dat al deze aspecten (middelen, mogelijkheden, gebruik, uitkomsten en waardering) in samenhang gezien worden in dit debat.

Ten tweede zijn er een aantal specifieke indicatoren waarbij sprake kan zijn van een afruil. Deze zijn de indicator Milieubelastingen en -heffingen (in de dashboards Circulaire economie en Lokale milieukwaliteit), Cultuurgrond (in de Dashboards van Duurzame voedselproductie, Lokale milieukwaliteit en Natuur en ecosystemen), de indicatoren Gewerkte uren, Aandeel zzp'ers en Aandeel flexibele arbeid (in het Dashboard Arbeid en vrije tijd), en de indicator Prijsindex bestaande koopwoningen (in het Dashboard Wonen). Waar deze zes indicatoren ter sprake komen, worden in de tekst de afruilen beschreven. De zes indicatoren krijgen geen kleur toegekend in de dashboards, ook als er een significante trend berekend kan worden, en ook als Nederland hoog of laag staat.

De selectie van indicatoren, de statistische methoden waarmee de dashboards zijn samengesteld, en de beslisregels voor de observaties in de tekst worden beschreven in CBS (2018c). Voor sommige indicatoren is de internationale vergelijking gedaan op basis van data die conceptueel afwijken van de Nederlandse data die zijn gebruikt om de trendmatige ontwikkeling in kaart te brengen. Waar cijfers speciaal zijn gemaakt ten behoeve van de Monitor Brede Welvaart, is dit in de toelichting bij de dashboards aangegeven.

In totaal zijn 161 indicatoren opgenomen. Twee soorten indicatoren hebben voorrang gekregen bij de selectie:

- De eerste soort betreft indicatoren voor gekwantificeerde Nederlandse en Europese beleidsdoelen. Voor veel beleidsthema's zijn echter geen gekwantificeerde doelen bekend.
- De tweede soort betreft indicatoren voor de Sustainable Development Goals. Van de 161 indicatoren zijn 54 een SDG-indicator (CBS, 2018a). Daarvan komen er 36 oorspronkelijk uit het CES-meetsysteem.¹⁾

Bij alle beleidsthema's is gezocht naar indicatoren die afkomstig zijn uit een betrouwbare bron, die zo tijdig mogelijk zijn, internationaal vergelijkbaar zijn en door de tijd heen consistent gemeten worden. Bij gelijke geschiktheid van indicatoren gaf datakwaliteit de doorslag.

In een aantal gevallen weegt de beleidsrelevantie zwaarder dan de datakwaliteit. Van de 161 indicatoren hebben acht indicatoren 2014 als het meest recente jaar voor Nederland en één het jaar 2012. Internationale gegevens ontbreken bij 28 indicatoren. De trendmatige ontwikkeling kan niet worden berekend voor zes indicatoren omdat er te weinig datapunten zijn in de periode 2010–2017 (zie CBS, 2018c). Dit betreft de mDNI (in het dashboard Circulaire economie), Vrije tijd (Arbeid en vrije tijd), de PISA scores wiskunde en lezen (Onderwijs), Scheefhuur (Wonen) en Tevredenheid met familielevens (Sociale Samenhang). In de komende edities van de Monitor zal worden gewerkt aan het verhogen van de datakwaliteit. Waar nodig worden nieuwe indicatoren ontwikkeld.

De keuze van beleidsthema's en indicatoren is besproken met planbureaus (CPB, SCP en PBL), een interdepartementale klankbordgroep waaraan vrijwel alle ministeries deelnemen, de gebruikersraden van het CBS en externe wetenschappelijk experts. De eindverantwoordelijkheid voor de keuzes ligt uiteraard bij het CBS.

¹⁾ De SDG-publicatie (CBS, 2018a) is een update en uitbreiding van de eerste meting van de SDGs voor Nederland (CBS, 2016a). Het omvat ruim 170 metingen (inclusief uitsplitsingen naar bijvoorbeeld mannen en vrouwen, en dubbeltelling van indicatoren die in meerdere SDGs voorkomen). Hiervan komen er ruim 50 oorspronkelijk uit het CES-meetsysteem. Deze CES-indicatoren zijn indertijd ter beschikking gesteld en continu bijgewerkt tot begin februari 2018 naar de recentste cijfers ten bate van de SDG-publicatie. Overigens zijn er ook Groene groei-indicatoren opgenomen in het voorliggende hoofdstuk (CBS, 2018b).

4.3 Materiële welvaart

Relevantie van het beleidsthema voor de brede welvaart

Consumptie en inkomen bepalen in belangrijke mate hoe welvarend en tevreden mensen zich voelen in het hier en nu. Vanuit individueel perspectief wordt materiële welvaart bepaald door de bestedingsruimte en wat ervoor te koop is. Mensen kunnen van hun vrij besteedbaar inkomen consumeren, investeren, sparen of beleggen. Daar ontlenen ze een bepaald nut en/of voldoening aan.

“We staan er economisch goed voor. Maar wie inzoomt, ziet dat te veel mensen daar nog niet van meeprofiteren”

Regeerakkoord 2017–2021, paragraaf 2.1 Arbeidsmarkt en sociale zekerheid, p.22

CES-thema TH2 Consumptie en inkomen. SDG 8 Economie en werk, SDG 1 Armoede (zie tabel 4.2.1)

Gekwantificeerde beleidsdoelstellingen

- De EU2020-doelstelling is dat er minimaal 20 miljoen minder mensen zijn met risico op armoede of sociale uitsluiting in 2020. Dit is vertaald naar de Nederlandse situatie als: er zijn 100 duizend personen (van 0 tot en met 64 jaar) minder in huishoudens die zonder werk zitten, ten opzichte van 2008 (Ministerie van EZ, 2017a; EC, 2010).

Dashboard

- Het aantal mensen met risico op armoede of sociale uitsluiting (als percentage van de bevolking) neemt toe van 15,1 procent in 2010 naar 16,7 procent in 2016. Hiermee lijkt de doelstelling van een daling in het aantal mensen met risico op armoede uit zicht te raken. Vergeleken met de andere EU-landen is het risico wel vrij laag (3^e positie in 2016).
- De individuele consumptie was 23,7 duizend euro per persoon in 2010. Door de crisis daalde de consumptie naar 23,0 duizend in 2014, om pas in 2017 boven het oude niveau te komen (23,8 duizend, in prijzen 2010). Dit heeft een negatief effect gehad op de brede welvaart, al is de achtjarige trend tussen 2010 en 2017 wat dit betreft neutraal. De Nederlandse consumptie was en is echter nog steeds relatief hoog binnen de EU (4^e van 15 EU-landen in 2017).
- Het beschikbaar inkomen weerspiegelt de ruimte die iemand heeft voor onder andere consumptie. Het alternatief beschikbaar inkomen²⁾ is toegenomen van 22,3 duizend euro per inwoner in 2010 tot 23,6 duizend in 2016. Tussen 2015 en 2016 is een daling te zien. Wel is in 2016 de mediane dynamische koopkracht³⁾ 2,7 procent hoger dan in 2015. De koopkrachtontwikkeling is positief sinds 2014, na twee jaren van daling.

²⁾ Het alternatief beschikbaar inkomen is het bruto beschikbaar inkomen van huishoudens, inclusief sociale overdrachten in natura, omgerekend naar koopkrachtstandaard.

³⁾ Als het nominale inkomen sterker stijgt dan de prijzen van consumptiegoederen en diensten, stijgt het reële inkomen en neemt de koopkracht toe. De dynamische koopkracht kan door allerlei oorzaken veranderen, zoals een loonsverhoging, promotie, het aanvaarden van (ander) werk en pensionering of wijzigingen in de huishoudenssamenstelling.

4.3.1 Dashboard Materiële welvaart

In dit dashboard staat voor iedere indicator achtereenvolgens het meest recente cijfer voor Nederland, de trend in de periode 2010-2017, een grafiek van de EU-ranglijst en de positie van Nederland in de EU.

Materiële welvaart

Trend in NL

€23 573 per inwoner (koopkrachtstandaard) in 2016

Alternatief beschikbaar inkomen

2,7% verandering van koopkracht in 2016

Mediane dynamische koopkrachtontwikkeling

€23 759 per inwoner in prijzen van 2010 in 2017

Werkelijke individuele consumptie

16,7% van de bevolking in 2016

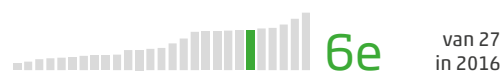

Risico op armoede of sociale uitsluiting

77,0% van consumenten 15 jr e.o. verwacht gelijke of betere situatie in 2016

Verwachting voor eigen financiële situatie

Positie in EU

4.4 Duurzame productie en consumptie: circulaire economie

Relevantie van het beleidsthema voor de brede welvaart

Productie en consumptie kunnen schade toebrengen aan de natuurlijke omgeving in het hier en nu. Het verduurzamen van productie en consumptie kan deze schade beperken. Dit heeft meteen ook invloed op de omgeving in de toekomst. Op dit moment zijn er twee beleidsthema's op dit terrein: Circulaire economie en Duurzame voedselproductie. In een circulaire economie wordt de hele keten van productie en consumptie gesloten. Er zijn geen minerale of fossiele grondstoffen meer nodig en afval wordt geheel hergebruikt. Op de weg naar deze circulaire economie neemt het verbruik van deze grondstoffen af en de hoeveelheid afval eveneens. Consumenten en bedrijven worden daarbij bewuster van hun keuzes, bij aankopen en verbruik.⁴⁾

“Als onderdeel van de klimaatopgave worden de afspraken uit het rijksbrede programma circulaire economie en de transitieagenda's uit het Grondstoffenakkoord uitgevoerd”

Regeerakkoord 2017–2021, paragraaf 3.5 Leefomgeving, p.46

CES-thema's TH15 Grondstoffen. SDG 12 Duurzame productie en consumptie, SDG 11 Duurzame steden, SDG 9 Verduurzaming infrastructuur, bedrijvigheid en innovatie (zie tabel 4.2.1)

Gekwantificeerde beleidsdoelstellingen

- Het klimaatakkoord van Parijs (VN, 2015), dat als hoofddoel heeft de uitstoot van broeikasgassen en het gebruik van fossiele brandstoffen terug te brengen, heeft een duidelijke link met de circulaire economie, waarin grondstoffen, afval en emissies naar bodem, water en lucht centraal staan. In het dashboard is opgenomen: het milieu-Duurzaam Nationaal Inkomen (mDNI), een indicator voor een duurzaam productieniveau.
- De hoeveelheid (huishoudelijk en bedrijfs-) afval groeit niet verder mee met de economie (ontkoppeling) (Ministerie van I&W, 2017). In het dashboard is opgenomen de hoeveelheid gemeentelijk afval per inwoner.
- In tien jaar tijd halvering van de hoeveelheid afval die de keten verlaat (dus niet wordt gerecycled, gecomposteerd, of in energie omgezet) van bijna 10 Mton in 2012 naar minder dan 5 Mton in 2022 (Ministerie van I&W, 2017). In het dashboard is opgenomen het percentage gerecycled gemeentelijk afval per inwoner.
- Eindige en/of milieuschadelijke grondstoffen: Het Rijksbrede programma (Ministerie van I&M, 2016; Ministeries van I&W en EZ, 2018) wil het gebruik van abiotische grondstoffen halveren in 2030 (ten opzichte van 2014⁵⁾) en de Nederlandse economie volledig circulair laten zijn in 2050. In het dashboard zijn opgenomen de grondstoffenproductiviteit en grondstoffenvoetafdruk.

⁴⁾ Zie ook Potting e.a. (2018) over het meten van circulaire economie.

⁵⁾ Zie Potting e.a. (2018).

Dashboard

- Het milieu-Duurzaam Nationaal Inkomen (mDNI) is gestegen van 52 procent van het netto nationaal inkomen in 2000 naar 65 procent in 2015.⁶⁾ Dit is positief voor toekomstige generaties. Het toont echter aan dat er nog een fors gat zit tussen het huidige productieniveau en een duurzaam productieniveau dat het milieu niet te veel aantast. Tevens blijkt er uit dat aan de transitie naar een meer duurzame samenleving een prijskaartje hangt.
- Bij de inzameling van gemeentelijk afval per inwoner staat Nederland er minder goed voor met een 20^e plaats tussen 26 landen, ondanks een daling van 607 kg per inwoner in 2010 naar 560 kg in 2016.⁷⁾ Met recycling als percentage van het totaal ingezameld gemeentelijk afval scoort Nederland wel hoog als 4^e van 25 EU-landen in 2016.⁸⁾ Het recyclingpercentage stijgt sinds 2010, en is nu meer dan 53 procent. De doelstellingen voor ontkoppeling van afval en economische groei, en van meer recycling van afval, komen hiermee in zicht.
- De Nederlandse grondstoffenproductiviteit steeg van 3,27 euro per kg grondstof (prijzen 2010) in 2010 naar 4,20 euro in 2016, en is de hoogste binnen de EU. De grondstoffenvoetafdruk daarentegen is relatief slecht, als 18^e tussen 27 EU-landen in 2010. Wel is de voetafdruk na 2010 enigszins afgenomen, van ruim 11 ton per inwoner naar ruim 8 ton in 2016. Of dit leidt tot een halvering van het gebruik van abiotische grondstoffen in 2030, is nog niet te zeggen.
- Door milieubelastingen en -heffingen probeert de overheid gedragsverandering te bewerkstelligen. Kanttekening is dat belastingheffing niet per definitie positief is voor prikkels, dit hangt van het type maatregelen af. Belastingen hebben een mogelijk negatief effect op een ander deel van brede welvaart: inkomen en consumptie. In 2016 bedroegen de milieubelastingen en -heffingen 8,7 procent van de belastinginkomsten en sociale premies ontvangen door de overheid. Nederland zakt op de EU-ranglijst sinds 2009, van een 2^e naar een 9^e plek in 2016.
- Het binnenlandse materialenverbruik is afgenomen, van ruim 11 ton per inwoner in 2010 naar iets minder dan 10 ton in 2016. De Nederlandse positie binnen de EU was altijd al hoog, met in 2016 een 4^e plaats tussen 28 landen.

⁶⁾ Het mDNI is het maximaal haalbare productieniveau waarbij met de beschikbare technologie de essentiële gebruiksmogelijkheden van de fysieke omgeving (ofwel milieufuncties) beschikbaar blijven voor komende generaties. Komt de productie boven dit niveau, dan wordt er schade toegebracht aan deze milieufuncties, ten koste van toekomstige generaties. Hueting en De Boer (2018) schatten de mDNI voor de jaren 2000, 2005 en 2015.

⁷⁾ Idealiter wordt het totaal aan afval gemeten. Hiervoor zijn echter nog geen tijdige gegevens beschikbaar.

⁸⁾ Dit betreft recycling van materialen en compostering.

4.4.1 Dashboard Duurzame productie en consumptie: circulaire economie

In dit dashboard staat voor iedere indicator achtereenvolgens het meest recente cijfer voor Nederland, de trend in de periode 2010-2017, een grafiek van de EU-ranglijst en de positie van Nederland in de EU.

Circulaire economie

Trend in NL

8,7% van belastinginkomsten en sociale premies ontvangen door overheid in 2016
Milieubelastingen en -heffingen ^{B)} ↓

3,7% van de totale investeringen in lopende prijzen in 2015
Milieu-investeringen

2,4% van het bruto binnenlands product in 2015
Toegevoegde waarde milieusector ↑

2,0% van de totale werkgelegenheid in 2015
Werkgelegenheid milieusector

82,0% van de top-100 bedrijven publiceert een MVO jaarverslag in 2017
MVO jaarverslagen bedrijven

9,7 1 000 kg per inwoner in 2016
Binnenlands materialenverbruik

560 kilogram per inwoner in 2016
Gemeentelijk afval ↓

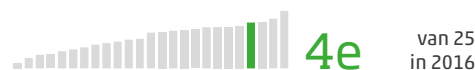
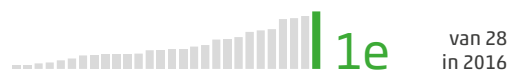
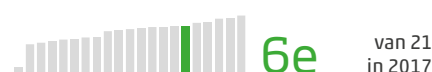
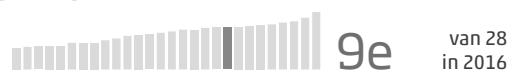
€4,20 per kilogram in prijzen van 2010 in 2016
Grondstoffenproductiviteit ↑

8,1 1 000 kilogram per inwoner in 2016
Grondstoffenvoetafdruk

53,1% van de totale hoeveelheid ingezameld gemeentelijk afval in 2016
Recycling van gemeentelijk afval ↑

65,4% van het netto nationaal inkomen in 2015
Milieu-Duurzaam Nationaal Inkomen (mDNI)

Positie in EU

^{B)} Deze indicator heeft de kleur grijs gekregen, ook als er een significante trend berekend kan worden, en ook als Nederland hoog of laag staat. Dit heeft te maken met afruilen die in de tekst beschreven worden.

4.5 Duurzame productie en consumptie: duurzame voedselproductie

Relevantie van het beleidsthema voor de brede welvaart

Productie en consumptie kunnen schade toebrengen aan de natuurlijke omgeving in het hier en nu. Het verduurzamen van productie en consumptie kan deze schade beperken. Dit heeft meteen ook invloed op de omgeving in de toekomst. Op dit moment zijn er twee beleidsthema's op dit terrein: Circulaire economie en Duurzame voedselproductie. De noodzaak tot verduurzaming speelt momenteel sterk bij voedselproductie. Landbouw en veeteelt beïnvloeden met het gebruik van land, energie, water en chemische middelen het milieu en de biodiversiteit. Daarnaast heeft bijvoorbeeld antibiotica mogelijk effecten op het welzijn en de gezondheid van vee, en uiteindelijk planten, dieren en mensen.

“Onze agro-foodsector kan een belangrijke bijdrage leveren aan een duurzame voedselvoorziening (..). Het beleid is erop gericht dit potentieel te benutten, binnen de geldende natuur- en milieunormen”

Regeerakkoord 2017–2021, paragraaf 3.4 Landbouw, voedsel, natuur, visserij en dierenwelzijn, p.43

CES-thema's TH3 Voedsel en voeding, SDG 12 Duurzame productie en consumptie, SDG 2 Voeding en duurzame voedselproductie (zie tabel 4.2.1)

Gekwantificeerde beleidsdoelstellingen

- Nederland hanteert de door de VN gestelde Sustainable Development Goal 12.3 om in 2030 de voedselverspilling per capita ten opzichte van 2015 te halveren (Ministerie van EZ, 2017b). Voor voedselverspilling zijn weinig goede data beschikbaar. Daarom is in deze editie van de Monitor de indicator organisch afval opgenomen in het dashboard.

Dashboard

- De hoeveelheid organisch afval (als een ruwe indicatie van voedselverspilling)⁹⁾ is toegenomen van 726 kg per inwoner in 2004 naar 878 kg in 2010, en sindsdien niet noemenswaardig veranderd. Internationaal gezien is de hoeveelheid erg hoog. Nederland staat met dit type afval op de laatste plaats in de EU in 2014. Om te kunnen beoordelen of de doelstelling van halvering van voedselverspilling behaald kan worden, is eerst een betere indicator nodig met meer data.
- De hoeveelheid cultuurgrond als aandeel van de totale landoppervlakte is afgenomen van 45,1 procent in 2010 tot ongeveer 43 procent in 2017. Hier kan sprake zijn van een afruil in brede welvaart. Minder landbouw kan negatief zijn voor brede welvaart. Maar het kan ook positief uitpakken voor de lokale milieukwaliteit of de natuur, afhankelijk van of er bebouwing of natuur voor in de plaats komt. Nederland staat met cultuurgrond

⁹⁾ Organisch afval bestaat uit dierlijk afval, gemengd voedselafval en plantaardig afval.

in de middenmoot als 15^e binnen de EU in 2016. De productiviteit van de Nederlandse landbouw is echter wel de hoogste van alle EU-landen in 2016.

- Van de mogelijkheden om de Nederlandse landbouw te verduurzamen wordt nog maar in beperkte mate gebruik gemaakt. Van het areaal cultuurgrond is 3 procent in 2016 in gebruik voor biologische landbouw en veeteelt.¹⁰⁾ Daarmee bezet Nederland de 24^e plaats in de EU-28. Ondanks een verdubbeling van de relatieve omvang van de biologische landbouw sinds 2000 (toen 1,6 procent), blijft Nederland onderaan de ranglijst staan.
- De veestapeldichtheid in Nederland stond in 2000 op 3,59 grootvee-eenheden per hectare, zakte naar 3,15 in 2003 en steeg daarna naar 3,74 in 2017.¹¹⁾ De veestapeldichtheid in Nederland was het hoogst van alle EU-landen in 2013, wat mogelijk niet positief uitpakt voor welzijn van het vee (minder oppervlakte per individueel dier) en het mestoverschot.
- Ook de trend in het aandeel duurzame stallen¹²⁾ in het totaal aantal stallen valt op. Dit is gestegen van minder dan 1 procent in 2001 naar 13,6 procent in 2016.¹³⁾ Voor de gezondheid van vee en consument is het positief dat het antibioticagebruik in de veehouderij is afgenomen.

¹⁰⁾ Er kunnen overigens verschillende nuancerings gezet worden bij de duurzaamheid van de diverse soorten landbouw, zoals conventionele, biologische, of verticale landbouw. Dit is een afweging van verschillende duurzaamheidsaspecten, zoals landgebruik, bestrijdingsmiddelen, bodemkwaliteit, energieverbruik en welzijn van vee.

¹¹⁾ De grootvee-eenheid is de referentie-eenheid waarmee verschillende soorten vee van verschillende leeftijden worden opgeteld. De referentie is de voedingsvereiste voor een melkkoe die jaarlijks 3000 kilogram melk levert.

¹²⁾ Duurzame stallen voldoen aan criteria van keurmerken, voornamelijk de Maatlat Duurzame Veehouderij en het Beter Leven keurmerk.

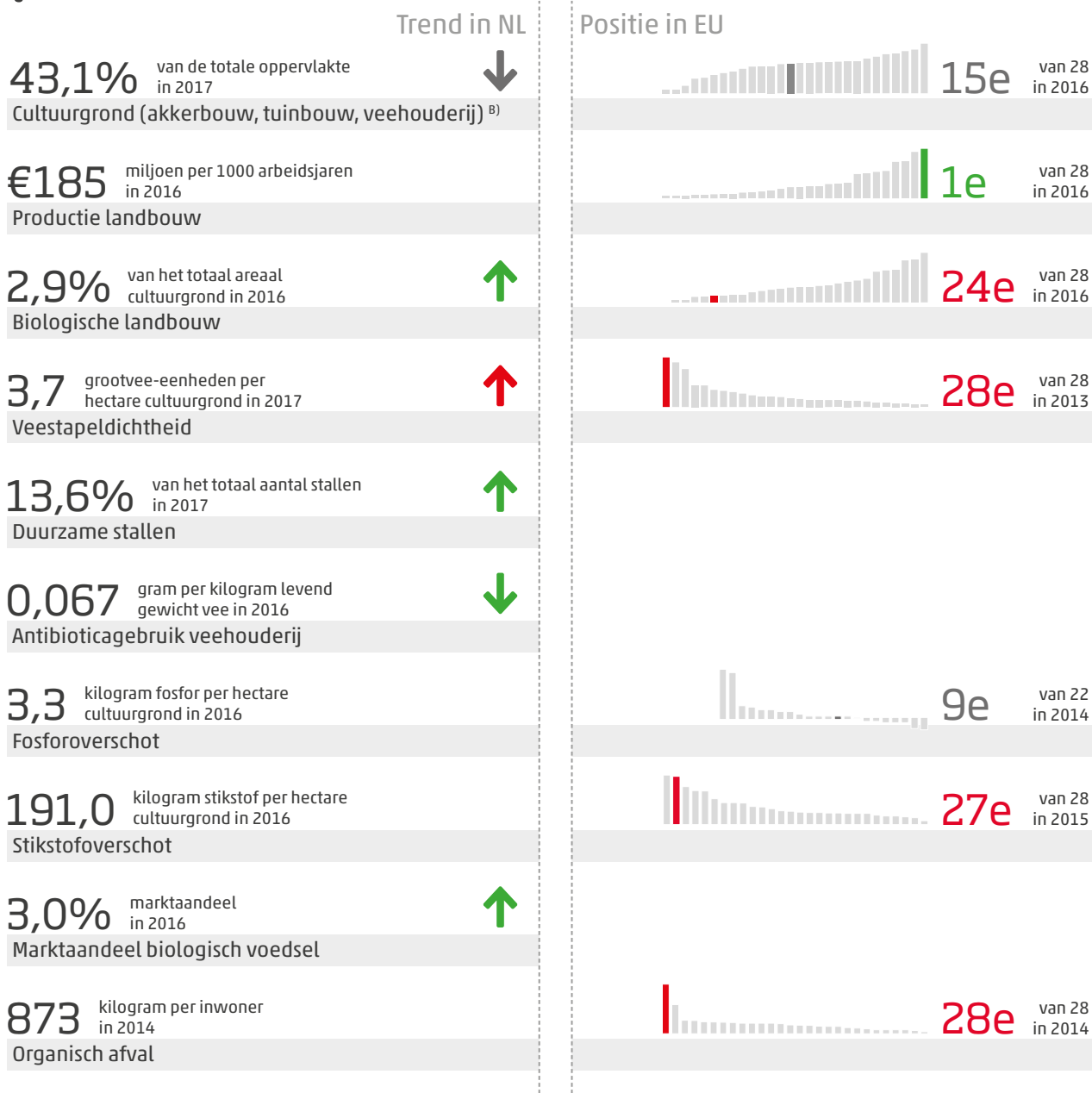
¹³⁾ Opgemerkt moet worden dat de toename wel deels een gevolg is van de afname in het totaal aantal stallen door schaalvergroting in de veehouderij.

4.5.1 Dashboard Duurzame productie en consumptie: duurzame voedselproductie

In dit dashboard staat voor iedere indicator achtereenvolgens het meest recente cijfer voor Nederland, de trend in de periode 2010–2017, een grafiek van de EU-ranglijst en de positie van Nederland in de EU.

Duurzame voedselproductie

^{B)} Deze indicator heeft de kleur grijs gekregen, ook als er een significante trend berekend kan worden, en ook als Nederland hoog of laag staat. Dit heeft te maken met afruilen die in de tekst beschreven worden.

4.6 Gezondheid en zorg

Relevantie van het beleidsthema voor de brede welvaart

Gezonde mensen zijn meestal economisch productiever, gewoonlijk sociaal actiever in de samenleving, en vaker gelukkig dan minder gezonde mensen. Gezond zijn draagt hiermee direct bij aan de brede welvaart in het hier en nu. En als mensen gezond kunnen blijven zullen deze effecten voortduren in de toekomst. Gedrag en omgeving beïnvloeden de fysieke en geestelijke gezondheid van individuen. Dit kan ook leiden tot specifieke ziektes en sterfte, zoals welvaartsziekten en zelfdoding. De levensverwachting wordt mede bepaald door gezondheid en zorg, alsook de subjectieve waardering van de fysieke en psychische gezondheid. Het doel van de zorg is om negatieve effecten op de gezondheid tegen te gaan, en daarvoor worden middelen ingezet (preventie, verzorging en genezing).

“Niet voor niets behoort onze zorg tot de beste van Europa. Tegelijkertijd maken veel mensen zich zorgen of de zorg die zij nodig hebben er wel is en of zij die kunnen betalen”

Regeerakkoord 2017–2021, paragraaf 1.4 Zorg, p.13

CES-thema TH4 Gezondheid. SDG 3 Gezondheid en welzijn, SDG 2 Voeding en duurzame voedselproductie (zie tabel 4.2.1)

Gekwantificeerde beleidsdoelstellingen

- Geen kwantitatieve doelstellingen.

Dashboard

- Nederland staat in de top van de Europese ranglijst wat betreft de uitgaven aan de gezondheidszorg als percentage van het bbp en het aantal gewerkte uren in de zorg per inwoner.¹⁴⁾
- Het percentage mensen met overgewicht (BMI vanaf 25) is toegenomen naar iets meer dan de helft in 2016, hoewel de stijging de laatste drie jaar feitelijk gestopt is. Internationaal zit Nederland in de middenmoot in 2014, als 6^e van 18 EU-landen.
- De trends in de gezonde levensverwachting en de psychisch gezonde levensverwachting bij mannen zijn positief, maar neutraal bij vrouwen. Internationaal is de gezonde levensverwachting van Nederlandse mannen en vooral die van Nederlandse vrouwen niet hoog (respectievelijk een 15^e en een 22^e plaats van 28 EU-landen in 2015).
- Het percentage mensen dat de eigen gezondheid goed of zeer goed vindt neemt trendmatig af, en is in 2017 iets minder dan 80 procent van de bevolking van 12 jaar en ouder. Dit is echter relatief hoog vergeleken met andere EU-landen. Nederland heeft de 3^e positie binnen de EU in 2016.

¹⁴⁾ De gewerkte uren in de zorg omvatten de gezondheidszorg (cure) en verzorging en welzijn (care).

4.6.1 Dashboard Gezondheid en zorg

In dit dashboard staat voor iedere indicator achtereenvolgens het meest recente cijfer voor Nederland, de trend in de periode 2010-2017, een grafiek van de EU-ranglijst en de positie van Nederland in de EU.

Gezondheid en zorg

Trend in NL

10,5% van het bruto binnenlands product in 2016
Uitgaven gezondheidszorg

96,3 gewerkte uren per inwoner in 2017
Gewerkte uren in de zorg

22,7% van de bevolking van 12 jaar e.o. rookt in 2016
Roken

50,2% van de bevolking van 20 jaar en ouder in 2016
Overgewicht ↑

64,9 jaren bij geboorte in 2016
Gezonde levensverwachting mannen ↑

63,3 jaren bij geboorte in 2016
Gezonde levensverwachting vrouwen

73,7 jaren bij geboorte in 2016
Psychisch gezonde levensverwachting mannen ↑

72,5 jaren bij geboorte in 2016
Psychisch gezonde levensverwachting vrouwen

79,3% van bevolking 12 jr e.o. vindt eigen gezondheid (zeer) goed in 2017
Ervaren gezondheid ↓

79,0 somscore op de MHI-5 voor bevolking van 12 jaar en ouder in 2017
Beoordeling psychische gezondheid

Positie in EU

4.7 Arbeid en vrije tijd

Relevantie van het beleidsthema voor de brede welvaart

Zowel arbeid als vrije tijd dragen in belangrijke mate bij aan de brede welvaart van individuen in het hier en nu. Werk is belangrijk voor mensen voor het genereren van inkomen, deelname aan de samenleving, en hun eigenwaarde. Als mensen niet (meer) kunnen werken terwijl ze dat wel willen, heeft dit vaak negatieve effecten op hun brede welvaart later. Voor veel mensen is het van belang of ze aan werk kunnen komen, niet te lang werkloos blijven, wat voor werkrelatie ze hebben (vast, flexibel of zzp), en kunnen werken zonder te veel stress of onzekerheid. Daarnaast geeft vrije tijd ook zin aan het leven van veel mensen. Ze gebruiken deze voor ontspanning, sociale contacten, sporten en persoonlijke ontwikkeling.¹⁵⁾ Hierbij hebben mensen veel vrijheid en autonomie vergeleken met andere activiteiten, zoals school en werk. Verdiensten, en invulling van werk en vrije tijd geven voldoening en beloning.

“De economie vraagt om een nieuw evenwicht tussen zekerheid en kansen”

Regeerakkoord 2017–2021, paragraaf 2.1 Arbeidsmarkt en sociale zekerheid, p.22

CES-thema's TH5 Arbeid, TH8 Vrije tijd. SDG 8 Economie en werk (zie tabel 4.2.1)

Gekwantificeerde beleidsdoelstellingen

- De EU2020-doelstelling voor arbeidsparticipatie is een netto arbeidsparticipatie van 75 procent of hoger voor 20–64-jarigen. De Nederlandse vertaling hiervan is een bruto arbeidsparticipatie voor 20–64-jarigen van tenminste 80 procent (Ministerie van EZ, 2017a; EC, 2010). In het dashboard is opgenomen de netto arbeidsparticipatie voor de bevolking 15–74 jaar, en ook het werkloosheidspercentage.¹⁶⁾

Dashboard

- De netto arbeidsparticipatie bedroeg in 2017 bijna 67 procent van de bevolking van 15 en met 74 jaar. Internationaal gezien heeft Nederland een relatief hoge arbeidsparticipatie (5^e). De doelstelling van een bruto arbeidsparticipatie van tenminste 80 procent voor 20–64-jarigen is overigens al gehaald en staat op bijna 82 procent in 2017.^{17) 18)}
- Voor werkenden is het belangrijk of er sprake is van onzekerheid over de arbeidspositie en loon. Het aantal werkenden in flexibele arbeidsrelaties en zzp'ers is in de afgelopen

¹⁵⁾ Vrijwilligerswerk valt niet onder vrije tijd.

¹⁶⁾ Het CBS heeft een aantal jaren geleden op verzoek van planbureaus en ministeries gekozen voor netto arbeidsparticipatie volgens de ILO-definitie als standaardindicator, vanwege de internationale vergelijkbaarheid. De leeftijdsgroep 15–74 jaar is in lijn met de andere arbeidsindicatoren in het dashboard.

¹⁷⁾ Dit is speciaal berekend op basis van cijfers over arbeidsdeelname van 15–19-jarigen en 15–64-jarigen op CBS Open Data.

¹⁸⁾ De indicator Beroepsbevolking (als percentage van de totale bevolking) in het dashboard moet niet verward worden met bruto arbeidsparticipatie (dit laatste is de beroepsbevolking ten opzichte van de bevolking in dezelfde leeftijdsgroep).

4.7.1 Dashboard Arbeid en vrije tijd

In dit dashboard staat voor iedere indicator achtereenvolgens het meest recente cijfer voor Nederland, de trend in de periode 2010-2017, een grafiek van de EU-ranglijst en de positie van Nederland in de EU.

Arbeid en vrije tijd

Trend in NL

52,6% van de totale bevolking in 2017
Beroepsbevolking

66,7% van de bevolking van 15-74 jaar in 2017
Netto arbeidsparticipatie

4,9% van de beroepsbevolking in 2017
Werkloosheid

1,8% van de beroepsbevolking was een jaar of langer werkloos in 2017
Langdurige werkloosheid

12,3% van de werkzame beroepsbevolking in 2017
Aandeel zzp-ers ^{B)}

22,7% van de werkzame beroepsbevolking in 2017
Aandeel werknemers met flexibele arbeidsrelatie ^{B)}

27,5 gewerkte uren per werkzame persoon per week in 2017
Gewerkte uren ^{B)}

404 minuten per persoon per dag in 2016
Vrije tijd

€26,50 per uur in 2016
Uurloon werknemers

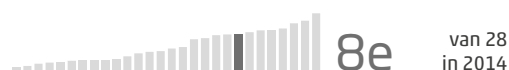
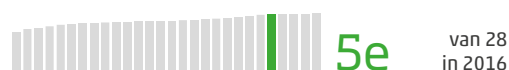
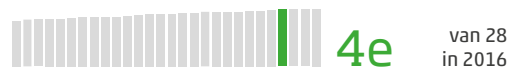

74,0% van de bevolking van 18 jaar e.o. was (zeer) tevreden in 2017
Tevredenheid met vrije tijd

77,0% van consumenten 15 jr e.o. verwacht gelijke of betere situatie in 2016
Verwachting voor eigen financiële situatie

Positie in EU

^{B)} Deze indicator heeft de kleur grijs gekregen, ook als er een significante trend berekend kan worden, en ook als Nederland hoog of laag staat. Dit heeft te maken met afruilen die in de tekst beschreven worden.

jaren toegenomen. In 2017 was 35 procent van de werkzame beroepsbevolking zzp'er of flexwerker, terwijl dat in 2003 nog 22 procent was. Internationaal gezien is het aandeel flexwerkers en zzp'ers erg hoog. Binnen de EU staat Nederland laag met een 24^e plaats bij flexibele arbeidsrelaties en een 22^e bij zzp'ers in 2016. Bij deze indicatoren leeft de vraag of er een positief of negatief effect op brede welvaart is. Sommigen kiezen bewust voor zelfstandigheid of flexibiliteit vanwege de vrijheid. Een deel van de zzp'ers werkt naast een vaste baan, waardoor zij mogelijk relatief weinig onzekerheid ervaren.¹⁹⁾ Daartegenover zijn er ook flexwerkers en zzp'ers voor wie de bestaanszekerheid kleiner is dan voor vaste werknemers. Flexibele arbeid kan trouwens ook concurrentie betekenen voor vaste werknemers, en daarmee hun baanzekerheid verminderen.

- Het gemiddelde bruto uurloon neemt trendmatig toe. Het Nederlandse mediane uurloon is redelijk hoog binnen de EU, waar Nederland op de 8^e plaats staat in 2014.²⁰⁾
- De tevredenheid over vrije tijd neemt trendmatig af. In 2017 is 74 procent van de mensen (zeer) tevreden over de vrije tijd. Vergeleken met andere EU-landen stak Nederland nog gunstig af als 3^e in 2013.²¹⁾

¹⁹⁾ Het CBS definieert overigens een werkende pas als zzp'er als deze de meeste tijd besteedt aan werk als zelfstandige, naast een eventuele vaste baan.

²⁰⁾ Merk op dat de definitie voor de trend in Nederland het gemiddeld uurloon betreft (CBS cijfers), en in de internationale vergelijking het mediane uurloon (Eurostat cijfers).

²¹⁾ Bij de indicator Gewerkte uren kan een afruil zijn tussen arbeid en vrije tijd.

4.8 Onderwijs

Relevantie van het beleidsthema voor de brede welvaart

Mensen met een hoger opleidingsniveau zijn in het hier en nu gemiddeld genomen tevredener en gezonder, en hebben meer mogelijkheden voor maatschappelijke participatie. Ook voorziet onderwijs de huidige en toekomstige werkenden van vaardigheden die nodig zijn om te werken in een kennisintensieve omgeving. Onderwijsinstellingen en docenten dragen zorg voor goed en betaalbaar onderwijs. Dit gaat dwars door alle levensfasen heen, van voorschoolse educatie tot 'een leven lang leren'. Dit bepaalt de opleidingsniveaus en vaardigheden van de volwassen bevolking. Vaardigheden van leerlingen kunnen worden gerelateerd aan de kwaliteit van het onderwijs.

“Goed onderwijs brengt het beste in mensen naar boven, voorkomt en verkleint achterstanden en helpt talenten zich optimaal te ontwikkelen”

Regeerakkoord 2017–2021, paragraaf 1.3 Onderwijs en onderzoek, p.9

CES-thema TH6 Onderwijs. SDG 4 Onderwijs (zie tabel 4.2.1)

Gekwantificeerde beleidsdoelstellingen

- De EU2020-doelstelling is dat het aandeel tertiair of hoger opgeleiden in de bevolking van 30–34 jaar tenminste 40 procent is in 2020. Voor Nederland is dat vertaald als 'meer dan 40 procent' in 2020 (Ministerie van EZ, 2017a; EC, 2010).
- De EU2020-doelstelling is dat in 2020 minder dan 10 procent van de 18–24-jarigen voortijdig de schoolbanken verlaat. Dit is vertaald naar de Nederlandse situatie met een doelstelling van minder dan 8 procent voortijdig schoolverlaters (Ministerie van EZ, 2017a; EC, 2010).
- De Nederlandse doelstelling voor opleidingsparticipatie (een leven lang leren) voor 25–64-jarigen is tenminste 20 procent in 2020 (Ministerie van OCW, 2018).

Dashboard

- Het opleidingsniveau van de Nederlanders steeg duidelijk in de afgelopen jaren, wat een positieve indicatie is voor de inzetbaarheid van de huidige en toekomstige werkende bevolking. In 2017 heeft 78 procent van de bevolking 25–64 jaar minimaal een startkwalificatie, en bijna 37 procent heeft zelfs een hoger onderwijs diploma. Maar vooral jongeren van 30 tot en met 34 jaar zijn relatief hoog opgeleid: iets meer dan 47 procent van de bevolking 30–34 jaar in 2017 heeft een diploma van het hoger onderwijs. Het bijbehorende doel van meer dan 40 procent is hiermee ruimschoots behaald. Vergeleken met andere EU-landen staat Nederland bij alle drie de indicatoren in de middenmoot.

- Participatie-indicatoren geven indirect inzicht in de toegang tot onderwijs.²²⁾ Het beleidsdoel van minder dan 8 procent schooluitval in de leeftijdsgroep 18-24 jaar is met 7 procent in 2017 reeds bereikt, na een jarenlange vrijwel onafgebroken daling. Hiermee staat Nederland nog in de middenmoot op de EU-ranglijst (9^e in 2017). De deelname aan een leven lang leren is gestegen van 17 procent in 2010 tot 18,8 procent van de 25-64-jarigen in 2017.²³⁾ Dit is positief voor de brede welvaart en gaat richting de Nederlandse doelstelling van 20 procent in 2020. In 2017 stond Nederland met een leven lang leren op de 4^e positie van de 28 EU-landen.
- De overheidsuitgaven aan het onderwijs als percentage van het bbp daalden van 5,6 procent in 2010 naar 5,3 procent in 2016. Nederland staat daarmee gemiddeld binnen de EU als 11^e van de 28 in 2016.
- Het aantal gewerkte uren in het onderwijs per inwoner²⁴⁾ daalt trendmatig. De leerling-leraar ratio in het basisonderwijs en de uitgaven aan het onderwijs door huishoudens (per inwoner) vertonen een stijging en daarmee een neerwaartse trend in brede welvaart. Nederland staat bij de gewerkte uren in het onderwijs laag in de middenmoot als 20^e van 27 EU-landen in 2016. Verder scoort Nederland de 19^e plaats van 25 EU-landen in 2015 bij het aantal leerlingen per fte onderwijsgevend personeel in het basisonderwijs.
- Bij vaardigheden zijn de ontwikkelingen minder gunstig dan bij opleidingsniveau. Vooral bij computervaardigheden (gemeten als het percentage mensen dat minimaal vijf van de zes computer-gerelateerde activiteiten uitvoert) zakt Nederland op de Europese ranglijst naar een 16^e plek in 2014.²⁵⁾
- 82 procent van de bevolking is in 2017 (zeer) tevreden met de opleidingskansen in Nederland.

²²⁾ Een indicator voor voorschoolse en vroegschoolse educatie is niet opgenomen omdat de datakwaliteit nog niet voldoende is.

²³⁾ Dit is het percentage van ondervraagden van 25-64 jaar die verklaarden dat zij in de vier weken voorafgaande aan het onderzoek onderwijs volgden, gerelateerd aan de bevolking van 25-64 jaar. De relevantie van de cursus, training of onderwijs ten opzichte van het huidige beroep is niet beoordeeld.

²⁴⁾ De gewerkte uren in het onderwijs gaat om alle vormen van openbaar en particulier onderwijs, op elk niveau en voor elk beroep. Autorijscholen zijn inbegrepen, hoofdzakelijk op ontspanning gericht onderwijs niet.

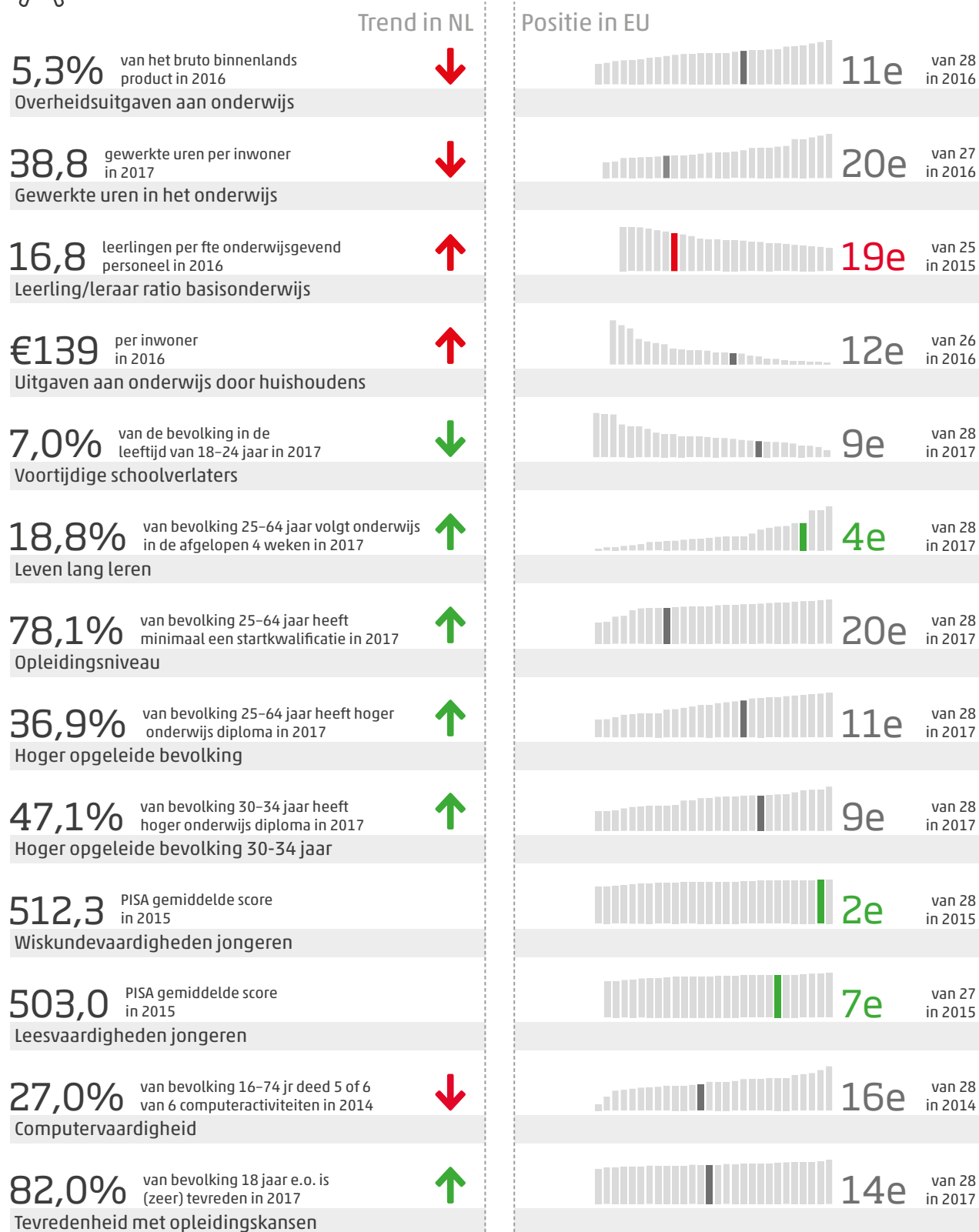
²⁵⁾ Voor de wiskunde- en leesvaardigheden van jongeren kon geen trend berekend worden volgens de uniforme methode gehanteerd in deze Monitor. Er is wel een feitelijke daling te zien in de PISA scores tussen 2012 en 2015. Internationaal gezien scoort Nederland in 2015 hoog op deze indicatoren.

4.8.1 Dashboard Onderwijs

In dit dashboard staat voor iedere indicator achtereenvolgens het meest recente cijfer voor Nederland, de trend in de periode 2010-2017, een grafiek van de EU-ranglijst en de positie van Nederland in de EU.

Onderwijs

4.9 Wonen

Relevantie van het beleidsthema voor de brede welvaart

Een groot deel van het leven speelt zich af in onze woning. Het hebben van een kwalitatief goede, passende en betaalbare woonruimte verhoogt daarmee de brede welvaart hier en nu. Het aanbod van beschikbare woningen en de betaalbaarheid ervan (huur- of koopprijs in verhouding tot het individuele inkomen) bepaalt meestal waar mensen komen te wonen, naast gebondenheid door de werklocatie of sociale verbanden. Beweging op de woningmarkt is belangrijk voor starters en doorstromers. Daarnaast is er de beleving van het woongenot en woonlasten; de perceptie hiervan heeft ook een duidelijk effect op brede welvaart.

“Er zijn meer woningen nodig van goede kwaliteit, passend bij de financiële mogelijkheden en hedendaagse wensen van mensen”

Regeerakkoord 2017–2021, paragraaf 2.3 Wonen, p.31

CES-thema TH7 Wonen. SDG 11 Duurzame steden (zie tabel 4.2.1)

Gekwantificeerde beleidsdoelstellingen

- Geen kwantitatieve doelstellingen.

Dashboard

- De betaalbaarheid van woningen hangt af van de ontwikkeling van huren en koopprijzen ten opzichte van de inkomens. Er zijn jaren geweest waarin de huren en koopprijzen sterk zijn gestegen in Nederland, en de recente mutaties laten ook stijgingen zien. In 2017 staat Nederland als 19^e binnen de EU met de huurprijsindex, en in 2016 staat Nederland met de koopprijsindex in de middenmoot (12^e van 27 EU-landen). Overigens kan er bij stijgende prijzen voor koopwoningen een afruil bestaan tussen de nadelen voor kopers (starters en doorstromers) en de voordelen voor woningbezitters. De woonquote steeg vanaf de crisis van 2008 geleidelijk naar bijna 30 procent van het besteedbaar inkomen in 2015.²⁶⁾ Nederland staat onderaan de EU-ranglijst met een 27^e plaats in 2015.
- Het aantal beschikbare woningen is gestegen van 433 per duizend inwoners in 2010 naar ongeveer 451 in 2017. De stijging vlakkt wel af sinds 2013.
- Het woongenot wordt bepaald door onder meer ervaring van de woonlasten en de woonomgeving. Internationaal staat Nederland al jaren in de top van de EU-ranglijst qua ervaring van de woonlasten,²⁷⁾ tevredenheid met de woning en tevredenheid met de woonomgeving.

²⁶⁾ Er treedt bij het jaar 2016 een breuk op in de tijdreeks van Eurostat. Nader onderzoek is eerst nodig voor recentere cijfers meegenomen kunnen worden.

²⁷⁾ Dit lijkt in tegenspraak met de huur- en koopprijsstijgingen. Maar in Nederland worden woonlasten deels gecompenseerd. Verder is de ervaring van de woonlasten een subjectieve indicator.

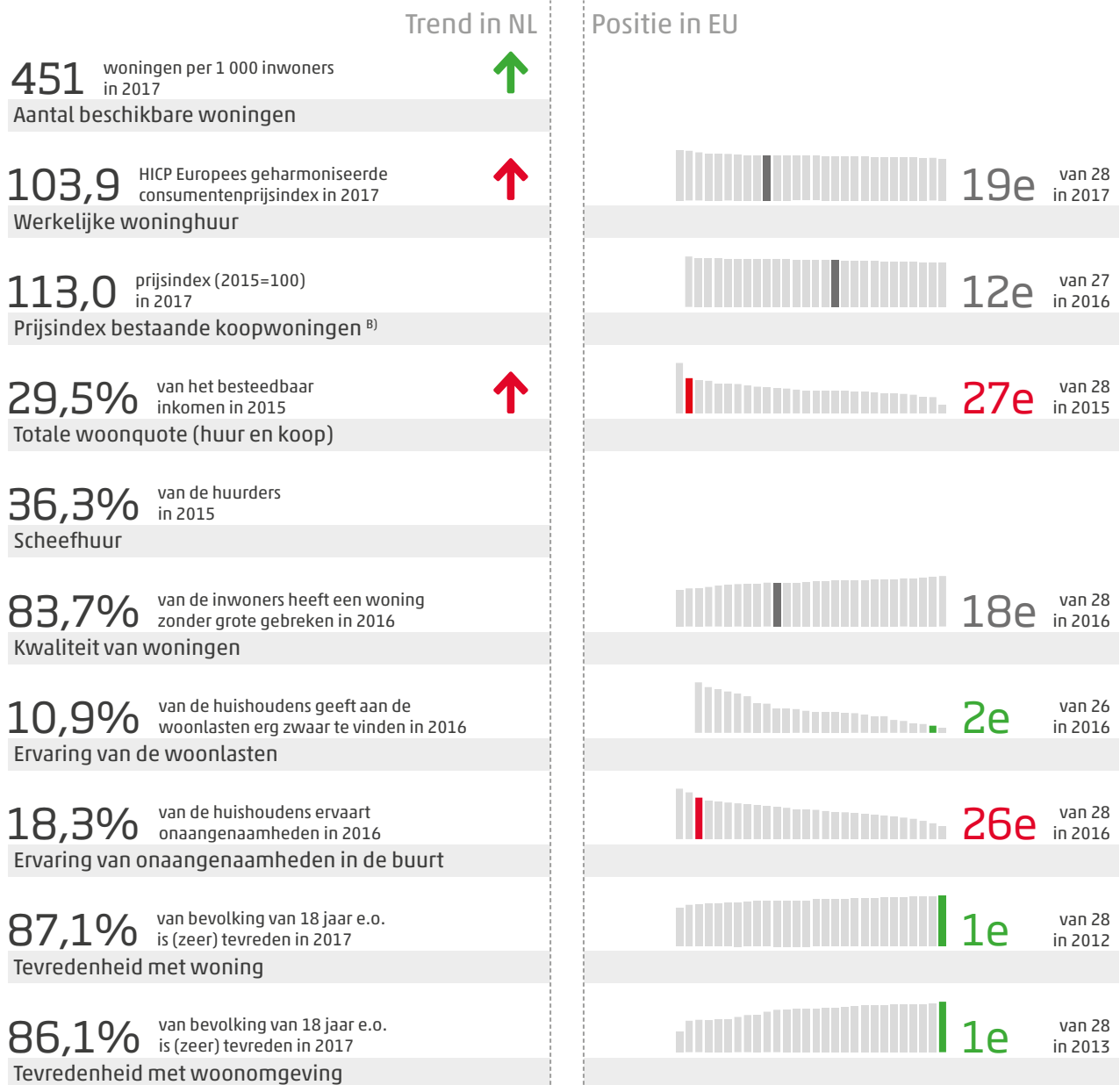
- Verder geeft ruim 18 procent van de bevolking in 2016 aan last te hebben van onaangenaamheden in de buurt.²⁸⁾ Hiermee staat Nederland laag op de EU-ranglijst als 26^e. Deze lage positie is al jaren stabiel.

4.9.1 Dashboard Wonen

In dit dashboard staat voor iedere indicator achtereenvolgens het meest recente cijfer voor Nederland, de trend in de periode 2010–2017, een grafiek van de EU-ranglijst en de positie van Nederland in de EU.

Wonen

⁸⁾ Deze indicator heeft de kleur grijs gekregen, ook als er een significante trend berekend kan worden, en ook als Nederland hoog of laag staat. Dit heeft te maken met afruilen die in de tekst beschreven worden.

²⁸⁾ Onaangenaamheden in de buurt omvatten geluidsoverlast van de burens en/of de straat, vandalisme, criminaliteit of geweld in de directe omgeving, vervuiling, vuil en andere milieuproblemen in de directe omgeving.

4.10 Veiligheid

Relevantie van het beleidsthema voor de brede welvaart

Onveiligheid is een bron van kwetsbaarheid en onvoorspelbaarheid, en de beleving ervan kan een grote impact hebben op het persoonlijke leven.²⁹⁾ Daarmee heeft (on)veiligheid, zowel objectief als subjectief, effect op de brede welvaart hier en nu. Moorden zijn een extreme vorm van criminaliteit, maar andere vormen van criminaliteit zoals inbraak komen vaker voor en die kunnen ook een grote impact hebben op de slachtoffers. Politie en justitie, die tezamen de rechtsorde moeten bewaken, hebben de taak om veiligheid te vergroten en te handhaven, preventief en via het rechtssysteem. Vertrouwen van burgers in politie en justitie kan het gevoel van veiligheid vergroten.

“Nederland is een democratische rechtsstaat die alertheid en onderhoud vergt om de vrijheid en veiligheid van burgers blijvend te kunnen waarborgen”

Regeerakkoord 2017–2021, paragraaf 1.1 Justitie en veiligheid, p.3

CES-thema TH9 Veiligheid. SDG 16 Veiligheid en instituties (zie tabel 4.2.1)

Gekwantificeerde beleidsdoelstellingen

- Geen kwantitatieve doelstellingen.

Dashboard

- Er is een trendmatige verbetering te zien in verschillende veiligheidsindicatoren en van het vertrouwen in politie en het juridische systeem. Driekwart van de bevolking heeft vertrouwen in de politie (2017); ruim de helft in het juridische systeem (2016).³⁰⁾ De indicatoren voor aantallen geregistreerde misdrijven, gedetineerden en minderjarige verdachten laten alle een daling zien.³¹⁾ Vooral het aantal misdrijven en gedetineerden is recentelijk afgenomen, naar respectievelijk 48,6 per duizend inwoners en 64 per 100 duizend inwoners. Het percentage mensen dat zegt slachtoffer te zijn geweest is ook gedaald, van bijna 20 procent in 2012 naar ruim 15 procent in 2017. Ook de geregistreerde aantallen moorden en vermogensdelicten zijn sterk afgenomen naar respectievelijk 0,6 per 100 duizend inwoners in 2016 en bijna 30 per duizend inwoners in 2017.
- Nederland staat in de middenmoot of bovenaan de EU-ranglijst behalve bij geregistreerde misdrijven, minderjarige verdachten en vermogensmisdrijven.³²⁾ Daar staat Nederland al jaren onderaan.

²⁹⁾ De focus ligt hier op sociale veiligheid ofwel criminaliteit. Andere vormen van fysieke veiligheid zoals ongelukken of kindermishandeling zijn niet meegenomen. Ook niet meegenomen is economische onveiligheid (financiële problemen als gevolg van werkloosheid, ziekte of rampen).

³⁰⁾ De CBS-cijfers en internationale cijfers voor vertrouwen in de politie verschillen van elkaar. Bij vertrouwen in het juridische systeem zijn internationale cijfers gebruikt voor de trend in Nederland.

³¹⁾ Er kan een verschil zijn tussen registraties van misdrijven en het werkelijke aantal misdrijven als de aangiftebereidheid niet hoog is. Hierover kan de Monitor geen uitspraken doen.

³²⁾ Vermogensmisdrijven omvatten alle vormen van diefstal en inbraak; en verduistering, bedrog, valsheidsmisdrijven, afpersing, bankbreuk en witwassen.

4.10.1 Dashboard Veiligheid

In dit dashboard staat voor iedere indicator achtereenvolgens het meest recente cijfer voor Nederland, de trend in de periode 2010-2017, een grafiek van de EU-ranglijst en de positie van Nederland in de EU.

Veiligheid

Trend in NL

1,9% van het bruto binnenlands product in 2016
Overheidsuitgaven aan openbare orde en veiligheid

297 politiebeambten per 100 000 inwoners in 2016
Politiebeambten

430 juristen per 100 000 inwoners in 2017
Juristen

48,6 misdrijven per 1 000 inwoners in 2017
Geregistreerde misdrijven ↓

64 gedetineerden per 100 000 inwoners in 2015
Gedetineerden ↓

10,9% van alle verdachten in 2017
Minderjarige verdachten ↓

15,2% van bevolking van 15 jaar e.o. is slachtoffer geweest in 2017
Slachtofferschap van misdaad ↓

0,6 sterfgevallen per 100 000 inwoners in 2016
Sterfte door moord of doodslag ↓

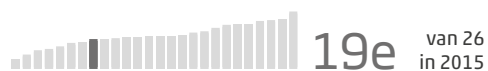
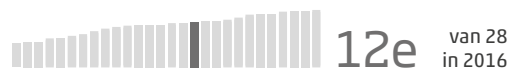
29,4 misdrijven per 1 000 inwoners in 2017
Vermogensmisdrijven ↓

16,4% van bevolking 15 jr e.o. heeft soms onveilig gevoel in eigen buurt in 2017
Onveiligheidsgevoelens

74,5% van bevolking 15 jr e.o. heeft (tamelijk of heel) veel vertrouwen in 2017
Vertrouwen in de politie ↑

53,1% van bevolking 15 jr e.o. heeft (tamelijk of heel) veel vertrouwen in 2016
Vertrouwen in het juridische systeem ↑

Positie in EU

4.11 Lokale milieukwaliteit

Relevantie van het beleidsthema voor de brede welvaart

Mensen zijn direct gebonden aan het lokale milieu (bodem, water en lucht) waarin ze wonen, werken en recreëren. Daarom beïnvloedt het lokale milieu mensen heel direct in hun brede welvaart hier en nu, maar ook in de toekomst. Bijvoorbeeld vervuiling van de bodem in bebouwd gebied, op productielocaties of op het platteland heeft een langdurig effect. Ook worden er normen opgelegd aan de kwaliteit van drinkwater en natuurlijke binnenwateren. Ten slotte vormt een slechte luchtkwaliteit, zoals een hoge emissie van fijnstof, een bedreiging voor de gezondheid.

“In tal van wetten zijn waarborgen opgenomen om de kwaliteit van onze leefomgeving te beschermen. (..) Belangrijk is dat we ruimte houden voor natuur, woningen, werk en recreatie”

Regeerakkoord 2017–2021, paragraaf 3.5 Leefomgeving, p.45

CES-thema's TH10 Land en ecosystemen, TH11 Water en sanitatie, TH12 Luchtkwaliteit. SDG 2 Voeding en duurzame voedselproductie, SDG 6 Water en sanitatie, SDG 11 Duurzame steden (zie tabel 4.2.1)

Gekwantificeerde beleidsdoelstellingen

- Geen kwantitatieve doelstellingen.

Dashboard

- Door milieubelastingen en -heffingen probeert de overheid gedragsverandering te bewerkstelligen. Belasting kan echter soms leiden tot negatieve prikkels, en heeft een mogelijk negatief effect op inkomen en consumptie. In 2016 bedroegen deze belastingen en heffingen 8,7 procent van de overheidsinkomsten aan belastingen en sociale premies. Nederland zakt op de EU-ranglijst sinds 2009, van een 2e naar een 9e plek in 2016.
- De hoeveelheid cultuurgrond als percentage van de totale landoppervlakte is afgenomen van ongeveer 45 procent in 2010 tot 43,1 procent in 2017. Minder landbouwproductie is negatief voor brede welvaart, maar kan ook positief zijn voor het lokale milieu of de natuur, afhankelijk van of er bebouwing of natuur voor in de plaats komt. Nederland staat met cultuurgrond in de middenmoot (15e van 28 EU-landen in 2016) en met de groei in bebouwd terrein op een lage plaats als 16e van 21 landen in 2014.
- Het percentage binnenwateren dat 'uitstekende kwaliteit' heeft als zwemwater steeg naar meer dan 70 procent in 2017.³³⁾ De stedelijke blootstelling aan ultra-fijnstof is afgenomen (tot 11,8 microgram per m³ in 2015), evenals de emissie van verzurende stoffen (1,13 ton per inwoner in 2016). Met stikstofoverschot staat Nederland laag binnen de EU (27e van 28 in 2015).

³³⁾ Directe metingen (chemische en biologische waterkwaliteit) zijn niet tijdig en niet frequent.

4.11.1 Dashboard Lokale milieukwaliteit

In dit dashboard staat voor iedere indicator achtereenvolgens het meest recente cijfer voor Nederland, de trend in de periode 2010-2017, een grafiek van de EU-ranglijst en de positie van Nederland in de EU.

Lokale milieukwaliteit

Trend in NL

8,7% van belastinginkomsten en sociale premies ontvangen door overheid in 2016
Milieubelastingen en -heffingen ^{B)} ↓

3,7% van de totale investeringen in lopende prijzen in 2015
Milieu-investeringen

43,1% van de totale oppervlakte in 2017
Cultuurgrond (akkerbouw, tuinbouw, veehouderij) ^{B)} ↓

0,53% verandering in oppervlakte per jaar in 2012
Bebouwd terrein

557 m³ per inwoner in 2014
Oppervlakte- en grondwaterwinning

3,3 kilogram fosfor per hectare cultuurgrond in 2016
Fosforoverschot

191,0 kilogram stikstof per hectare cultuurgrond in 2016
Stikstofoverschot

72,4% heeft de kwalificatie 'uitstekend' in 2017
Kwaliteit van zwemwater binnenwateren ↑

11,8 microgram PM_{2,5} per m³ in 2015
Stedelijke blootstelling aan fijnere fractie van fijnstof ↓

2005 microgram per m³ per jaar boven de drempel (70 mg/m³ per dag) in 2014
Blootstelling aan ozon in stedelijk gebied

1,13 ton zuurequivalenten per inwoner in 2016
Emissies van verzurende stoffen ↓

Positie in EU

^{B)} Deze indicator heeft de kleur grijs gekregen, ook als er een significante trend berekend kan worden, en ook als Nederland hoog of laag staat. Dit heeft te maken met afruilen die in de tekst beschreven worden.

4.12 Natuur en ecosystemen

Relevantie van het beleidsthema voor de brede welvaart

Natuur is een kritische factor in duurzame ontwikkeling: de mens kan niet zonder. Daarom zijn natuur en ecosystemen zo belangrijk voor huidige en toekomstige generaties.

Ecosystemen op land en in zee voorzien in natuurlijke hulpbronnen zoals voedsel, water en brandstof. Tevens reguleren ze bijvoorbeeld CO₂ opslag en waterzuivering, en vormen ze de habitat voor vele dier- en plantsoorten. Ten slotte recreëren mensen in de natuur, en ze genieten en leren ervan. Daarom is het van belang om natuur op land en in zee te beschermen en het eventuele economisch gebruik van de natuur te reguleren.^{34) 35)}

“Het beschermen van belangrijke open ruimtes zoals het Groene Hart, de Waddenzee en de Veluwe blijft een belangrijk onderdeel van het nationaal ruimtelijk beleid”

Regeerakkoord 2017–2021, paragraaf 3.5 Leefomgeving, p.46

CES-thema TH10 Land en ecosystemen. SDG 15 Land en bodem, SDG 14 Zee en kustwateren (zie tabel 4.2.1)

Gekwantificeerde beleidsdoelstellingen

- Geen kwantitatieve doelstellingen.

Dashboard

- De overheidsuitgaven aan milieubescherming omvatten beheer van afval en afvalwater, bestrijding van milieuverontreiniging en bescherming van biodiversiteit en landschap. Als percentage van het bbp zijn de uitgaven gedaald sinds 2010 (toen 1,6 procent) om uit te komen op 1,4 procent in 2016. In dat laatste jaar is de afname iets sterker dan in voorgaande jaren. De trend was in eerdere jaren (voor 2010) wel positief. De Nederlandse overheid geeft nog wel relatief veel uit vergeleken met andere EU-landen (2^e van de 28 in 2016).
- De milieukosten (financiële middelen ingezet door voornamelijk bedrijven en huishoudens voor de bescherming van het milieu) bedragen 1,6 procent van het bbp in 2015. Dit was hoger in 2010 (1,9 procent).
- De druk op natuur en ecosystemen op land en in binnenwateren neemt toe door negatieve trendmatige ontwikkelingen van oppervlakte en cultuurgrond. Nederland raakt langzaam aan steeds meer dichtbevolkt, met nu ruim 2425 m² per persoon in 2017. Nederland is een van de dichtstbevolkte landen van de EU. Op cultuurgrond kunnen ook ecosystemen ontstaan. De hoeveelheid cultuurgrond is afgenomen als percentage van de totale landoppervlakte tot ongeveer 43 procent in 2017 (van 45,1 procent in 2010). Hier kan sprake zijn van een afruil in brede welvaart. Minder

³⁴⁾ Het CBS werkt aan de ontwikkeling van de Natuurlijk Kapitaalrekeningen Nederland. Hierin worden ecosysteemdiensten, ecosysteemconditie en -omvang, biodiversiteit en de koolstofbalans in detail, kwantitatief in kaart gebracht (zie Lof e.a., 2017). Omdat tijdreeksen hiervoor nog in ontwikkeling zijn is het nu nog niet mogelijk om indicatoren uit dit project in de Monitor op te nemen.

³⁵⁾ Deze editie van de Monitor laat voor dit thema indicatoren voor het zoute en zilte ecosysteem buiten beschouwing omdat er (nog) te weinig goede tijdreeksen en internationale data beschikbaar zijn.

landbouw kan negatief zijn voor brede welvaart. Maar het kan ook positief uitpakken voor de lokale milieukwaliteit of de natuur, afhankelijk van of er bebouwing of natuur voor in de plaats komt. In 2016 is 13 procent van het totale landoppervlak van Nederland beschermd natuurgebied. Dit percentage is gedaald sinds 2010.

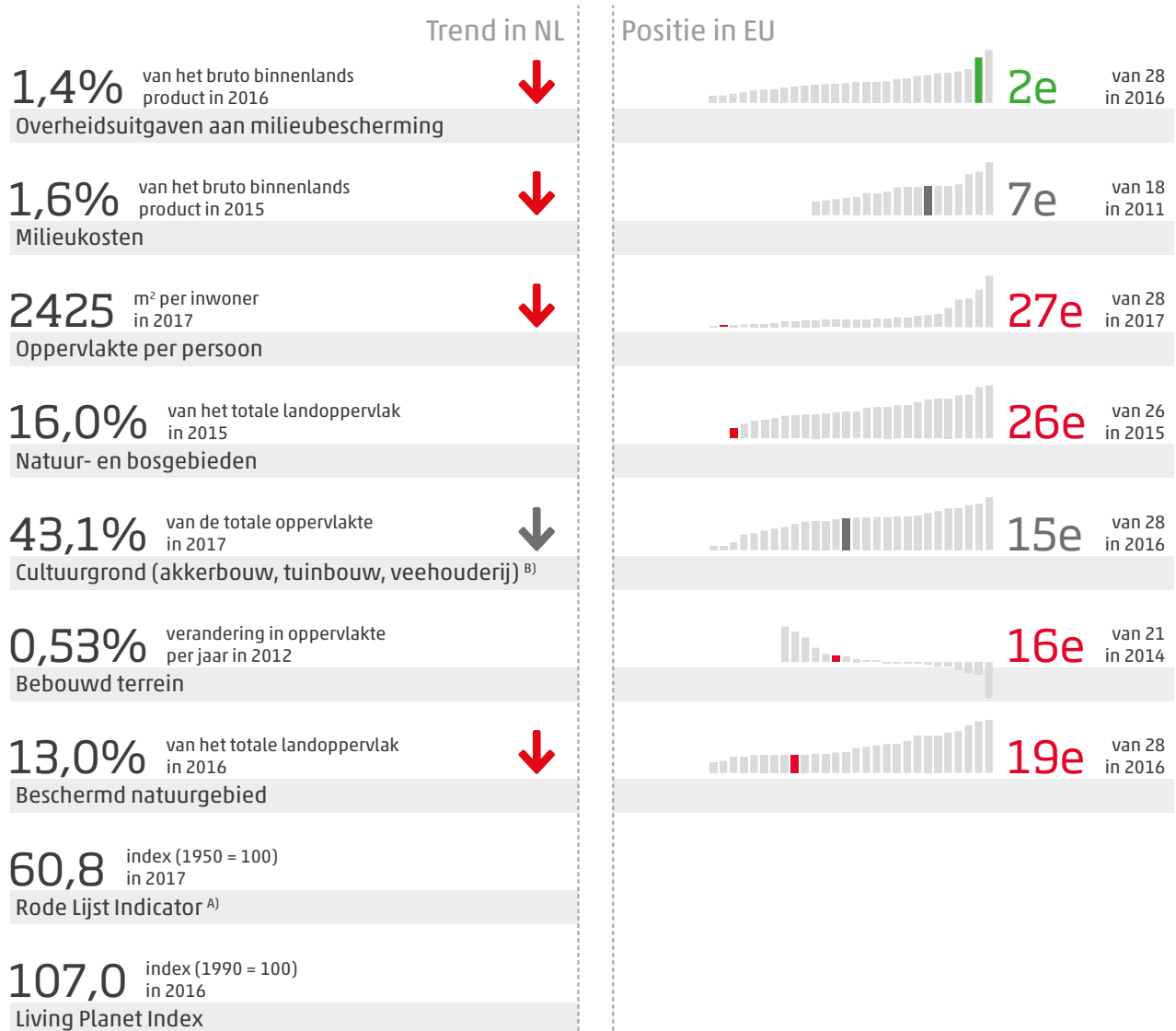
- De internationale positie van Nederland in de EU is relatief laag op al deze indicatoren. Ook met bos- en natuurgebied als percentage van de totale landoppervlakte (16 procent in 2015) scoort Nederland de laatste plek tussen 26 EU-landen. De groei in bebouwd terrein in Nederland ten slotte is relatief hoog met plaats 16 van 21 in 2014. Nederland heeft al jaren een van de hoogste bevolkingsdichtheden in de EU.

4.12.1 Dashboard Natuur en ecosystemen

In dit dashboard staat voor iedere indicator achtereenvolgens het meest recente cijfer voor Nederland, de trend in de periode 2010–2017, een grafiek van de EU-ranglijst en de positie van Nederland in de EU.

Natuur en ecosystemen

^{A)} Het CBS heeft voor de Monitor Brede Welvaart een eerste jaarcijfer voor 2017 geraamd om het politieke debat te faciliteren. Dit cijfer geeft een eerste indicatie.

^{B)} Deze indicator heeft de kleur grijs gekregen, ook als er een significante trend berekend kan worden, en ook als Nederland hoog of laag staat. Dit heeft te maken met afritten die in de tekst beschreven worden.

4.13 Mobiliteit

Relevantie van het beleidsthema voor de brede welvaart

Mobiliteit en een goede infrastructuur stelt mensen in staat om te werken, contacten te onderhouden en vrije tijd in te vullen. Zo heeft mobiliteit effect op brede welvaart hier en nu. Mobiliteit heeft ook effect op de natuurlijke omgeving, gezondheid, en economische groei. De infrastructuur wordt benut voor persoonsvervoer maar ook voor vrachtvervoer. Een groot deel van de persoonsmobiliteit betreft woon-werk verkeer, met verschillende vervoerswijzen. Er zijn ook directe negatieve effecten voor samenleving en milieu, onder andere tijdverlies als gevolg van files, onveiligheid in het verkeer, luchtvervuiling, en versnippering van natuurlijke leefgebieden door de infrastructuur (wegen, spoor).

“Een slim en duurzaam vervoerssysteem waarvan de delen naadloos op elkaar aansluiten. Zo willen we Nederland mobiel en bereikbaar houden”

Regeerakkoord 2017–2021, paragraaf 3.2 Mobiliteit, p.39

CES-thema's TH10 Land en ecosystemen, TH18 Fysiek kapitaal. SDG 9 Verduurzaming infrastructuur, bedrijvigheid en innovatie (zie tabel 4.2.1)

Gekwantificeerde beleidsdoelstellingen

- Geen kwantitatieve doelstellingen.

Dashboard

- De totale lengte van openbare wegen en spoor per duizend inwoners is trendmatig gedaald.³⁶⁾ Van 23 EU-landen in 2016 heeft Nederland het laagste aantal kilometer spoor (per duizend inwoners).
- Het persoonsvervoer wordt in Nederland gedomineerd door auto's, met ongeveer 86 procent van het totale aantal reizigerskilometers in 2015. Bijna 11 procent van de reizigerskilometers gaat per trein. Tussen 2014 en 2015 stijgt het autogebruik en daalt het vervoer per trein. Vergeleken met andere EU-landen staat Nederland hoog bij beide vervoerswijzen (cijfers 2015).³⁷⁾ Vanaf ongeveer 2006 begint het aandeel elektrische auto's in het totale autobezit te stijgen tot bijna 3 procent in 2017.³⁸⁾
- Relatief veel mensen ervaren geluidshinder van verkeer of van burens: bijna 25 procent in 2016. Vergeleken met de andere EU-landen staat Nederland laag (26^e in 2015).
- Er is geen lange tijdreeks voor tevredenheid met de reistijd in het woon-werkverkeer, en er zijn ook geen internationale data. Het percentage mensen dat tevreden is, blijkt wat te zijn afgenomen van 84,4 procent in 2013 naar 82,9 procent in 2017.³⁹⁾

³⁶⁾ Dit is een indicator voor netlengte. In een volgende editie van de Monitor wordt bekeken of er een indicator kan worden ontwikkeld die de netdichtheid of intensiteit meet.

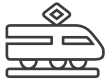
³⁷⁾ Het percentage reizigerskilometers per bus, tram en metro is het laagst in Nederland van alle EU-landen (3 procent in 2015). Overigens moet genoteerd worden dat de fiets ook een belangrijk vervoersmiddel is in Nederland.

³⁸⁾ Van deze indicator is al bekend dat de stijging doorzet naar 3,2 procent begin 2018. Dit cijfer valt buiten de geobserveerde trendperiode.

³⁹⁾ Het gaat hierbij om mensen van 18 jaar en ouder met betaald werk van minimaal 12 uur per week.

4.13.1 Dashboard Mobiliteit

In dit dashboard staat voor iedere indicator achtereenvolgens het meest recente cijfer voor Nederland, de trend in de periode 2010-2017, een grafiek van de EU-ranglijst en de positie van Nederland in de EU.

Mobiliteit

Trend in NL

2,4% van het bruto binnenlands product in 2017
Investeringen in grond-, weg- en waterbouw

8,13 kilometer per 1 000 inwoners in 2017
Lengte van openbare wegen

0,18 kilometer per 1 000 inwoners in 2017
Lengte van spoor

86,7 volume t.o.v. bbp, index (2005=100) in 2015
Personenvervoer

84,8 volume t.o.v. bbp, index (2005=100) in 2015
Vrachtovervoer

86,1% van het totaal aantal reizigerskilometers in 2015
Autogebruik

10,8% van het totaal aantal reizigerskilometers in 2015
Treingebruik

3,0% van het totaal aantal personenauto's in 2017
Elektrische personenauto's

3,69 voertuigverliesuren per inwoner in 2017
Tijdverlies door files en vertraging

13,4 minuten per persoon per dag in 2016
Reistijd woon-werkverkeer

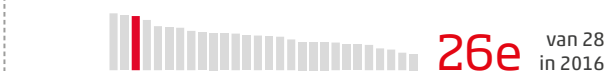
24,9% van de huishoudens ervaart geluidshinder in 2016
Geluidshinder verkeer en burelen

36,9 verkeersdoden per miljoen inwoners in 2016
Doden in het verkeer

3119 gram per kilogram brandstof in 2016
CO₂-uitstoot binnenlands verkeer en vervoer

82,9% van bevolking 18 jaar e.o. is (zeer) tevreden in 2017
Tevredenheid reistijd woon-werkverkeer

Positie in EU

4.14 Klimaat en energie

Relevantie van het beleidsthema voor de brede welvaart

Klimaatverandering vormt een bedreiging voor mens en natuur in het hier en nu. De uitstoot van broeikasgassen is vooral een gevolg van de verbranding van fossiele brandstoffen in krachtcentrales, auto's en huizen. Het fossiele-energieverbruik is zeer nauw verbonden met de broeikasgasuitstoot. Daarom zijn energiebesparing en ontwikkeling en gebruik van hernieuwbare energiebronnen een wezenlijk onderdeel van klimaatbeleid. Dit heeft ook effect op brede welvaart in de toekomst. Ook hebben de Nederlandse consumptie en het verbruik van geïmporteerde goederen effect op de uitstoot van broeikasgassen in het buitenland waar de productie deels plaatsvindt.

“Het klimaatverdrag van Parijs is een doorbraak. (..) Het is onze plicht er alles aan te doen die doelstelling te halen”

Regerakkoord 2017–2021, paragraaf 3.1 Klimaat en energie, p.37

CES-thema's TH13 Klimaat, TH14 Energiebronnen. SDG 13 Klimaatbescherming, SDG 7 Betaalbare en schone energie (zie tabel 4.2.1)

Gekwantificeerde beleidsdoelstellingen

- De EU2020-doelstelling voor energie-efficiëntie is een besparing van energieverbruik met 20 procent in de periode 1990–2020. Voor Nederland werd het doel vastgesteld op een primaire energieconsumptie van ruim 60 Mton olie-equivalenten in 2020 (EC, 2010). In de Nationale Energie-Verkenning 2017 staat het meest recente doel, namelijk een extra reductie van 100 PJ bruto finaal energieverbruik in de periode 2014–2020 (ECN, PBL en CBS, 2017). In het dashboard is als indicator opgenomen het bruto binnenlands energieverbruik (in kg olie-equivalenten per inwoner).
- De EU2020-doelstelling voor de uitstoot van broeikasgassen is een reductie van 20 procent tussen 2005 en 2020. Dit was vertaald naar de Nederlandse situatie met als doel een reductie van 16 procent in niet-ETS sectoren (EC, 2010). Onlangs heeft het Kabinet een nieuw doel vastgesteld van een reductie van uitstoot van broeikasgassen (IPCC definitie) met 49 procent (ofwel 108,5 Mton) tussen 1990 en 2030 (Regerakkoord 2017–2021). In het dashboard is als indicator opgenomen de jaarlijkse uitstoot van broeikasgassen (IPCC) per inwoner.
- De EU2020-doelstelling voor het aandeel hernieuwbare energie is 20 procent in 2020. De naar Nederland vertaalde doelstelling is 14 procent van de totale energieconsumptie in 2020, en 16 procent in 2023 (Ministerie van EZ, 2017a; EC, 2010).

Dashboard

- Het totale bruto binnenlands energieverbruik was 5025 kg olie-equivalenten per inwoner in 2010, en daalde naar 4425 kg in 2016. Vergeleken met de andere EU-landen heeft Nederland nog steeds een hoog energieverbruik (23^e positie in 2016). De doelstelling van de Nationale Energie-Verkenning is vooralsnog niet behaald. Belastingen op energieverbruik kunnen de energie-efficiëntie bevorderen. Het impliciete belastingtarief op energie is gestegen van 218 euro per ton

4.14.1 Dashboard Klimaat en energie

In dit dashboard staat voor iedere indicator achtereenvolgens het meest recente cijfer voor Nederland, de trend in de periode 2010–2017, een grafiek van de EU-ranglijst en de positie van Nederland in de EU.

Klimaat en energie

	Trend in NL	Positie in EU
€258 per ton olie-equivalenten in 2016 Impliciet belastingtarief op energie	↑	6e van 28 in 2016
0,7% van de totale werkgelegenheid in 2016 Werkgelegenheid duurzame energiesector	↑	
1,8 terajoules per inwoner in 2016 Fossiele energiereserves	↓	7e van 13 in 2016
406,6 megawatt elektrisch per miljoen inwoners in 2017 Opgesteld vermogen hernieuwbare elektriciteit	↑	23e van 27 in 2016
€631 per inwoner in 2016 Uitgaven aan energie door huishoudens		17e van 26 in 2016
4425 kilogram olie-equivalenten per inwoner in 2016 Bruto binnenlands energieverbruik	↓	23e van 28 in 2016
0,34 kilogram CO ₂ -equivalenten per euro bbp (prijzen 2010) in 2017 Broeikasgasintensiteit van de economie ^{A)}	↓	10e van 17 in 2016
2,9 ton per inwoner in 2016 Verbruik van aardolieproducten	↑	
13,7 ton per inwoner in 2017 Invoer fossiele energiedragers ^{A)}	↑	28e van 28 in 2016
6,0% van de bruto binnenlandse energieconsumptie in 2016 Hernieuwbare energie	↑	26e van 28 in 2016
11,3 ton CO ₂ -equivalenten per inwoner in 2017 Broeikasgasemissies (IPCC definitie) ^{A)}	↓	24e van 28 in 2015
15,4 ton CO ₂ -equivalenten per inwoner in 2017 Broeikasgasvoetafdruk ^{A)}		

^{A)} Het CBS heeft voor de Monitor Brede Welvaart een eerste jaarcijfer voor 2017 geraamd om het politieke debat te faciliteren. Dit cijfer geeft een eerste indicatie.

olie-equivalenten in 2010 naar 258 euro in 2016. Nederland staat daarmee op een 6^e positie binnen de EU.

- De jaarlijkse broeikasgasuitstoot op Nederlands grondgebied is heel gestaag afgenomen van 12,9 ton CO₂-equivalenten per inwoner in 2010 naar 11,5 ton in 2016. Speciaal voor de Monitor is een raming voor 2017 gemaakt. Deze raming van 11,3 ton CO₂-equivalenten lijkt erop te duiden dat de daling in de uitstoot zich voortzet. Nederland staat in 2015 overigens nog steeds onderaan de ranglijst binnen de EU (als 24^e). Ook de doelstelling van de reductie van de uitstoot is nog niet behaald. De broeikasgasvoetafdruk is eveneens afgenomen sinds 2010 en naar 14,2 ton CO₂-equivalenten per inwoner in 2016.⁴⁰⁾ Een eerste indicatie voor 2017, speciaal gemaakt voor deze Monitor op grond van nog beperkt cijfermateriaal, lijkt te wijzen op een omslag. De voorlopige uitkomst is 15,4 ton CO₂-equivalenten per inwoner, een stijging van ruim 8 procent ten opzichte van 2016.
- Het aandeel hernieuwbare energie is toegenomen van 3,9 procent van de totale bruto binnenlandse energieconsumptie in 2010 naar 6,0 procent in 2016. Hiermee staat Nederland nog ver af van het doel van 14 procent in 2020. Het opgesteld vermogen voor hernieuwbare elektriciteit uit wind, zon en water is vanaf 2010 (toen 143 Megawatt per miljoen inwoners) ruimschoots verdubbeld naar bijna 407 Megawatt in 2017. Desalniettemin staat Nederland bij beide indicatoren nog steeds laag op de EU-ranglijst.
- De fossiele energiereserves (met name aardgas) van Nederland zijn afgenomen van 2,77 terajoules per inwoner in 2010 naar 1,76 terajoules in 2016. Het eerste-orde effect is negatief voor de brede welvaart daar de voorraden worden uitgeput; een tweede-orde effect kan zijn dat er minder fossiele energie uit Nederland verbruikt gaat worden. Het verbruik van aardolieproducten is gestegen van 2,4 ton per inwoner in 2010 naar 2,9 ton in 2016. Ook de invoer van fossiele energiedragers neemt toe van 11,6 ton per inwoner in 2010 naar 14,2 ton in 2016. Een raming voor 2017 speciaal voor de Monitor op basis van beperkt cijfermateriaal komt uit op 13,2 ton. Er lijkt dus recentelijk een afname te zijn (tussen 2016 en 2017). Nederland staat met de invoer van fossiele energiedragers als laatste op de EU-ranglijst in 2016.⁴¹⁾

⁴⁰⁾ De broeikasgasvoetafdruk meet de broeikasgasemissies ten bate van de Nederlandse consumptie. Dit zijn emissies in Nederland tijdens productie (minus de emissies voor het gedeelte bestemd voor export), plus emissies in buitenland bij productie van in Nederland ingevoerde goederen.

⁴¹⁾ Een deel van deze invoer wordt weer uitgevoerd. Dit draagt bij aan het verbruik van fossiele energie in andere landen en daarmee aan de wereldwijde broeikasgasuitstoot.

4.15 Sociale samenhang

Relevantie van het beleidsthema voor de brede welvaart

Sociale samenhang is belangrijk voor het goed functioneren van een samenleving, zowel hier en nu als later (sociaal kapitaal). De sociale infrastructuur, zoals familieverbanden, burens, vrienden, en verenigingen, vormt de basis. Verenigingen kunnen sportverenigingen zijn, maar ook andere zoals hobbyverenigingen. Als mensen informele contacten hebben met vrienden, familie of collega's, en deelnemen aan het maatschappelijk leven via verenigingen of vrijwilligerswerk, worden er netwerken gevormd en verbindingen tussen deze netwerken. Hierdoor kunnen gedeelde normen en waarden ontstaan, die van belang zijn voor de sociale samenhang. Uiteindelijk komt hierdoor meer vertrouwen tussen mensen onderling, wat weer een positief effect heeft op de vorming van netwerken. Een bijzondere plaats in dit alles wordt ingenomen door integratie-vraagstukken.

“Sport bevordert de gezondheid en brengt plezier, trots en saamhorigheid”

Regeerakkoord 2017–2021, paragraaf 1.6 Sport, p.19

CES-thema TH16 Vertrouwen. SDG 10 Sociale inclusie en ongelijkheid (zie tabel 4.2.1)

Gekwantificeerde beleidsdoelstellingen

- Geen kwantitatieve doelstellingen.

Dashboard

- In het persoonlijke leven blijkt meer dan 93 procent van de Nederlanders in 2016 minstens een aantal keren per maand contact te hebben met familie, vrienden of collega's. Hiermee, en ook met vrijwilligerswerk, scoort Nederland het hoogst vergeleken met andere EU-landen. Het vertrouwen in mensen staat op ruim 62 procent van de bevolking in 2017. Nederlanders vinden de meeste mensen over het algemeen te vertrouwen in vergelijking met andere Europeanen, te zien aan de hoge 2^e plek tussen 13 EU-landen in 2016.⁴²⁾
- De integratie van immigranten is een belangrijk aspect van sociale samenhang. De Nederlandse overheid presteert steeds minder goed op het gebied van migratiebeleid. Op de index voor migratiebeleid⁴³⁾ met een schaal van 0 tot 100 (100 is het hoogst haalbare) daalt Nederland van 69 in 2010 naar 61 in 2014. Dit is een relatief hoge score in vergelijking met de andere EU-landen, met een 6^e plaats in 2014, maar Nederland zakt wel.

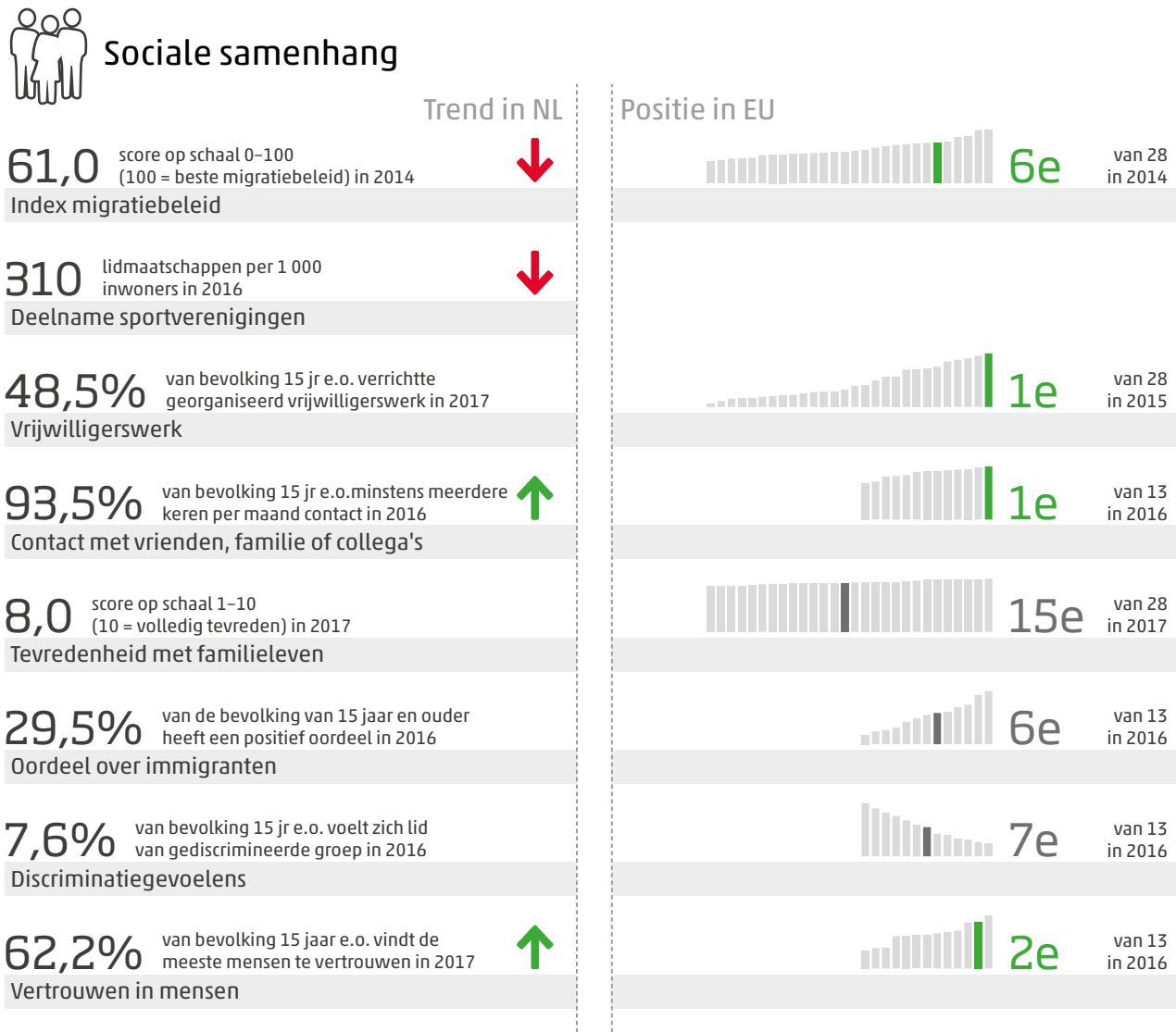
⁴²⁾ Een indicator voor gedeelde normen en waarden is nog niet ontwikkeld.

⁴³⁾ De index voor migratiebeleid (MIPEX) meet het beleid voor integratie van migranten, in onder andere de EU-landen. Er zijn 167 indicatoren opgenomen in deze index die acht beleidsterreinen bestrijken: arbeidsmarkt, onderwijs, politieke participatie, toegang tot nationaliteit, familiehereniging, gezondheid, permanent verblijf, en anti-discriminatiebeleid. Hiervoor zijn topexperts en instituten bevestigd die zich bezig houden met een of meer van deze vraagstukken.

- Het aantal lidmaatschappen van sportverenigingen is afgenomen van 319 per duizend inwoners in 2013 naar 310 in 2016.⁴⁴⁾

4.15.1 Dashboard Sociale samenhang

In dit dashboard staat voor iedere indicator achtereenvolgens het meest recente cijfer voor Nederland, de trend in de periode 2010–2017, een grafiek van de EU-ranglijst en de positie van Nederland in de EU.

⁴⁴⁾ Het verenigingsleven omvat meer dan sport alleen, en informele vereniging is ook belangrijk (zie de indicator Contact met vrienden, familie of collega's). Het streven is om een bredere indicator voor deelname aan verenigingen te ontwikkelen. In de CBS database zijn basisgegevens beschikbaar over lidmaatschap van verschillende soorten verenigingen, die echter niet zonder meer geaggregeerd kunnen worden, omdat mensen lid kunnen zijn van meerdere verenigingen.

4.16 Instituties

Relevantie van het beleidsthema voor de brede welvaart

Goed, betrouwbaar en behoorlijk bestuur is van belang voor brede welvaart hier en nu. De brede welvaart in de toekomst wordt ook beïnvloed door dit bestuur. De werking van overheid, bestuur en politiek bepaalt mede de samenhang en effectiviteit van beleid. Daarnaast is transparantie en (de al dan niet ervaren) invloed van burgers en maatschappelijk middenveld bij de besluitvorming van belang voor betrokkenheid van burgers en voor een open en democratische samenleving. Dit beïnvloedt uiteindelijk ook het vertrouwen van mensen in de verschillende instituties voor overheidsbestuur en politiek.

“Een goed functionerend openbaar bestuur weet zich aan te passen aan maatschappelijke en technologische ontwikkelingen”

Regerakkoord 2017–2021, paragraaf 1.2 Bestuur en Koninkrijksrelaties, p.7

CES-thema TH17 Instituties. SDG 16 Veiligheid en instituties (zie tabel 4.2.1)

Gekwantificeerde beleidsdoelstellingen

- Geen kwantitatieve doelstellingen.

Dashboard

- Uitgaand van eerste-orde effecten is de daling van de overheidsuitgaven aan algemeen overheidsbestuur negatief voor brede welvaart. In 2010 werd nog 5,7 procent van het bbp uitgegeven, in 2016 was dit 4,3 procent. Daarmee neemt Nederland een steeds lagere plaats in binnen de EU. In 2016 stond Nederland 23^e.
- Belangrijk is ook of het overheidsbestuur effectief opereert. Op een schaal van -2,5 (zwak) tot 2,5 (deugdelijk) scoort Nederland 1,84 in 2016.⁴⁵⁾ De effectiviteit is licht toegenomen ten opzichte van 2010; toen was de score 1,73, in 2016 is de score 1,84. Wel was ze in 2000 met 2,07 hoger. Nederland neemt in 2016 de 3^e plaats in binnen de EU. Ook op andere indicatoren scoort Nederland hoog, zoals de kwaliteit van de overheidsregelgeving (hoge kwaliteit),⁴⁶⁾ de corruptie perceptie index (weinig corruptie), de inspraak en verantwoordingsplicht (veel inspraak),⁴⁷⁾ en vertrouwen in instituties (parlement, rechtssysteem, politici en politieke partijen).
- Het overheidsbestuur heeft te maken met het maatschappelijk middenveld zoals ngo's en vakbonden. Een krachtig middenveld vormt eveneens een wezenlijke bijdrage aan de democratie. Het aantal vakbondsleden is de afgelopen jaren echter afgenomen naar minder dan een kwart van de werknemers in 2017.⁴⁸⁾

⁴⁵⁾ Dit is een indicator uit de governance indicator database van de World Bank (WGI).

⁴⁶⁾ Deze indicator (ook uit de WGI database) geeft aan in hoeverre het overheidsbestuur in staat is om adequate regelgeving op te zetten voor de private sector.

⁴⁷⁾ De indicator (ook uit de WGI database) meet in hoeverre mensen het gevoel hebben inspraak te hebben in besluitvorming, en overheidsbestuur ter verantwoording te kunnen roepen.

⁴⁸⁾ Een bredere indicator voor het maatschappelijk middenveld is onderwerp van onderzoek voor een volgende editie van de Monitor.

4.16.1 Dashboard Instituties

In dit dashboard staat voor iedere indicator achtereenvolgens het meest recente cijfer voor Nederland, de trend in de periode 2010-2017, een grafiek van de EU-ranglijst en de positie van Nederland in de EU.

Instituties

Trend in NL

4,3% van het bruto binnenlands product in 2016
Overheidsuitgaven aan algemeen overheidsbestuur

1,84 score op schaal van -2,5 (zwak) tot 2,5 (deugdelijk) in 2016
Effectiviteit van overheidsbestuur

1,98 score op schaal van -2,5 (zwak) tot 2,5 (deugdelijk) in 2016
Kwaliteit van overheidsregelgeving

23,8% van de werknemers in 2017
Vakbondsleden

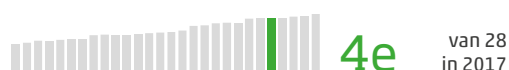
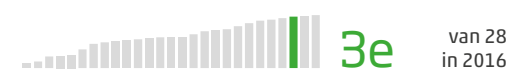

82,0 score op schaal 0-100 (100 = niet corrupt) in 2017
Corruptie perceptie index

1,48 score op schaal van -2,5 (zwak) tot 2,5 (deugdelijk) in 2016
Inspraak en verantwoordingsplicht

58,2% van de bevolking van 15 jaar en ouder heeft voldoende vertrouwen in 2016
Vertrouwen in instituties

Positie in EU

4.17 Kennis en fysiek kapitaal

Relevantie van het beleidsthema voor de brede welvaart

Kennis, ICT en fysiek kapitaal dragen in belangrijke mate bij aan de concurrentiekracht van een economie, en daarmee brede welvaart hier en nu. Maar vooral zijn kennis en kapitaal belangrijk voor behoud van brede welvaart op de langere termijn. Nieuwe kennis kan de samenleving helpen om oplossingen te vinden voor grote maatschappelijke problemen zoals klimaatverandering, vergrijzing, en duurzame economische groei. Investeringen in onderzoek en ontwikkeling, fysiek kapitaal en ICT, en onderzoekers en kennisnetwerken zijn belangrijk voor het uitbouwen van de kenniskapitaalgoederenvoorraad. Overigens dragen investeringen in onderwijs hier ook indirect aan bij. De kennis kan worden omgezet in de ontwikkeling van nieuwe fysieke kapitaalgoederen om productieprocessen en producten te verbeteren en te verduurzamen.

“We investeren in onderzoek en innovatie, omdat we zien dat Nederland alles in huis heeft om als beste oplossingen te vinden voor digitalisering en globalisering”

Regeerakkoord 2017–2021, paragraaf 2.4 Economie, innovatiebeleid en vestigingsklimaat, p.33

CES-thema's TH19 Kenniskapitaal, TH18 Fysiek kapitaal. SDG 9 Verduurzaming infrastructuur, bedrijvigheid en innovatie, SDG 8 Economie en werk (zie tabel 4.2.1)

Gekwantificeerde beleidsdoelstellingen

- De EU2020-doelstelling is dat de bruto R&D-uitgaven (publiek en privaat) 3 procent van het bbp bedragen in 2020. Dit is door Nederland vertaald naar een doelstelling van 2,5 procent (Ministerie van EZ, 2017a; EC, 2010).

Dashboard

- In 2010 bedroegen de totale R&D-uitgaven in Nederland als percentage van het bbp 1,7 procent, in 2017 waren ze 1,8 procent. Daarmee zijn de R&D-uitgaven vrijwel terug op het niveau van de uitgaven in 2000 (1,8 procent), na een dip in 2008. Maar het Nederlandse doel van 2,5 procent is nog niet behaald. Nederland stijgt wel op de ranglijst en staat nu als 8^e tussen 28 EU-landen in 2016. Met de investeringen in ICT scoort Nederland al sinds 2005 hoog, en de trend is positief. Het aantal gewerkte uren in speur- en ontwikkelingswerk is recentelijk sterk gestegen.
- Ook de indicatoren voor de resultaten van onderzoeksinspanningen staan alle op groen, zowel trendmatig als de EU-positie van Nederland. Wel schommelen de aantallen wetenschappelijke publicaties en octrooien per miljoen inwoners af en toe in de tijd. De fysieke kapitaalgoederenvoorraad en de kenniskapitaalgoederenvoorraad ontwikkelen zich trendmatig positief en internationaal scoort Nederland relatief hoog met een 4^e plaats tussen 20 respectievelijk 3^e van 21 EU-landen in 2015. Dit heeft positief effect op de concurrentiekracht en brede welvaart op de lange termijn.

4.17.1 Dashboard Kennis en fysiek kapitaal

In dit dashboard staat voor iedere indicator achtereenvolgens het meest recente cijfer voor Nederland, de trend in de periode 2010-2017, een grafiek van de EU-ranglijst en de positie van Nederland in de EU.

Kennis en fysiek kapitaal

Trend in NL

1,8% van het bruto binnenlands product in 2017
Uitgaven aan R&D ↑

16,1% van het bruto binnenlands product in 2017
Bruto investeringen in materiële vaste activa

3,8% van het bruto binnenlands product in 2017
Investeringen in ICT ↑

3,6 gewerkte uren per inwoner in 2016
Gewerkte uren in speur- en ontwikkelingswerk ↑

37,6% van de innoverende bedrijven werkt samen in 2014
Kennisnetwerken bedrijven

96,1% van de bevolking van 12 jaar en ouder in 2017
Breedband internetverbinding ↑

97,1% van de bevolking van 12 jaar en ouder in 2017
Toegang tot internet ↑

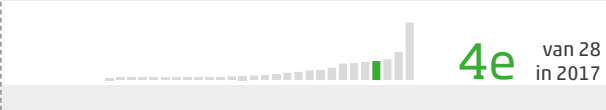
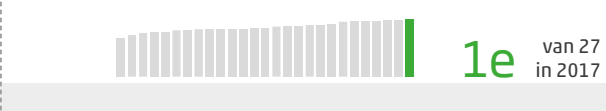
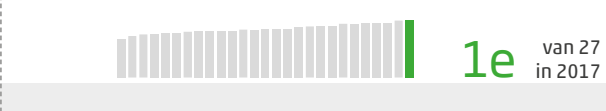
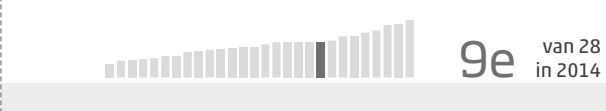
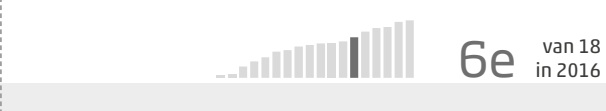
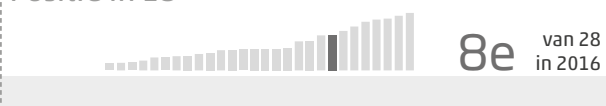
2956 publicaties per miljoen inwoners in 2016
Wetenschappelijke publicaties ↑

258 PCT-patentaanvragen per miljoen inwoners in 2017
Octrooien ↑

€156 per gewerkt uur in prijzen van 2010 in 2016
Fysieke kapitaalgoederenvoorraad ↑

€9,20 per gewerkt uur in prijzen van 2010 in 2016
Kenniskapitaalgoederenvoorraad ↑

Positie in EU

4.18 Financiële houdbaarheid

Relevantie van het voor de brede welvaart

Brede welvaart in de toekomst is mede afhankelijk van de financiële houdbaarheid van stelsels, met name de stelsels van pensioenen, zorg en de woningmarkt. Dit thema beschouwt de financiële houdbaarheid voor die stelsels maar ook de financiële houdbaarheid voor huishoudens. Er wordt collectief schuld en vermogen opgebouwd (bijvoorbeeld overheidsschuld), en individueel (bijvoorbeeld pensioenen en hypotheek). De financiële verplichtingen van overheid en huishoudens hebben effect op brede welvaart op lange termijn. Welke generaties profiteren van overheidsbeleid en hoe worden de lasten verdeeld over generaties? Achterliggende ontwikkelingen zijn demografie (vergrijzing en ontgroening), economische ontwikkeling (crises, globalisering), en solidariteit (tussen generaties en tussen bevolkingsgroepen). Daarnaast spelen er verschillende kwetsbaarheden in de stelsels zoals dekkingsgraden van pensioenfondsen en pensioenpremies, de rentestand, zorguitgaven, en de hypotheekschulden van huishoudens.

“Veranderingen op de arbeidsmarkt, de stijgende levensverwachting, de financiële crisis en de lage rente hebben (...) kwetsbaarheden van ons stelsel bloot gelegd”

Regeerakkoord 2017–2021, paragraaf 2.2 Vernieuwing van het pensioenstelsel, p.29

CES-thema TH20 Financieel kapitaal. SDG 8 Economie en werk (zie tabel 4.2.1)

Gekwantificeerde beleidsdoelstellingen

- Nederlandse doelstelling: de beleidsdekkingsgraad voor de meeste pensioenfondsen is minimaal 104,2 procent na vijf jaar. Daarnaast hebben de pensioenfondsen een herstelplan voor vereist eigen vermogen dat binnen tien jaar bereikt moet worden. Dit ligt per pensioenfonds op een ander percentage. (Rijksoverheid, 2018).
- De overheidsschuld (EMU schuld) bedraagt maximaal 60 procent van bbp in het kader van het Stabiliteits- en Groeipact van de eurozone (Ministerie van Financiën, 2018).

Dashboard

- De actuele dekkingsgraad van alle pensioenfondsen samen ontwikkelt zich trendmatig neutraal en staat op 108,8 procent in 2017. Of de dekkingsgraad van een individuele pensioenfonds voldoende is, hangt af van de beleidsmatige dekkingsgraad en de ontwikkelingen die gelden voor dat fonds.
- De overheidsschuld (EMU) is minder dan 62 procent van het bbp in 2016. De schuld was in 2010 ruim 59 procent, en steeg naar 68 procent in 2014. Daarna zette zich een daling in. Op basis van gegevens over de eerste drie kwartalen van 2017 uit de Kwartaal-sectorrekeningen⁴⁹⁾ komt naar verwachting de EMU-schuld in 2017 onder de Europese norm van 60 procent van het bbp uit, waarmee het doel dan zal zijn behaald. Nederland staat in 2016 in de EU-middenmoot als 13^e.

⁴⁹⁾ Zie CBS (2017).

- De totale schuld van huishoudens (inclusief hypotheekschulden) gaat trendmatig de goede kant op, van 118 procent van het bbp in 2010 naar minder dan 108 procent in 2016. Maar nog altijd hebben Nederlandse huishoudens relatief hoge schulden, te zien aan de 26^e plek binnen de EU in 2016. De schulden betreffen met name hypotheek; met de kanttekening dat daar ook bezittingen tegenover staan.
- Demografie is de basis voor het financiële draagvlak binnen en tussen generaties. Aandachtspunten voor Nederland zijn vergrijzing en ontgroening. Zowel de grijze druk als groene druk staan trendmatig in het rood. De verhouding tussen 65-plussers en de bevolking 20–64 jaar (grijze druk) stijgt sinds 2010 (toen ruim 25 procent) naar ruim 31 procent 2017. Nederland zakt hiermee op de EU-ranglijst en staat nu 14^e (was 8^e in 2010). Bij de groene druk (ratio 0–19-jarigen ten opzichte van bevolking 20–64 jaar) is verondersteld dat jongeren de potentiële toekomstige instroom zijn voor de beroepsbevolking. Een hogere ratio heeft dan een positief effect op financiële houdbaarheid en brede welvaart. Maar de ratio daalt al sinds 2005 (toen bijna 40 procent) en is minder dan 38 procent in 2017. Nederland scoort een gemiddelde plaats 8 in de EU in 2017; dit was eerder hoger.
- De totale uitgaven aan de gezondheidszorg als percentage van het bbp zijn de laatste jaren gestabiliseerd op 10,5 procent, ondanks de stijging van de levensverwachting en de vergrijzing. De Nederlandse zorguitgaven zijn al jaren relatief hoog, en in 2016 4^e van 23 landen. In eerste orde zijn hogere uitgaven voor gezondheidszorg beter voor de individuele gezondheid en daarmee indirect draagkracht van huishoudens. Maar er is uiteindelijk wel een afruil met de houdbaarheid van de overheidsfinanciën.

4.18.1 Dashboard Financiële houdbaarheid

In dit dashboard staat voor iedere indicator achtereenvolgens het meest recente cijfer voor Nederland, de trend in de periode 2010-2017, een grafiek van de EU-ranglijst en de positie van Nederland in de EU.

Financiële houdbaarheid

Trend in NL

31,3% ratio 65 plussers t.o.v. bevolking 20-64 jaar in 2017
Grijze druk

37,8% ratio bevolking 0-19 jaar t.o.v. bevolking 20-64 jaar in 2017
Groene druk

10,5% van het bruto binnenlands product in 2016
Uitgaven gezondheidszorg

108,8% van de verplichtingen van de pensioenfondsen is gedekt in 2017
Dekkingsgraad pensioenfondsen

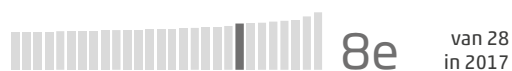
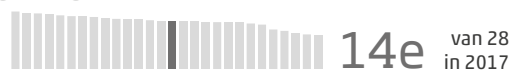
61,8% van het bruto binnenlands product in 2016
Schuld van de overheid

71,0% van huidige inkomen wordt gemiddeld het te verwachten pensioen in 2014
Pensioenaanspraken

107,5% van het bruto binnenlands product in 2016
Totale schuld van huishoudens

Positie in EU

Literatuur

Beuningen, J. van, C. Jol en L. Moonen (2015). *De Persoonlijke Welzijnsindex. De ontwikkeling van een index voor subjectief welzijn*. Den Haag/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek. <https://www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/methoden/onderzoeksomschrijvingen/aanvullende%20onderzoeksbeschrijvingen/de-persoonlijke-welzijnsindex-de-ontwikkeling-van-een-index-voor-subjectief-welzijn>.

Beuningen, J. van, en R. Kloosterman (2011). *Subjectief welzijn: welke factoren spelen een rol?* *Bevolkingstrends*, 59 (4^e kwartaal), blz. 85-92. <https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2011/51/subjectief-welzijn-welke-factoren-spelen-een-rol->.

CBS (2012), <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2012/25/gaan-werken-leidt-tot-blijvend-meer-tevredenheid>.

CBS (2013), <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2013/48/prettige-sfeer-belangrijk-op-het-werk>.

CBS (2015a), <https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2015/45/sociale-samenhang-2015-wat-ons-bindt-en-verdeelt>.

CBS (2015b), <https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2015/45/welzijn-in-nederland>.

CBS (2016a), *Meten van SDGs: een eerste beeld voor Nederland*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

CBS (2016b), <https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2016/26/welvaart-in-nederland-2016>.

CBS (2016c), <https://www.cbs.nl/nl-nl/maatwerk/2016/47/gelijk-loon-voor-gelijk-werk-banen-en-lonen-bij-de-overheid-en-bedrijfsleven-2014>.

CBS (2017a), <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2017/51/overheidsschuld-daalt-naar-57-procent-van-het-bbp>.

CBS (2017b), *CBS ontwikkelt Monitor Brede Welvaart*, Den Haag/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.

CBS (2018a), *Duurzame ontwikkelingsdoelen: de stand voor Nederland*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

CBS (2018b), *Groene groei*. <https://www.cbs.nl/nl-nl/maatschappij/natuur-en-milieu/groene-groei>.

CBS (2018c), *Monitor Brede Welvaart 2018: een toelichting*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek, <https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2018/20/toelichting-monitor-brede-welvaart>.

CBS (2018d), <https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2018/03/armoede-en-sociale-uitsluiting-2018>.

CBS (2018e), <https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2018/09/veiligheidsmonitor-2017>.

Diener, E en E. Suh (1997), *Measuring Quality of Life: Economic, Social and Subjective Indicators*. Social Indicators Research, 40 (1-2), blz. 189-216.

EC (2010), Europe 2020 strategy. <https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-economic-governance-monitoring-prevention-correction/european-semester/framework/europe-2020-strategy>.

ECN, PBL, CBS (2017), *Nationale energieverkenning 2017*. Amsterdam/Petten: ECN.

Hueting, R. en B. de Boer (2018), Milieuduurzaam Nationaal Inkomen,; grondslagen en schatting voor 2015. <https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2018/20/toelichting-mdi>.

Lamet, W. en K. Wittebrood (2009), *Nooit meer dezelfde. Gevolgen van misdrijven voor slachtoffers*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Langenberg, H. en J.P. Smits, *Invoer uit LDCs: geworteld in koloniale tijden?* Internationaliseringsmonitor, 2015, vierde kwartaal.

Lof, M., S. Schenau, R. de Jong et al. (2017), *The SEEA EEA carbon account for the Netherlands*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek en Wageningen University.

Ministerie van EZ (2017a), *Nederlands Nationaal Hervormingsprogramma 2017*. Bijlage 1 bij Kamerbrief over aanbidding van het Nationaal Hervormingsprogramma 2017. Kamerstuk 7 april 2017. Ministerie van Economische Zaken.

Ministerie van EZ (2017b), *Kamerbrief over aanbidding rapporten voedselverspilling*. Kamerstuk 23 mei 2017. Ministerie van Economische Zaken.

Ministerie van Financiën (2018), *Gezonde overheidsfinanciën Europa*. <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/europa-financieel-gezond/gezonde-overheidsfinancien>.

Ministerie van I&M (2016), *Kamerbrief over Rijksbreed programma Circulaire Economie*. 14 september 2016. Ministerie van Infrastructuur en Milieu.

Ministerie van I&W (2017), *Kamerbrief over Derde Landelijk Afvalbeheer Plan (LAP3)*. 28 november 2017. Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat.

Ministerie van OCW (2018), *Monitor streefdoelen onderwijs: beleidsagenda 2018*. <https://www.trendsinebeeldocw.nl/verantwoord-begroten/begroting/beleidsagenda-2018>. Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen.

Ministeries van I&W en EZ (2018), *Kamerbrief over totstandkoming van de transitieagenda's uit het Grondstoffenakkoord*. 15 januari 2018.

OECD (2011), *Compendium of OECD well-being indicators*. Parijs: OECD Publishing.
<http://www.oecd.org/std/47917288.pdf>.

Potting, J. en A. Hanemaaijer (eds.), R. Delahaye et al. (2018), *Circulaire economie: Wat we willen weten en kunnen meten. Systeem en nulmeting voor monitoring van de voortgang van de circulaire economie in Nederland*. Den Haag: PBL, CBS, RIVM.

Regeerakkoord 2017–2021. Vertrouwen in de toekomst. VVD, CDA, D66 en ChristenUnie, 2017.

Rijksoverheid (2018), Pensioenwet geldend van 01-03-2018 t/m heden. <http://wetten.overheid.nl/BWBR0020809/2018-03-01>.

Stiglitz, J.E., A. Sen en J.-P. Fitoussi (2009), *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*. Commission on The Measurement of Economic Performance and Social progress. Parijs.

UNECE/Eurostat/OECD (2014), *Conference of European Statisticians Recommendations on Measuring Sustainable Development*. New York/Genève: United Nations.

VN (2015), *Paris Agreement*. Paris Climate Change Conference, November 2015, COP 21.
http://unfccc.int/paris_agreement/items/9485.php.

Monitor Brede Welvaart op de website

Tabellen en metadata:

<https://www.cbs.nl/nl-nl/maatwerk/2018/20/tabellen-en-metadata-monitor-brede-welvaart-2018>.

Monitor Brede Welvaart 2018: een toelichting.

<https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2018/20/toelichting-monitor-brede-welvaart>.

Afkortingen

%pt	Procentpunt
AOW	Algemene Ouderdomswet
Bbp	Bruto binnenlands product
BMI	Body Mass Index
Bni	Bruto nationaal inkomen
BP	British Petroleum
BWT	Brede Welvaart Trends
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
CDIAC	Carbon Dioxide Information Analysis Center
CES	Conference of European Statisticians
CH ₄	Methaan (broeikasgas)
CO ₂	Kooldioxide (broeikasgas)
COFOG	Classification of the Functions of Government
COPD	Chronic Obstructive Pulmonary Disease
CPB	Centraal Planbureau
DCMR	Dienst centraal milieubeheer Rijnmond
DNB	De Nederlandsche Bank
EBCC	European Bird Census Council
EC	Europese commissie
EEA	European Environmental Agency
EMU	Europese Economische en Monetaire Unie
EQLS	European Quality of Life Survey
ESS	European Social Survey
EU	Europese Unie
EU2020	Langetermijnstrategie van de Europese Unie
EU-28	28 lidstaten van de Europese Unie (vanaf 1 juli 2013)
FAO	Food and Agriculture Organization van de United Nations
FIDIN	Branchevereniging Veterinaire Farmacie
GDP	Gross Domestic Product
GGD	Gemeentelijke Gezondheidsdienst
Ha	Hectare
Havo	Hoger algemeen voortgezet onderwijs
Hbo	Hoger beroepsonderwijs
ICT	Informatie- en communicatietechnologie
ILO	International Labour Organization
IPCC	Intergovernmental Panel on Climate Change
IZWH	Instellingen Zonder Winstoogmerk t.b.v. Huishoudens
Kg	Kilogram
KiM	Kennisinstituut voor Mobiliteitsbeleid
KPMG	internationaal opererende accountants- en adviesorganisatie
LDCs	Least Developed Countries
m ²	Vierkante meter
m ³	Kubieke meter
Mbo-1	Middelbaar beroepsonderwijs niveau 1 assistent beroepsbeoefenaar (geen startkwalificatie)

Mbo-2	Middelbaar beroepsonderwijs niveau 2 medewerker / basisberoepsbeoefenaar
Mbo-3	Middelbaar beroepsonderwijs niveau 3 zelfstandig medewerker / zelfstandig beroepsbeoefenaar / vakopleiding
Mbo-4	Middelbaar beroepsonderwijs niveau 4 middenkaderfunctionaris / gespecialiseerd beroepsbeoefenaar (geeft toegang tot hbo)
MBW	Monitor Brede welvaart
MDN	Monitor Duurzaam Nederland
M-DNI	milieu-Duurzaam Nationaal Inkomen
MF	Material Footprint (Grondstoffenvoetafdruk)
Mg	microgram
MHI	Mental health Inventory
Ministerie LNV	Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit
MIPEX	Migrant Integration Policy Index
Mln	Miljoen
MTon	Megaton
MVO	Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen
N ₂ O	Distikstof(mono)oxide (broeikasgas)
NEa	Nederlandse Emissie-autoriteit
NEET	Not in Employment, Education or Training
NEM	Netwerk Ecologische Monitoring
NL	Nederland
NNI	Netto Nationaal Inkomen
NOC*NSF	Nederlands Olympisch Comité*Nederlandse Sport Federatie
OCW	Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
ODA	Official Development Assistance (officiële ontwikkelingshulp)
OECD	zie OESO
OESO	Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling
p-waarde	maatstaf voor significantie van uitkomst
PBL	Planbureau voor de Leefomgeving
PCT	Patent Cooperation Treaty
PGO's	Particuliere Gegevensbeherende Organisaties
PIAAC	Programme for the International Assessment of Adult Competencies
PISA	Programme for International Student Assessment
PJ	Petajoule
PM _{2,5}	Particulate Matter tot 2,5 micrometer in omvang (fijnstof)
PPP	Purchasing Power Parity (koopkrachtpariteit)
PPS	Purchasing Power Standard
PWI	Persoonlijke Welzijnsindex
R&D	Research en Development
RIVM	Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu
RSPB	Royal Society for the Protection of Birds
RWS	Rijkswaterstaat
SCP	Sociaal en Cultureel Planbureau
SDG	Sustainable Development Goal
TH1 t/m TH20	thema's uit het CES-raamwerk
Vmbo	Vorbereidend middelbaar beroepsonderwijs
VN	Verenigde Naties
Vwo	Vorbereidend wetenschappelijk onderwijs
WCED	World Commission on Environment and Development

WIPO	World Intellectual Property Organization
Wo	Wetenschappelijk onderwijs
WODC	Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum
WRR	Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid
WWF	World Wildlife Fund
ZZP-er	Zelfstandige zonder personeel

Medewerkers

Jacqueline van Beuningen

Bas van den Elshout, *technische projectleiding*

Edwin Horlings

Linda Moonen

Marieke Rensman

Jan-Pieter Smits, *inhoudelijke projectleiding*

Karin van der Ven

Met bijdragen van

Kathleen Geertjes, *data-analyse*

Studio Janneke Hendriks, *opmaak*

Hans Langenberg, *redactie*

Hendrik Zuidhoek, *visualisatie*